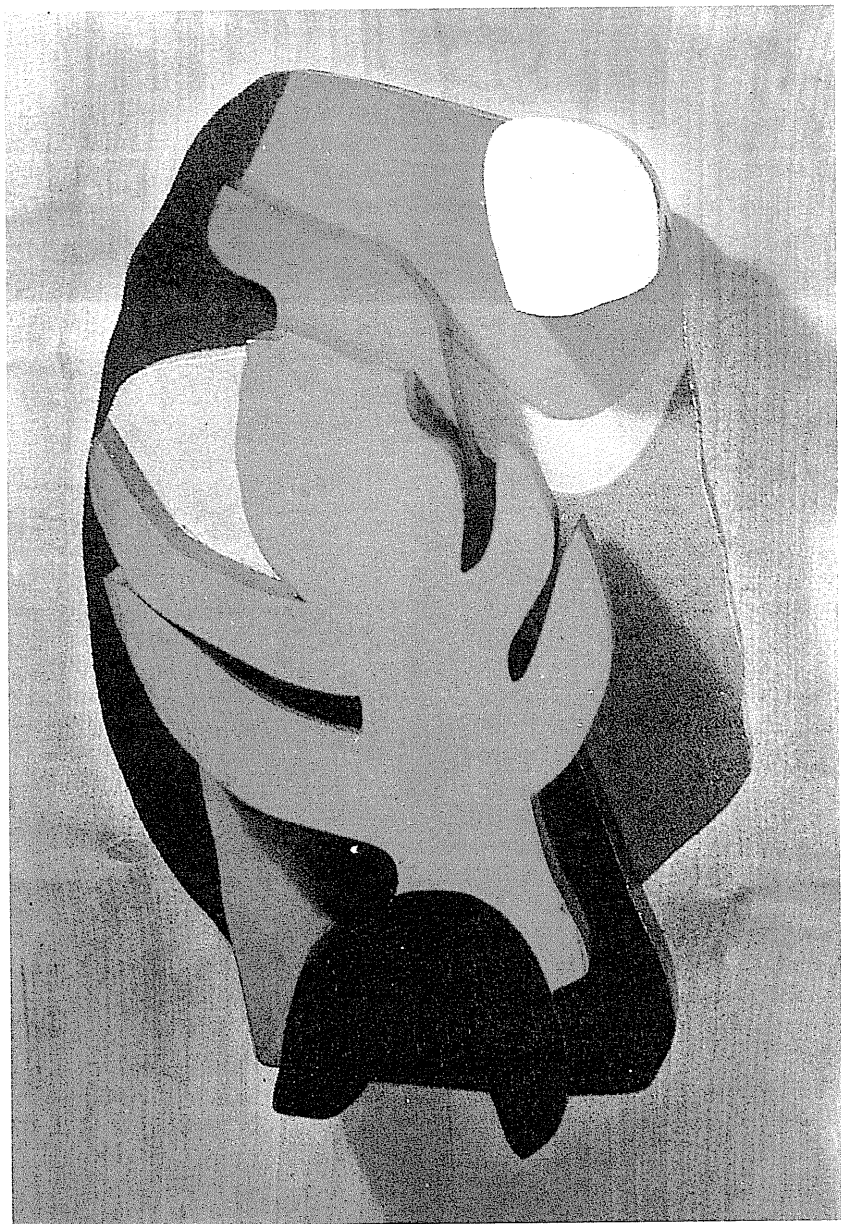

Marcel Duchamp: Proč nekýchat, Rose Selavy?, 1923

Hans Arp: *Les*, 1916

Současná březinologie

EMIL ČERNÝ

Komeniologie je snad u nás nejstarším odvětvím vědy zabývající se studiem osobností v celém rozsahu jejího vývoje i působení a řadí se k mezinárodně pěstované christologii aj. Tato skutečnost podporuje použití termínu březinologie již tím, že jeho význam pro náš národ komeniologii i převyšuje. Navíc též tím, že březinologie vznikla již za života Otokara Březiny přičiněním J. Demla, F. X. Šaldy, E. Chalupného aj. a rozvíjena byla do šíře i hloubi po Březinově skonu zvláště M. Hýskem, E. Lakomou, O. Králíkem, J. Zikou a mnoha dalšími. Tato tradice je udržována v současnosti zejména literárními vědci, ale též ojedinělými publicisty z jiných vědních oborů a příležitostními projevy, jimž poskytuje prostor i tato revue (např. V. Spousta). Záštitou březinologie je Společnost Otokara Březiny se sídlem v Jaroměřicích nad Rokytnou a také nově vzniklé pobočky v Brně a v Praze. Společnost O. Březiny uspořádala v uplynulých letech dvě symposia věnovaná březinologii a chystá další vědecké sympozium jakož i recitační soutěž mladých z české poezie, jakýsi doplněk sympozií. Společnost O. Březiny uděluje svým členům a zasloužilým březinologům pamětní medaile O. Březiny v základním kovu, stříbrené a zlatené. Činnost Společnosti tedy vcelku odpovídá standardu jiných četných společností u nás. Společnost Otokara Březiny pečuje též o tři muzea Otokara Březiny (v Jaroměřicích, Nové Říši a Počátkách) podle svých možností.

Ze současných březinologů, kteří publikují průběžně a obohacují tuto problematiku rozsáhlejšími studii, o nichž zde bude zmínka, všimneme si čelného představitele Petra Holmana, Miroslava Červenku a Josefa Vojvodíka, jehož kontroverzní spis si vzhledem k neobvyklému východisku zaslouží podrobnějšího komentáře.

PhDr. Petr Holman se věnuje březinologii desítky let a jeho činnost, zejména editorská, obohatila tento obor o objevná díla, o materiály, které byly utajovány jednak soukromníky, jednak byly zapomenuty a zpřeházeny v místních archivech. Vrcholem editorského úsilí P. Holmana je souborná *Korespondence Otokara Březiny*, sestávající téměř ze 2000 dopisů chronologicky seřazených a doprovázených stručným, ale výstižným a nepostradatelným komentářem objasňujícím různé okolnosti jejich vzniku, identitu adresátů atd. Rozsáhlý jmenný rejstřík, četné dodatky, přínosná, namnoze málo známá či nepublikovaná obrazová dokumentace dokládají dosud nedocenené téměř třicetileté obrovské úsilí badatele. Zdůrazňuji, že *Korespondence Otokara Březiny* je nejlepším úvodem k porozumění jeho poezie i esejům. K ní se řadí rovněž jedinečné editorské perly, jako jsou *Úlomky hovorů Otokara Březiny* od E. Lakomé, jež jsou podle všeho doplněny a autorizovány Březinou v době, kdy se publikačně odmlčel, se záměrem zveřejnit je až po jeho smrti. K podobnému názoru dospěli i jiní březinovsky erudovaní ctitelé Otokara Březiny,

zejména s ohledem na ne zcela jistou skutečnost, že „hovory“ byly vedeny na schůzkách v atmosféře vyššího milostného citu, který si (až na krátkodobé zakolísání) podržel svou intenzitu až do předčasné Březinovy smrti. Písemné projevy dokumentující Březinův citový vztah k E. Lakomé, jeho skutečné lásce (tedy nikoliv k A. Pamrové, jež se v březinovské literatuře místy i dosud takto prezentuje) editoval P. Holman v ojedinelé svého druhu publikaci *Jediný život jediná láska* v r. 1999, jež představuje objektivní materiál k posouzení Březinových vztahů k ženám. Nadmíru záslužná je i edice s titulem: *F. Jech; U Březiny* v r. 2001, což jsou záznamy hovorů F. Jecha s Otokarem Březinou v letech 1920 až 1929, odlišné od zmíněných *Úlomků hovorů Otokara Březiny* od E. Lakomé tím, že zde možná autorizace záznamů O. Březinou je málo pravděpodobná a sám autor, F. Jech, si nenárokují přesnost reprodukce. Nebýt P. Holmana patrně dodnes by tyto materiály téměř pohozené v jakémsi skladišti čelily nejistě budoucnosti a možnému zničení. Umožňují však pochopit vývoj a završení Březinovy filozofie. Uvádím jen část rozsáhlé březinologické publikační aktivity P. Holmana, jež neustává, takže se máme na co těšit, zejména na jeho „Březiniány“.

Přínosné příspěvky k březinologii však přinášejí i profesionálně neangažovaní autoři jako D. Ž. Bor, jehož kniha *Dítě andělů* z roku 2000 s podtitulem *Otokar Březina – život jako dílo* je rovněž vynikajícím úvodem k porozumění tvorbě Otokara Březiny. D. Ž. Bor zdůrazňuje, že Březina sice z dekadentů vyšel, ale měl k nim výhrady a nenásledoval je ani ve svém literárním vývoji. Dalším současným významným činitelem březinologie se širokým záběrem je Miroslav Červenka, jehož *Březinovské studie*, vzniklé „fascinací neuchopitelností Březinovy osobnosti“, pokračovaly od šedesátých let minulého století do roku 1999. Za tuto publikaci vděčíme dědicům M. Červenky a jako editoru i povolanému hodnotiteli P. Holmanovi. *Březinovské studie* se zabývají jeho veršem, prózou, výkladem Březinovy druhé básnické sbírky *Svítání na západě* (zvl. básni *Modlitba za nepřátele*, které si M. Červenka velmi vážil).

Další aktuálně publikující bohemista J. Vojvodík do březinologie spíše jen zašel v rámci své široce rozklenuté odbornosti a zůstavil pozoruhodnou, netradiční publikaci vydanou s podporou Akademie věd České republiky v r. 2004. Její název *Od estetismu k eschatonu* je doplněn podtitulem *Modely světa a existence v lyrickém díle Otokara Březiny. Rekonstrukce symbolických paradigmat*.

Studie je rámcově podobná monografií O. Králíka z r. 1948, vychází však z doktríny starších autorů německých, tzv. tartuské školy s postuláty hermeneutického bádání v oblasti pozdně antické (resp. ranně křesťanské) a z biblické mytologie tzv. marburské školy. S tímto předznamenáním buduje J. Vojvodík „nový mytopoeticky fundovaný interpretační model“. Záměrem a předmětem jeho studie je „zkoumání a rozbor motivické sémantiky Březinova lyrického díla v jeho vývojové dynamice se zvláštním zřetelem k mytopoetickým aspektům estetické konstituce básnických textů“.

Po formální stránce splňuje publikace nároky na vysokou odbornou úroveň a stylistickou brilanci, obsahem však prolínají dosti četné diskutabilní i mylné představy o osobnosti a literátu Otokaru Březinovi, jež jeho dílo i osobnost deformují, ba degradují. Uvedu alespoň některé z nich.

J. Vojvodík nevzal do úvahy vztah Otokara Březiny k čtenáři své lyriky. Víme z *Korespondence*, že v dopise z r. 1896 adresovaném S. Bouškovi si Březina nárokuje **tvůrčí spoluúčast čtenáře**, aby však v závěru svého života zdůrazňoval moment zachvění, jež jeho lyrika vyvolá v duši čtenáře. Interpretaci básní nepovažuje již za významnou, ba má ji za nevhodnou. Dále uniklo Vojvodíkovi, že Březinova lyrika je již od počátečního dekadentního vstupu bojovná, že sice představuje to, co ostatně cítí každý vnímavý čtenář a nakonec my všichni, že Země není příliš příznivá existenci člověka a – jak to Březina zdůraznil později v jedné z esejí –, že dosud pracuje proti sjednocení duchů, že je jakýmsi kosmickým otrokářem, pod nímž je lidstvo nuceno tvrdě a za nemalých obětí vybojovávat si se živly svůj existenční nárok; že musí vzdorovat jhu své genetické výbavy, dočasnosti individuálního bytí, kdy duch se víceméně chaoticky pohybuje v dynamickém buněčném uskupení těla od jeho vzniku k zániku udržovaného směnou látek s přírodou. Otokar Březina se trvale přírodovědně vzdělával a jeho lyrika je na první pohled tomu poplatná, takže mytopoetika a biblická mytologie marburské školy je zde podružná. J. Vojvodík se vydal k O. Březinovi neschůdnou cestou a oficiální religiozita Březinovy lyriky je spíše slupkou, oparem, danými chudostí výraziva k vyjádření dosud neprobádaných duševních stavů, v nichž může oscilovat normální, disponovaný jedinec. „Nejvyšší“ Otokara Březiny není identický se žádným bohem známých církví a groteskně ne-li absurdně vyznívá ztotožnění „Nejvyššího“, jenž figuruje ve sbírce *Větry od pólů* s trojjediným křesťanským Bohem, jehož trojjedinnost má mít podle Vojvodíka sexuální podklad.

Mám za to, že závěrečná sedmá kapitola nazvaná *Výhledy: psychologika Březinova tvůrčího vývoje* je jakýmsi souhrnem, v němž vynikají zvláštnosti Vojvodíkova přístupu k osobnosti i dílu Otokara Březiny. Vojvodík nemá lékařskou erudici, přitom však si troufá posuzovat Březinu jako psychopata (schizotypie), homosexuála (jako by nevěděl o vztahu O. Březina – E. Lakomá a jako by nebyl v takovém případě povinen jmenovitě označit sexuálního partnera). Navíc J. Vojvodík několikrát v knize vyzdvihuje Březinovu neschopnost navázat partnerský vztah; takovými postřehy se dostává z oblasti vědy na pavlač. Volba básní, které Vojvodík interpretuje v rámci daného předznamenání, zdaleka nevystihuje Březinovu genialitu a je jen s podivem, že Vojvodík neinterpretoval báseň Kolozpěv srdcí, že patrně nedočel závěrečnou báseň knihy *Země – Šla životem tvým smrt*, kde religiozita nijak nedomínuje a „Nejvyšší“ se vytratil. Čtvrtá kniha lyriky *Stavitelé chrámů* byla Březinovi nejbližší; snad proto jí věnoval J. Vojvodík tak málo svého textu? Stylistická bravura, zahlcení odbornými termíny nejednou víceznačnými by jistě byly ponoukly recenzenta, který této knize velmi chybí, aby autoru připomněl, že použité odborné termíny by měl v úvodní stati definovat asi podobně, jako je

zvykem takto uvést seznam zkratk ve vědeckých publikacích. Jinou možností je věcný rejstřík, kde by měly figurovat termíny jako „religiozita“, „spiritualita“, které J. Vojvodík rozlišuje spíše jen náznaky. O. Březina patřil ke spirituálům, nebyl religionistou závislým na dogmatech, která od sebe oddělují často až k nenávisti či ke zničení jinověrců. Spiritualita je již dávněji a s větší intenzitou v současnosti uznávaná a doporučována lékaři jako léčebný proces se zřetelně prokázaným pozitivním vlivem na zdraví. Patří sem relaxační a meditační techniky – jóga, psychoterapie atd.

Formálně je tedy kniha J. Vojvodíka téměř bez kazu, obsah však připomíná líčení situace, jež nastala při vzniku kosmu po velkém třesku, kde Vojvodík zápolí s přemírou poznatků, dohadů a smyšlenek, aby je vtěsnal do šablony, která má vypočítat Otokara Březinu. Četné hlušivé či oslnivé zkratky vytvářejí pro čtenáře těžko snesitelnou atmosféru zahoustlou přemírou nejednoznačných odborných termínů.

Závěrečná citace J. Vojvodíka z básně Stráž nad mrtvými má ilustrovat „základní intence celého Březinova díla a být navzdory všem krizím, bolestem a zoufalství osamocení hlavní impetus jeho bytí ve světě“.

Můžeme dodat, že tento závěr je současně hlavním omylem J. Vojvodíka, jenž nedokázal zhodnotit a odlišovat životní běh Otokara Březiny básníka a Otokara Březiny občana. Občan Otokar Březina je pro J. Vojvodíka jen zamaskovaný básník celoživotně vrávorající kolem propadliště psychopatie.

Pokud se málo březinovsky informovaný čtenář, zejména vysokoškolský student, nechá zaslepit touto publikací, v níž je Otokar Březina odsunut již v úvodu do „uzavřené umělecké a kulturní epochy“ jakožto „pečlivě mumifikovaný klasik“, pak bych ještě zopakoval, že existuje Společnost Otokara Březiny, že máme tři Muzea Otokara Březiny, že k jeho ctitelům nepatřili jen osobnosti jako F. X. Šalda, Arne Novák, E. Chalupný, ale i V. Nezval, v jehož básni figuruje Otokar Březina jako král básníků. Je ovšem možné, že J. Vojvodík, až se snad po čase k Otokaru Březinovi vrátí jinou cestou, prožre podobně jako J. Durych.

Mladé ctitele Otokara Březiny nemusí odrazovat jeho výrok z r. 1914: „Mým dílům se neporozumí čtením, k těm se dochází životem.“ Spíše platí: „Moje básně jsou jako území, kde je poklad, který se musí hledat.“ (1923)

Literatura u autora.

Násilí ve sportu

ALEŠ SEKOT

Divácká fascinace sportem

Žádná lidská instituce není imunní vůči kritickému zkoumání. Dokonce ani ta, která přináší tolik pozornosti, radosti, očekávání, nadšení či vzrušení jako sport. Otázka, proč je sport divácky tak *populární*, nalézá běžné odpovědi ve formulacích typu „přináší tolik radosti“, je „tak zábavný“, „obsahuje napětí a nevšední vzrušení“. Již samotným kladením otázek a odpovědí se zpravidla dostáváme do pozice mimo rámec přístupu ke sportu známého běžně ze strany atletů a žurnalistů. Sofistikované úvahy na téma *fascinace sportem* nebývaly v minulosti nikdy příliš oblíbené. Převládalo totiž stále i dnes silně působící mínění, že sport je věcí „mužů činu“, nikoli „mudrců“. Řadě otázek kolem sportu se však dnes prostě vyhnout nelze. Sport je institucí natolik *ekonomicky silnou, politicky důležitou* a má natolik obrovský vliv na *životní styl* soudobé globální společnosti, že je třeba ho brát vážně i jako téma na půdě akademické diskuze.

Lze zřejmě souhlasit s názorem, že sport je fascinujícím jevem zejména proto, že funguje svoji *kompenzační funkcí* jako protipól vzhledem k ubíječčímu stereotypu „předvidatelnosti života“, že funguje i jako kompenzace touhy po něčem *nevšedním*, vzrušujícím. Přitom diskuze na téma „postmoderní doba“ pak dnes připomínají sílící trend osobnostních vzorců spojovaných s „epizodičností a nekonsekventností“, když „postmoderní příhody těla směřují od dodavatele statků ke sběrači prožitku“ a od „zdraví k tělesné výkonnosti“: Zejména na půdě divácky atraktivních sportů se ukazuje, že dnes masově směřujeme od hromadění materiálních statků k virtuálnímu zážitku.

Sport – jako medializovaná podívaná – je v některých případech chápán i jako možný prostředek *kompenzace lidské agrese*. Můžeme připomenout americkou slovní hříčku, používanou právě v souvislosti s povahou mediální prezentace profesionálního sportu: „If it bleeds, it leads“. Tedy volně přeloženo „Krev je divácky přitažlivá“. A kupeckou logikou převedeno dále: „Divácky přitažlivé události se dobře prodávají“. Sportovní podívaná tak může navozovat situaci, kdy se lidé masově vzdávají volného času, víkendů či dokonce dovolené, aby byli svědky běsnění, násilí, hysterie. Zcela iracionální chování tak může být vysvětlováno i touhou boje o „přežití“, nejlépe však z bezpečné vzdálenosti našich domovů a ve společnosti televizního příjímače. „Pouštění žilou“ je zástupným prostředkem, když sportovci ve svých arénách místo nás, či za nás, odehrávají skrývané instinktivní impulsy. Touha po nebezpečí totiž může být aktualizována právě v okamžiku, kdy nejsme nuceni běžně riskovat. Riziko se tak stává jakýmsi přepychem, kterého si můžeme, ale nemusíme, do-
přát.

Někdy se zdá, že pasivní konzumní divácky závislá moderní společnost se vzdor široké nabídce informací a zábavy stále více nudí. V tomto smyslu můžeme považovat právě *nudu* za zdroj touhy po nevšednosti, dramatickosti a riskantnosti sportovního zážitku. Profesionální sport nabízí navíc i formu vzrušení ze *sportovních sázek*, které nemusí nikterak souviset s konkrétní sympatií k určitému sportu či ke sportu obecně.

Fenomén *fascinace a komercializace sportu* se projevuje v řadě oblastí a úrovních. Nápadná je zejména propagace nejoblíbenějších sportů, které mediálně přitahují pozornost sportovních hvězd, nad rámec jejich výkonů pak zejména na sféru jejich příjmů, týmových transferů, osobního života, resp. skandálů. Přitom stranou mediální pozornosti je to opravdu nejdůležitější: sportovní příprava, dlouhodobé odříkání běžných standardů života, překonávání krajních překážek, postupování rizik zranění, bolesti, ztráty soukromí, obtíží budování profesionálních kariér. Stejně tak můžeme s nelibostí konstatovat *nerovnost mezi sporty*, ilustrovanou mnohdy přímo propastnými rozdíly v prestiži, mediální prezentaci a zejména vyšší materiálních podpor a odměn sportů srovnatelné náročnosti přípravy. Nikoli však srovnatelné divácké atraktivnosti a sponzorského zájmu.

Násilí na sportovním poli

Dějiny sportu nijak nezastírají skutečnost, že neklid, či dokonce násilí bylo vždy přítomné na masových sportovních událostech již od starověku. Dnes jsme v tomto ohledu svědky zvýšeného zájmu zejména o „fotbalové chuligánství“. Jde v zásadě o extrémní formu diváckého násilí, které k sobě na badatelském poli poutá zejména zájem psychologie a sociologie. Věci veřejného zájmu se stává zvláště v posledních měsících a týdnech jako reakce na situaci, kdy v sicílské Katánii byl počátkem února při brutálních střetech fotbalových fanoušků zabit policista, otec dvou dětí. Reakce politiků a veřejných činitelů na sebe nemohla dlouho čekat. Další průběh vrcholné fotbalové ligy v zemi aktuálních mistrů světa může probíhat pouze na několika stadionech dostatečně vybavených bezpečnostním zařízením, byl vydán zákaz návštěv fanoušků soupeře, naopak podpořena divácká účast skutečných fanoušků – držitelů permanentních vstupenek. Potěšitelné je, že veřejnost – včetně té fotbalové – razantní opatření proti diváckému násilí vítá. A to i za cenu jistých omezení a zvýšených finančních nákladů na fotbalová utkání a jejich bezpečnostní zajištění. Většina zúčastněných je si totiž vědoma, že jádro brutálních výtržníků nemá se sportem nic společného, klubovým vyznavačstvím pouze kompenzuje osobní potíže spojené s problematickou společenskou integrací a socializací. Řádění fotbalových výtržníků je v tomto smyslu výrazem sociálně kulturních problémů dané společnosti, reflexí kontrakulturních projevů společensky zavadových skupin – zejména příslušníků mladé generace

Téma hráčského i diváckého násilí má i svoje filozofické a etické dimenze. V tomto ohledu shrnuje jeho čtyři *negativní tendence*:

1. Rozevírání *propasti* mezi výkonnostním vrcholovým elitním sportem a rekreačně kondičním sportem, jehož nositelem je masa. Sport se globalizuje, ale zároveň ztrácí masovou základnu aktivně sportujících. Přitom komerční povaha sportu neumožňuje v našich podmínkách pro řadu lidí aktivní kondiční sportování a stojí i v cestě rozvinutí talentových předpokladů.
2. Nepřiměřené přerůstání „ega“ sportovce do *eliitářského* a protekcionářského individualismu.
3. *Slábnoucí* autorita morálních stimulů.
4. Vznik *fetišismu* fantastických výkonů a rekordů, dosahovaných či doprovázených i ne zcela „čistými“ formami v rámci „sportovně – cirkovských show“.

Výkonnostní sport, zejména na klubovní úrovni ligových soutěží, přináší dnes i řadu negativních jevů. Máme na mysli zejména existenci některých prakticky aktualizovaných projevů deviace, ve smyslu kvalitativní či kvantitativní odchylky od obecné normy. V tomto kontextu považujeme za užitečné vymezit vztažné a často frekventované pojmy násilí, agresivita, zastrašování a hostilita.

Násilí z pohledu sociologie sportu vyjadřuje „užití nepřiměřené fyzické síly, které může být možným zdrojem či příčinou ublížení na zdraví nebo ničení“. *Agresivita* je pojem označující „verbální či fyzické chování založené na záměru ovládat, řídit či zranit jinou osobu“. *Zastrašování* se významově vztahuje k zneužití „slov, gest, a činů hrozících použitím násilí či agrese“. Projevy nepřátelství neboli *hostility* vyjadřují trvalou tendenci nepřátelsky myslet a nepřátelsky jednat, a to až k hranici agrese.

Násilí na půdě sportu není rozhodně novodobou záležitostí. Tzv. krvavé sporty byly populární již mezi starověkými Řeky a Římany. Smrt byla součástí rituálních her Mayů a Aztéků. Středověké rytířské turnaje jako příprava na válečnou vřavu přinášely i smrtelná zranění. „Sportovní“ boje zvířat byly – a žel někde stále jsou – plné krve a brutality. Moderní sport se svými pravidly řízenými aktivitami se stává mnohem formálnější a zakazuje tak ty nejviditelnější formy násilí. Proces komercializace a profesionalizace sportu na globální úrovni však přináší nové formy instrumentálního „dramatického“ násilí zaměřeného na pobavení diváků. Dnešní mediální sport je totiž orientován spíše na *napětí*, než na úlevně zklidnění. V tomto smyslu můžeme shrnout čtyři základní *typy násilí* na sportovním poli:

1. *Surový fyzický kontakt*, praktikovaný v některých sportech formou srážky, narážení, strkání, obírání o míč, bránění v pohybu a dalších forem fyzického kontaktu, které mohou vést ke zranění. Není bez zajímavosti, že samotní trenéři účelově povzbuzují své svěřence k praktikování takového projevu násilného chování.

2. *Hraniční násilí* zahrnuje praktiky porušující sice herní pravidla, ale jsou běžně hráči i trenéry tolerovány: strkání loktem v kopané, boj o kotouč při vzhazování v ledním hokeji atp.
3. *Polokriminální násilí* zahrnuje praktiky, které hrubě porušují nejen pravidla, ale i uznávané právní a morální normy a ohrožují fyzicky hráče: kopance, úderý do obličeje, zjevné fauly.
4. *Kriminální násilí* zahrnuje praktiky zjevně protizákonné a mezi hráči odsuzované a trestně stíhatelné, jako jsou kupříkladu pokusy během či po ukončení hry vážně zranit či dokonce zabít hráče.

Z vlastní zkušenosti víme, že právě případy hrubého násilí jsou dobrou mediální záminkou přitáhnout pozornost diváků opakovanými záběry. Zvláště brutální hráči jsou pak pod terčem kritiky právě těch médií, které je fakticky šffí. Prostě: „Násilí, stejně jako jeho kritika, se dobře prodávají“. Právě ti hráči, kteří i cestou násilných projevů usilují o vítězství nad soupeřem, jsou považováni jako *vysoce konformní* vůči svému týmu a svým příznivcům a mohou se tak stát i sportovními legendami. Být pod neustálým tlakem trenérského dohledu a vrtkavosti divácké přízně totiž znamená i případnou aktualizaci známého „jsi tak dobrý, jak jsme tě viděli bojovat při posledním zápase“ a hrát i za cenu tvrdých střetů a sebezapření bolesti či zranění. To, že se tím zejména mladým adeptům rozhodně nedává dobrý příklad, není snad ani třeba zvláště zdůrazňovat.

V tzv. nekontaktních sportech je násilí velmi řídké, spíše se můžeme setkat se *zastařováním*. V tenise tak můžeme vidět hráče, jak prudkým úderem míče o zem či verbálně protestuje proti rozhodčímu či protihráči. Používání hrubých slovních výrazů, jako forma zastařování, je typické spíše pro muže. V ženských sportovních disciplínách se vyskytuje jen zcela mimořádně, a to i jako výraz ukřivdění či vyjádření obav z poškození zdraví či osobního blaha.

Divácké násilí

Existence násilí mezi diváky evokuje řadu otázek. Ta snad nejzásadnější je: Podněcuje sport násilí mezi diváky? V tomto smyslu je třeba připomenout, že sportovní události k sobě přitahují globálně stamiliony diváků, v mediální podobě jde v některých případech o diváky v řádu spíše miliard. Z tohoto pohledu je třeba rozlišit mezi televizními diváky a přímým auditoriem sportovní události.

Většina diváků sleduje sport před televizní obrazovkou. *Televizní divák* může v průběhu sledování sportovní události vyjadřovat své emoce či dokonce silné rozčarování a nebo i rozezlení. Neexistují však žádné validní údaje, o které bychom mohli opřít hypotézu, že může jít i o násilí zaměřené vůči přítomným přátelům či rodině. Víme však velice dobře, že fanoušci soupeřících týmů se na půdě hospod či barů mohou projevovat přinejmenším verbálně sil-

ně agresivně. Známe také na druhé straně společně sdílené nadšení televizních sportovních fandů, shromažďujících se impulzivně k pouliční oslavě vítězství svého týmu. Prohra naopak může – zejména kolem obřích veřejně přístupných obrazovek – znamenat hluboké zklamání, vztek a následně destruktivní řádění davu včetně násilí proti životu. Tak, jak nám to kupříkladu brutálně předvedli v roce 2002 rozčarování hokejoví fanoušci v Moskvě.

Izolované případy do očí bijícího davového násilí sportovních fanoušků jsou dnes spíše výjimkou. Pokud k němu však dochází, čelíme zpravidla vážným projevům sociálních deviací. V tomto ohledu se aktualizují i možné limity systematického úsilí organizátorů sportovních akcí a policie předcházet negativním jevům na půdě sportu. Existence deviací ve sportu však mnohdy a mnohde upozorňuje na zjevné či skryté problémy daného sportovního odvětví a v širším kontextu i na nedostatky referenčního rámce relevantních sociálních, ekonomických a politických struktur.

Existuje řada teorií usilujících o vysvětlení fenoménu násilí ve sportu. Psychologové se tak opírají kupř. o „frustračně-agresivní hypotézu“, nalézající zdroje agresivního chování ve frustraci pramenící v neschopnosti či nemožnosti dosahování životních cílů. „Teorie sociálního učení“ rozšiřuje tuto tezi akcentem na sílu vlivu biologických faktorů na chování frustrovaného jedince. Teorie „silně ztotožněných fanoušků“ pak popisuje skupinu sportovních diváků, kteří svoji sebeúctu odvozují od míry úspěšnosti „svého“ týmu a jsou ochotni případnou frustraci obracet agresivitou vůči konkurenčním fanouškům či jejich týmu. Přitom stále významnější dopad sehrává skutečnost, že sportovní události svoji povahou nabízejí takové vzrušení, které v běžném životě každodennosti neexistuje. K tomu dnes nesporně přispívá i obecně pocíťovaný nedostatek ohledu k ostatním, rozpad tradičních rodinných norem, urbanizovaná davová anonymita, skrytá či dokonce otevřená adorace násilí v masových médiích a všeobecně rozšířený pocit všudypřítomnosti agrese ve společnosti.

Fotbalové chuligánství, jako snad nejviditelnější forma násilí ve sportu, bylo již v šedesátých letech minulého století v kolébce moderního sportu – Velké Británii – hodnoceno spíše zjednodušeně jako výraz „ztráty kontroly a nevyzrálости některých mladých násilnicky orientovaných diváků“ aniž by byla náležitě zohledněna široká paleta dalších sociálních faktorů, jejichž odhalení by mohlo směřovat k adekvátním preventivním opatřením. Setkáváme se i se sociologicky pozoruhodnou tezí o zdrojích fotbalového násilí v Británii jako výslednici střetu původní dělnické identity mladých fotbalových diváků s komercializací a „zburžoazněním“ fotbalu a tedy jako specifický výraz odporu mladých příslušníků dělnické třídy vůči těm, kteří ve sportu vidí primárně zdroj bohatství a osobních výhod. Později si pak stále více odborníků na tuto problematiku uvědomuje, že takováto forma násilí je nepřehlédnutelnou „vážnou sociální hrozbou“. Jiní badatelé jdou ještě dál a spatřují ve fotbalovém chuligánství výraz „lidového zla“ či „morálního znejistění“ moderní společnosti. Dnes se stále častěji připomíná, že tzv. chuligánství na půdě sportu nabývá stále organizovanější podoby, vzdor tomu, že jejich „kmenová shromáždění

dění“ nejsou budována na pevných základech, společně sdílených závazcích a rituálech. Tím se také příslušníci takovýchto agresivních skupin mnohdy jen ztěžší dají vnějškově odlišit od běžné populace.

Nezbytnost kontroly a společensky regulovaného jednání fotbalových výtržníků pak u některých badatelů vyvolává poněkud nostalgický pocit budoucí postupné ztráty autenticity sportovních událostí, stále silněji podřízených imperativu bezpečí a zájmům masových médií, připomínající Disneyland či místo bez pevného hodnotového zakotvení. Nedávné trpké zkušenosti i z našich sportovišť však připomínají, že bezpečnostní opatření na tomto poli jsou nejen nezbytná ve smyslu prevence, ale mohou přispívat i k utváření příjemnějšího pohodového prostředí pro drtivou většinu skutečně sportovně zaměřené publika.

Již bylo naznačeno, že kategorie zpravidla pohybově pasivních vyznavačů sportovních klání (či v lepším případě sportovních výkonů) může vytvářet i zdroje nevráživosti a nepřátelství. *Fandovství* na půdě mediálně přitažlivého vrcholového sportu (ale i mimo jeho rámec) může lidi jak sblížovat, tak i vystupňovanou polarizací sympatií a antipatií rozdělovat. Platí to, jak jsme toho někdy přímo užaslími svědky, zejména pro vyznavače kolektivních sportů na půdě vrcholných klubových soutěží. Právě zde si mnohdy patriotistický fanoušek posílený pivem a společností blízkých „sportovních příznivců“ a dopovaný běžností či všedností prezentace násilí komerčních televizí, „přijde na své“ zejména svým „černobílým“ viděním světa. Světa zjednodušených modelů dobra a zla a hledání nepřítele při nekritickém obdivu k domácím zbožňovaným sportovním idolům.

Na fotbalové diváky lze nahlížet jako na jedince vyhledávající silné emoční zážitky. Sportovní praxe nepochybně prokazuje, že právě sportovní podiváná vyvolává silné emocionálně podložené prožitky ve smyslu „sycení emocí“. To vede k ochotě opakovaně navštěvovat utkání a následně vytváří určité typy diváckých reakcí překračujících svými nestandardními projevy hranice společensky tolerovatelného chování. Přitom je divácký prožitek odvozován i od míry divácké aspirace. Průběh utkání tak může vyvolávat či umocňovat pozitivní i negativní emoce, když navíc prožitky jednoho diváka mohou posilovat prožitky ostatních. Navíc silně působí i podnětné situace na hřišti a význam organizačních opatření sportovních stadionů ve smyslu prevence agrese a násilí. Nedávný výzkum fotbalových diváků nejvyšší soutěže České republiky ukázal, že *fotbaloví diváci* jsou většinou *vázáni* na některý *klub* a tato vazba ovlivňuje jejich přístup k vnímání a hodnocení jak jednotlivých utkání, tak i dalších konsekventních jevů. Právě tito diváci tvoří rozhodující složku divácké obce. Zvyšuje se i popularita a význam nošení *klubových symbolů* (téměř dvě třetiny diváků nějaký symbol svého družstva vlastní a přes polovinu je také nosí do hlediště) a tudíž i *polarizace diváckých skupin* a riziko jejich vzájemných střetů. *Fandovství* je tak přenašeno i mimo sportovní prostředí. Zajímavé jsou i názory sledovaných diváků na možnosti *prevence negativních diváckých re-*

akcí, když převládá víra v účinná policejní opatření a síla vědomí právní odpovědnosti a požititelnosti výtržníků.

Sportovně divácká realita dneška tedy přirozeně stále častěji a naléhavěji upozorňuje na zneklidňující fenomén *moderního fotbalového chuligánství*. Vzhledem k jeho společenské závažnosti si připomeneme, že pod projevy fotbalového chuligánství sociologie a psychologie vřazuje projevy jako vniknutí na hrací plochu, házení předmětů na hrací plochu, výtržnosti, vandalismus, verbální i neverbální konflikty mezi chuligány a rozhodčím či pořadatelem a fotbalovými chuligány navzájem. Organizačně jde o jev nazývaný od šedesátých let jako „britskou nemoc“. Od konce šedesátých lze zaznamenat provázanost fotbalového chuligánství se skinheadsou kulturou.

Fotbaloví chuligáni (*hooligans*) se identifikují se „svými“ týmy a využívají hracích dnů jako příležitost ke konfrontaci s jinými skupinami fanoušků či chuligánů, s cílem co nejvíce ovládat divácký sektor či dokonce hrací plochu. Dnes je „hooliganism“ sociálně nebezpečný tím, že se projevuje i mimo fotbalové stadiony, kde mimo předpokládaný dohled policie vyvolává bitky mezi fanouškatí soupeřících týmů. Tím se zásadně liší od *fotbalových diváků* (nezaujatí pozorovatelé, objektivně hodnotící hru i jednotlivé výkony) a *fanoušků* (zaměřenost na výhru oblíbeného týmu či hráče). Fotbalové chuligánství je tak subkulturou, přerůstající některými svými projevy v *kontrakulturu*. Necílí totiž k čestnému soutěžení na základě principů fair play, nýbrž k produkci chování, které lze ze společenského hlediska označit jako deviantní.

Fotbalové chuligánství je založeno na partách, bandách či se soustřeďuje kolem gangů s cílem vyvolat násilný konflikt s obdobnými skupinami soupeřova týmu. Jejich postoje jsou mnohdy zautomatizovány a projevují se např. skandováním, urážkami protivníka, pískáním, bučením, pálením soupeřových klubových vlajek či ničením zařízení stadionu.

O subkultuře specifické formy fotbalových chuligánů – *fotbalových vlajkonošich* – není k dispozici dostatek empirických dat. Dílčí sondy do principů fungování jejich účasti na výtržnostech na sportovních stadionech naznačují, že běžně předpokládaný význam konzumace alkoholických nápojů na páchání výtržností se plně nepotvrzuje právě proto, že výtržnictví je natolik silným motivem divácké účasti, že nevyžaduje žádné další „podpůrně stimuly“. O skutečné povaze „sportovního nadšení“ svědčí i zjištění, že existuje přímý vztah mezi cílem vyvolat konflikt a *neschopností ocenit výkon soupeře*. Nověji se ukazuje, že komercializace vrcholového fotbalu snižuje jeho funkci všelidové zábavy bezprostředností diváckého zážitku a přivádí postupně do řad publika ekonomicky silnější a profesně stabilnější a vzdělanější příslušníky středních vrstev. Přitom většina z nich připouští, že žije tzv. dvojím životem, tedy že o jejich vyhraněné fandovské zálibě v práci či doma neví.

Sociologicky zajímavé téma divácké kulisy bezprostřední divácké podívané v souladu s fenoménem sportovního fandovství a násilí na stadionech upozorňuje přirozeně i na nezbytnost odlišení fotbalových chuligánů od dalších

sportovních diváků. V tomto kontextu lze v souladu s nedávno publikovaným schématem vymezit tři velké skupiny:

1. *Sportovní diváci* – vyznačují se značnou velikostí, heterogeností a propustností; na druhé straně nízkou úrovní skupinových charakteristik jako je stálost, stabilita, integrita, koheze či míra kontroly. Tuto skupinu dále charakterizuje *objektivnost* hodnocení zápasů, neexistence násilného chování a rasismu. Pasivní pozorovatelé hry, kteří nejsou ovládáni týmovou rivalitou, hodnotí zejména silný prožitek ze sledování sportovního klání.
2. *Sportovní fanoušci* – vysoká míra skupinové stability a integrace, klubbismu a projevů nacionalismu; střední velikost, stálost, míra intimity a propustnost, nízký stupeň projevů násilného chování; *subjektivní* hodnocení zápasů. Jsou k určitému (zpravidla jedinému) sportu – zejména na půdě fotbalu přitahováni prostřednictvím oblíbeného týmu či hráče. Skupinu charakterizuje vidění sportovní scény na „MY“ a „ONI“ (fanoušci jiných klubů).
3. *Hooligans (hoolifans)* – vysoká míra skupinové stability, integrity, homogenity, koheze, stálosti, autonomie, násilného chování, projevů nacionalismu a xenofobie; nízká úroveň skupinové propustnosti a krajně subjektivní hodnocení zápasů. Primárním cílem je vyvolat *konflikt* či bitku s obdobnými skupinami soupeřova týmu.

Pokoušíme-li se o typologii *projevů sportovního chuligánství*, pak zpravidla vycházíme s relevantní situace fungování krajního negativního chování na fotbalových stadionech (i mimo ně). Zde se setkáváme nejčastěji s následujícími projevy:

- vniknutí na hrací plochu
- házení předmětů na hrací plochu
- výtržnosti (potyčky s policií, pořadatelskou službou atp.)
- vandalismus (vytrhávání sedaček, ničení příslušenství stadionu)
- konflikty s užitím verbálního i fyzického násilí (vůči chuligánům, fanouškům a divákům soupeřova týmu, vůči hráčům vlastního či soupeřova mužstva, rozhodčím, pořadatelům, policii, představitelům či managementu fotbalového klubu).

Téma násilí v prostředí sportovních diváků je – jak jsme již zmínili – stále aktuálněji ozvláštňováno silícími formami fotbalového chuligánství mimo stadiony. Přitom se zpravidla jedná o vandalské, výtržnické anebo násilné porušení právních nebo společenských norem, které je realizováno alespoň s dílčí vazbou na sport (zpravidla fotbal). Zde se nověji setkáváme se sjednanými či improvizovanými násilnými střety chuligánských tlup na místech jako jsou parkoviště, parky a ulice v okolí stadionů či na speciálně volených místech mimo dosah běžné společenské (a zejména policejní) kontroly. Dále býváme svědky „nájezdů“ do hospod a klubů, pokud jsou „základnami“ nepřátelských

chuligánů či hráčů protivníkovy klubu. Výzbroj takovýchto chuligánských gangů sahá od „pěstí“ přes tzv. boxery, baseballové pátky či nože až po – v krajních případech – střelné zbraně. Hledisko věkové struktury upozorňuje na vnitřně funkčně diferencované skupiny v rozmezí zhruba 10 – 30 let, když skutečně vysoce společensky nebezpečnými jsou jedinci tvořící tzv. tvrdé jádro (hardcore hooligans).

Diskuse ohledně příčin fotbalového chuligánství se zpravidla orientují na možnosti a meze pochopení chování jeho aktérů, když se má zato že jde o reflexi:

1. Vazby na nižší sociální vrstvy společnosti.
2. Nízké úrovně vzdělanosti.
3. Nízkého kreditu profesní příslušnosti.
4. Touhy vyhledávat vzrušující a nebezpečné situace.
5. Ostentativně prezentovat svoji maskulinitu.

Stále silněji se prosazuje tendence nazírat fotbalové chuligánství prizmatem kulturologické teorie jako specifickou formu *subkultury mládeže* (nikoli vsloveně kontrakultury – ta nabízí alternativu změny). Zde se nejčastěji setkáváme s názorem, že chuligánství a výtržnictví na fotbalových utkáních je zejména výslednicí problematizovaných vztahů mezi mladými lidmi na jedné straně a stávajícími sociálními institucemi na druhé straně.

Teoretický koncept sportovní fandovství je nikoli náhodně nejčastěji diskutován právě v kontextu s *fotbalovým fanouškem*. Ten bývá ke svému sportu vázán prostřednictvím oblíbeného mužstva či konkrétního hráče. Je silně orientován na výhru „svého“ klubu a díky identifikaci s mužstvem prožívá jeho úspěchy i neúspěchy. Fanoušek – zejména ten fotbalový – se orientuje nejčastěji na jediný oblíbený sport a tuto svoji identifikaci vyjadřuje oděvními doplňky (replikami dresů, klubovými šálami, čepicemi, tričky, vlajky, odznaky apod.). Zorný úhel našeho tématu upozorňuje zejména na fakt, že v běhu zápasů vzniká postupně druh rivality odvozený i obranou proti obdobné sebeidentifikaci fanoušků soupeře. Fanoušci tak silně pocítují kategorii „MY“ a „ONI“. A že nejde o fenomén nijak nový, potvrzuje bystrý vhled do problematiky fotbalového sportovního fandovství z pera Karla Čapka již z roku 1931: „Když vyhraje my, je to samozřejmě v pořádku; když vyhrají ti druzí, je to lumpárna a zrada. Pro samé podezírání a intrikování přestáváme vůbec vidět výkony, ať na té nebo oné straně. To je ovšem konec fair play. Dostáváme se do stavu chronického podráždění; nejde-li to po našem, křičíme hanba a zrada a máme pocit, že se nám ubližuje. Je to velmi špatný sport; a špatný sport je nejmizernější výchova“.

Fenomén nepřiměřeného *pocitu nepřátelství*, intolerance, zrady a ohrožení patří skutečně k neodmyslitelným atributům zejména krajních projevů sportovního fandovství. Pravděpodobně i v kontextu celkového klimatu soudobého světa, či přesněji mnoha rozměrně stresujících faktorů společenského vývoje. Společenství fandů však může vycházet i z pocitů sociálního vyloučení

či politické opozice, tedy z vymezení nikoli toho, kam náležíme, ale toho, kam náležet odmítáme a čím být nechceme. V obou případech je však třeba neztrácet ze zřetele, že jak faktor sounáležitosti, tak vyloučení může přinášet jak projevy *krajní sportovní loajality*, tak projevy *vyhrocené rivality*. Být vyznavačem určitého sportu, stát na straně konkrétního týmu a být bezmezným obdivovatelem konkrétní celebrity může vyvolávat rivalitu a stavět hranice mezi nejen sporty, týmy a jednotlivými sportovci, ale může dokonce plodit nevráživost mezi národy, etniky či státy.

Sportovní idoly v jistém smyslu nahrazují náboženská božstva či kompenzují obecně pocítovanou absenci přirozených autorit a vysoce vážených elit. Z ryze sociologického hlediska je dále třeba neztrácet ze zřetele neurčitou a ztěžilí exaktně uchopitelnou dělicí linii mezi fandovstvím a fanatismem: Je výrazem zdravého sportovního fandovství přespávání před pokladnami s cílem získat vstupenku na významné fotbalové utkání či extatické davové projevy při setkání se sportovními „ikonami“? Není krajní posedlost sportovní podívanou výrazem konfliktu sociální reality versus možnost a meze osobní aspirace, a tedy i možným zdrojem krajního napětí či dokonce konfliktu nebo dokonce násilí? Jedno je jisté – věda o sportu má před sebou i prizmatem fenoménu násilí – bohatou paletu mnohorozměrných a zpravidla nepředvídatelných projevů kulturně zakotvených vztahů sportu a společnosti.

Redakci Universitas došlo

Abstracts and Application Manual. Detection of chromosomal aberrations in multiple myeloma. Masarykova univerzita Brno, 2006

Almanach k 60. výročí Ústavu evropské etnologie Filozofické fakulty MU 1945-2005. Masarykova univerzita Brno, 2006

Book of Abstracts. 3 International Conference on Microwave Chemistry September 3-7, 2006 Brno, Czech Republic. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Supplementum. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Finanční řízení podniků a institucí. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Metodika odborně zaměřeného jazykového vzdělávání na ekonomických vysokých školách a srovnání cílových úrovní se Společným evropským referenčním rámcem pro jazyky. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Konkurenceschopnost a hospodářská politika. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Inovační potenciál regionů ČR. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Bakterie *Staphylococcus* jako častý zdroj nebezpečí pro člověka

ROMAN PANTŮČEK

Úvod

Stafylokoky patří k nejdéle studovaným a v přírodě k nejrozšířenějším bakteriím. Jejich buňky jsou nepohyblivé, nesporulující, fakultativně anaerobní, kultivačně poměrně nenáročné a vyskytují se samostatně, ve dvojicích či v hrozníčkovitých seskupeních. Nacházíme je zpravidla v hustších populacích na kůži a sliznicích savců a ptáků. Nejvýznamnějším a nejzajímavějším druhem je *Staphylococcus aureus*, tzv. „zlatý stafylokok“, který patří mezi závažné lidské i zvířecí patogeny. Přibližně u 25 až 30 % zdravých lidí je součástí přirozené mikroflóry a nevyvolává žádné obtíže, avšak dojde-li ke snížení odolnosti jedince, může pronikat do tkání a vyvolávat celou řadu onemocnění od běžných hnisavých kožních infekcí nebo abscesů až po osteomyelitidy, endokarditidy, pneumonie a celkové sepse. Patří k hlavním původcům závažných pooperačních komplikací u pacientů s ortopedickými implantáty a katétrů, u nichž mohou mít významný podíl i další druhy stafylokoků. Nezanedbatelné jsou i stafylokokové toxikózy způsobené bakteriálními kmeny, které produkují rozličné typy superantigenů (proteinů, které jsou schopné polyklonální aktivace lymfocytů s masivním vyplavením cytokinů, jež mohou vést k těžkému celkovému šokovému stavu). Vzhledem k nozokomiálnímu charakteru (nemocniční nákazy) představují stafylokokové infekce vážný a celosvětově přetrvávající epidemiologický problém.

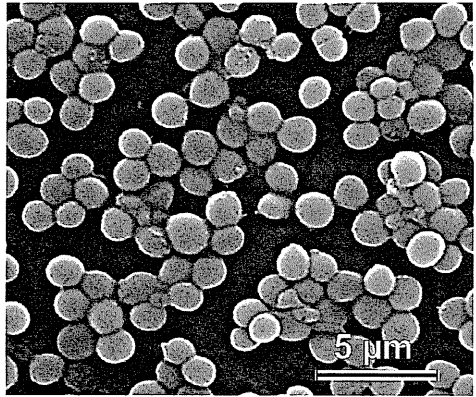
Výzkum patogenních stafylokoků je v současné době orientován především na dvě oblasti. První se týká genetického a biochemického základu rezistence k antibiotikům a způsobů jejího šíření mezi stafylokokovými kmeny, druhá je zaměřena na charakterizaci faktorů, které ovlivňují patogenitu, virulenci, kolonizaci osob, přežívání kmenů v prostředí, vysokou genetickou variabilitu a jejich evoluci.

Historie objevu a výzkumu stafylokoků

Mezi prvními mikrobiology, kteří si uvědomili souvislost mezi kokovitými bakteriemi a vznikem hnisu, byli francouzský přírodovědec Louis Pasteur a skotský chirurg Alexander Ogston. Jako rok tohoto objevu se obvykle uvádí letoopočet 1880. Ogston byl první, kdo rozlišoval dva typy pyogenních (hnis produkujících) koků, jeden s buňkami uspořádanými do hrozníčkovitých shluků, pro který použil označení *Staphylococcus*, a druhý s buňkami uspořádanými do řetízků, nazývaný *Streptococcus*. Jeho zmínka však měla pouze popis-

ný význam. Až německý bakteriolog F. Rosenbach v roce 1884, použil termín v taxonomickém smyslu a poskytl formální popis rodu *Staphylococcus* s druhem *Staphylococcus aureus*.

V pořadí druhý stafylokokový druh byl nalezen jako součást fyziologické kožní mikroflóry Welchem v roce 1891 a označen *Staphylococcus epidermidis albus*. Současné označení *Staphylococcus epidermidis* nese od roku 1916 (Evans). Záhy se zjistilo, že oba stafylokoky lze od sebe dobře odlišit zjištěním schopnosti produkovat enzym označený plazmakoaguláza, který s modifikovaným protrombinem vytváří aktivní komplex přeměňující rozpustný fibrinogen na nerozpustný fibrin v krevní plazmě. Může tak přispívat k ohraničení závažné reakce vytvořením fibrinového lemu kolem léze, která se přeměňuje ve stafylokokový absces. Koaguláza-pozitivní druh *S. aureus* byl považován za patogena, koaguláza-negativní *S. epidermidis* v podstatě za komenzální mikroorganismus.

Typické uspořádání stafylokokových buněk do hrozníčkovitých útvarů

Počátkem 19. století byly všechny bakterie kulovitého tvaru zahrnovány do čeledi *Coccaceae*. Flüge v roce 1886 rozlišil na základě hydrolyzy želatiny v rámci koků dva rody: *Staphylococcus* a *Micrococcus*. Mikrokoky byly v této reakci variabilní a byly považovány za saprofytické, zatímco stafylokoky ztekucovaly želatinu a byly považovány za patogenní. Rody *Staphylococcus* a *Micrococcus* zahrnující grampozitivní a kataláza-pozitivní koky byly později společně zařazeny do čeledi *Micrococcaceae*, kde zůstávaly až do nedávné doby. Začátkem 60. let minulého století Baird-Parker provedl velmi rozsáhlé studie stafylokoků a mikrokoků izolovaných z různých zdrojů a klasifikoval tyto mikroorganismy do skupin na základě snadno stanovitelných morfologických, fyziologických a biochemických znaků. Některé z těchto skupin položily základ později popsaným koaguláza-negativním druhům stafylokoků. Přibližně ze stejné doby pocházejí první vědecké práce poukazující na význam genetické analýzy znaků v taxonomii a klasifikaci bakterií, koncipované na Masarykově univerzitě prof. Stanislavem Rosypalem. Je nutno poznamenat, že v tehdejší době ani v mikrobiologii v západních zemích nebyla genetická analýza mezi taxonomy obvyklým přístupem. Ve svém výzkumu se prof. Rosypal ve spolupráci s RNDr. A. Rosypalovou zaměřili na analýzu DNA u mikrokoků a stafylokoků, co se týče obsahu G+C (guaninu a cytosinu). Byla to v té době jediná možná molekulární charakteristika genomu bakterií. Rozdíl

v obsahu G+C ukazovaly na fylogenetickou odlišnost kmenů. Zvláště významná je práce publikovaná v roce 1966 v *Journal of General Microbiology* S. Rosypalem, A. Rosypalovou a J. Hořejšem. Autoři v ní spojili dva přístupy: numerickou taxonomii (Adansonovu analýzu) a analýzu obsahu G+C v DNA. Podařilo se jim takto dokázat, že zástupci rodu *Staphylococcus* mají obsah G+C v genomu v rozmezí 30 – 39 %, zatímco mikrokoky 63 – 73 %, což naznačuje, že tyto rody nejsou příbuzné. Z obecného hlediska lze tyto studie hodnotit nejen jako práce, které se staly základem moderní klasifikace mikrokoků a stafylokoků, ale též jako práce, které stály na počátku směru, který se dnes nazývá molekulární taxonomií. Nepříbuznost obou rodů *Staphylococcus* a *Micrococcus* byla později potvrzena německým týmem vedeným prof. K. H. Schleiferem chemotaxonomickými metodami a publikací jejich sekven- ce 16S rRNA (ribozomální RNA).

V roce 1980 se začal vyvíjet nový přístup pro studium fylogenetických souvislostí a pro molekulární identifikaci bakterií (a samozřejmě i dalších forem organismů), využívající stanovení a srovnání stabilních konzervativních částí genomu. Kandidáty pro tuto analýzu se staly právě geny kódující funkční molekuly rRNA. Gen pro 16S rRNA u bakterií může být srovnáván nejen s 16S rRNA archeí, ale i s 18S rRNA eukaryot a toto srovnání umožňuje jasně definovat operačně taxonomické jednotky fylogenetického stromu. Poslední a nejnovější hierarchická klasifikace grampozitivních koků mezi taxonomickými stupni rod a třída byla definována právě na základě 16S rRNA. Na základě této taxonomické studie byly mikrokoky přeřazeny do aktinomycetové linie (třída *Actinobacteria*; řád *Actinomycetales*) a současně taxonomické zařazení rodu *Staphylococcus* je následující: kmen *Firmicutes*; třída *Bacilli*; řád *Bacillales*; čeleď *Staphylococcaceae*.

Současný stav v taxonomii rodu *Staphylococcus* a klinický význam dalších druhů stafylokoků

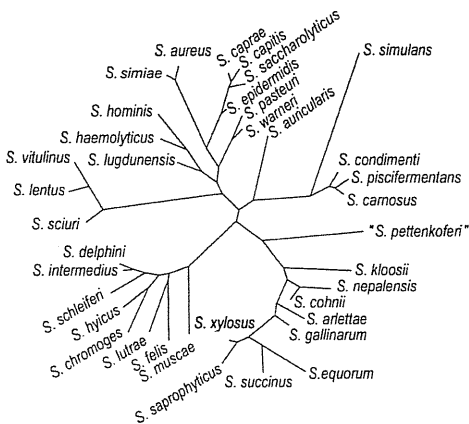
V roce 1975, po více než 50 letech existence dvou nejznámějších druhů, *S. aureus* a *S. epidermidis*, a po objevu třetího druhu *S. saprophyticus* popsá- ného v roce 1951 jako původce infekcí močových cest, byly publikovány dva články, v nichž prof. W. Kloos a prof. K. H. Schleifer popsali objev 7 dalších koaguláza-negativních stafylokoků. Od té doby byl téměř každým rokem až do současnosti objeven dalším novým stafylokokový druh, resp. poddruh. Nové druhy stafylokoků jsou specifické pro některá zvířata, jiné se obvykle vysky- tují v potravinách. Rod *Staphylococcus* zahrnuje v současné době 37 platných druhů, z nichž 9 obsahuje 2 poddruhy a jeden 3 poddruhy.

Do taxonomie rodu *Staphylococcus* se významně zapsal prof. Václav Hájek z Lékařské fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. V roce 1976 popsal dru- hý koaguláza-pozitivní druh stafylokoka *S. intermedius*, který – i když se mů- že vyskytnout u celé řady zvířat a vzácně i u člověka – je nejčastější příčinou

infekcí u psů. Další druhy stafylokoků, u nichž je prof. Hájek uveden jako hlavní autor, jsou *S. chromogenes*, *S. muscae* a *S. saprophyticus* subsp. *bovis*. Čerstvou aktualitou v taxonomii stafylokoků je původní práce z našeho pracoviště publikovaná v roce 2005 v mikrobiologickém taxonomickém časopise International Journal of Systematic and Evolutionary Microbiology popisující nový druh *Staphylococcus simiae*, který byl opakovaně izolován z gastrointestinálního traktu kotulů veverovitých (opic čeledi malpovitých), importovaných z deštných pralesů Jižní Ameriky.

Pro definici nového druhu byl aplikován vícefázový taxonomický přístup, kombinující výsledky numerické analýzy fenotypizace a genotypizace doplněné studiem homologie rRNA a celkové chromozomální DNA, a vyžadující použití širokého spektra metod, jejichž náročnost vyžaduje spolupráci specialistů. Dokumentuje to skutečnost, že se na popisu nového druhu podíleli odborníci z olomoucké ZOO, Ústavu mikrobiologie Lékařské fakulty UP v Olomouci, České sbírky mikroorganismů, Národní referenční laboratoře pro stafylokoky SZÚ-CEM, katedry genetiky a molekulární biologie Přírodovědecké fakulty MU a Univerzity v Ghentu v Belgii. Ačkoli *S. simiae* patří mezi koaguláza-negativní druhy, jeho blízká genetická příbuznost s patogenním druhem *S. aureus* může stimulovat výzkum evoluce obou druhů.

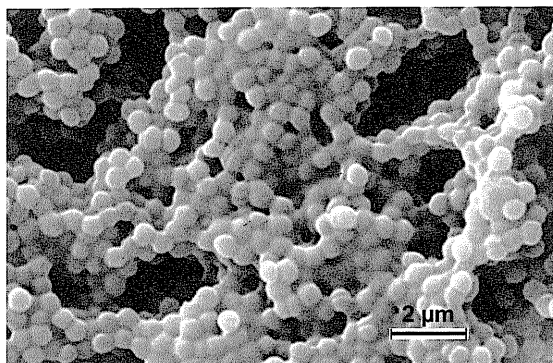
S taxonomickými objevy nových druhů stafylokoků se začaly v 80. letech minulého století objevovat poznatky, že koaguláza-negativní stafylokoky (KNS) nejsou jen součástí fyziologické flóry na kůži a sliznicích, ale že se mohou podílet i na vzniku různých infekčních onemocnění. Dnes jsou obecně

Fylogenetický strom znázorňující vzájemnou příbuznost v současnosti známých druhů stafylokoků

Kotul veverovitý (*Saimiri sciureus* L.),
foto z Olomoucké ZOO

Mnohavrstvý stafylokokový biofilm tvořený druhem *Staphylococcus epidermidis*, stabilizovaný polysacharidovým intercelulárním adhezivem

ní. Dramatický nárůst infekcí způsobených KNS byl zaznamenán s používáním plastových pomůcek v medicíně, jako jsou umělé srdeční chlopně, umělé klouby, srdeční stimulatory a katétry, protože bakterie jsou schopné velmi efektivní adheze k těmto umělým povrchům a mohou vytvořit mnohavrstvé biofilmy, které se obtížně odstraňují působením imunitního systému nebo se špatně léčí dostupnými antibiotiky. V literatuře se uvádí okolo 20 druhů KNS, které se uplatňují jako etiologická agens v lidských onemocněních.

Virulence *S. aureus*

Staphylococcus aureus je velice „chytrá“ bakterie, která produkuje množství rozmanitých faktorů virulence, jako jsou tkáňově specifické adheziny, cytolytické toxiny, superantigeny, enzymy degradující tkáň a faktory umožňující unikat imunitnímu systému. V závislosti na skutečné sestavě genů kódujících faktory virulence, která může být u jednotlivých bakteriálních kmenů velmi proměnlivá, mohou jednotlivé kmeny *S. aureus* způsobovat široké spektrum onemocnění člověka. K faktorům virulence *S. aureus* patří množství vytvářených bílkovin, antigenů a dalších biologicky aktivních látek, vyskytujících se jednak v komplexní buněčné stěně (např. pouzdro, aglutinogeny, stafylokokový protein A, shlukovací faktor a adheziny) a jednak uvolňovaných do prostředí, např. plazma-koaguláza, stafylokináza, hyaluronidáza, hemolyziny, leukocidiny, exfoliativní toxiny, enterotoxiny, toxin 1 syndromu toxického šoku, inhibitor diferenciacie epidermálních buněk, inhibitor chemotaxe nebo inhibitor komplementu. Řízení produkce mnoha faktorů virulence však není během onemocnění náhodné, ale je pod kontrolou složitých globálních a přídatných regulátorových systémů bakterie. K rozvoji infekce nejčastěji dochází v případech, že se jedná o organismus s oslabeným imunitním systémem.

Nejčastějším místem vstupu infekce jsou sliznice horních cest dýchacích nebo poškozená kůže. Vzhledem ke schopnosti stafylokoků adherovat na umělé povrchy představuje potenciální nebezpečí také přítomnost cizorodých implantovaných těles. K invazivním onemocněním způsobeným stafylokoky patří folikulitida (infekce vlasového míšku) a závažnější typy kožních infekcí jako furunkl nebo karbunkl, dále zánět mléčné žlázy u kojících žen, pneumonie často zejména po chřipkových onemocněních, pseudomembranózní enterokolitida, pούrazové a pooperační infekce, endokarditida, stafylokoková osteomyelitida (zánět kostní dřevě) a celkové sepse. Při lokálních infekcích se uplatňuje schopnost stafylokoků vytvářet kapsulu (pouzdro polysacharidové povahy), které chrání bakterie před interakcí s bakteriofágy, komplementem, protilátkami a fagocyty a dochází tak ke vzniku hnisavých ložisek. Naopak tvorba některých bílkovin, jako je stafylokináza (fibrinolysin), přispívá k rozpouštění fibrinu vznikajícího při zánětlivém procesu jako projev reparačních pochodů a podporuje tak šíření stafylokokové infekce. Podobně se uplatňuje hyaluronidáza, která hydrolyzuje kyselinu hyaluronovou přítomnou v mezibuněčném tmelu, což umožňuje šíření stafylokoků a jejich extracelulárních produktů. Z ložiska infekce pak může docházet k uvolnění bakterií do krevního řečiště a ke vzniku bakteriémie s následnými komplikacemi prakticky v kterémkoli orgánu.

Jako faktory virulence mají značný význam také stafylokokové toxiny, z nichž některé působí jako superantigeny a jiné vyvolávají závažná onemocnění. Známé jsou alimentární enterotoxikózy (otravy z potravy kontaminované stafylokokovými enterotoxiny), projevující se nevolností, zvracením, bolestí břicha, případně svalovými křečemi, průjmami a zvýšenou teplotou. U enterotoxikóz není na rozdíl od ostatních toxikóz nutná přítomnost živých bakterií v organismu.

Závažnými onemocněními jsou dva stafylokokové syndromy: syndrom toxického šoku a syndrom opařené kůže. Za stafylokokový syndrom toxického šoku odpovídá toxin syndromu toxického šoku TSST-1, který je produkován některými kmeny *S. aureus*. Toto onemocnění se projevuje vysokou horečkou, hypotenzí, vyrážkou, nervovými poruchami, multiorgánovým selháním a šokem, s následným olupováním kůže za 1 až 2 týdny od začátku nemoci. Syndrom je ve 3 až 5 % případů smrtelný. Může se projevit ve dvou formách. První forma se vyskytuje u žen v souvislosti s menses, kdy původcem je kmen *S. aureus*, který je v těchto případech přítomný ve vaginální flóře. Ideální podmínky pro propuknutí syndromu nastanou, pokud žena používá při menstruaci tampony. Druhou formou jsou případy, kdy je syndrom komplikací jakéhokoli jiného stafylokokového onemocnění.

Dalším typem toxinů jsou exfoliatiny (epidermolytické toxiny), které mohou být příčinou vzniku stafylokokového syndromu opařené kůže. Tyto toxiny náleží do rodiny serinových proteáz a způsobují odloučení horní vrstvy epidermis. Vznikají tak epidermální trhliny, které vyplňují tkáňová tekutina, vytvářejí se puchýře a posléze dochází k olupování povrchových vrstev

pokožky. Onemocnění způsobené kmeny *S. aureus* produkujícími exfoliatiny se vyskytuje mnohdy epidemicky u novorozenců v porodnicích, ale našťastí mívá obvykle mírnou formu, projevující se pouze puchýřnatým onemocněním.

Rezistence k antibiotikům a vznik vysoce virulentních klonů

Většina stafylokokových druhů má ohromující schopnosti rychle získat rezistenci k antimikrobiálním preparátům. Druh *S. aureus* velmi rychle získal rezistenci proti všem třídám používaných antibiotik jedním ze dvou různých mechanismů: mutacemi existujících bakteriálních genů nebo horizontálním přenosem genů z jiných bakterií téhož nebo jiného druhu. Někteří odborníci vyjadřují současnou situaci v bakteriální rezistenci dokonce jako „celosvětovou kalamitu“ nebo jako „križi antibiotické rezistence“. V současnosti je dokázáno, že *S. aureus* má modulární genom. Kromě standardní složky genomu obsahuje řadu variabilních genetických elementů, z nichž některé jsou mobilní a mohou být přenášeny horizontálně, tedy ne po dědičné linii. Ze všech znaků rezistence, které *S. aureus* získal po zavedení antimikrobiální chemoterapie v třicátých letech minulého století, je z klinického hlediska nejdůležitější rezistence k meticilinu (respektive v našich podmínkách k oxacilinu), protože pouhý jediný genetický element navozuje rezistenci k nejčastěji předepisované třídě β -laktamových antibiotik, která zahrnuje peniciliny, cefalosporiny a karbapenemy. Šest měsíců poté, co byl v roce 1960 uveden na trh meticilin, byly hlášeny první izoláty meticilin-rezistentního *S. aureus* (MRSA) v jižní Anglii. Po několika málo letech se situace ve výskytu MRSA začala dramaticky měnit a multirezistentní MRSA se běžně vyskytovaly v Dánsku, Švýcarsku, Anglii, Francii a Austrálii. Např. v letech 1967 až 1971 vykazovalo v Dánsku 15 % všech izolátů kombinovanou rezistenci k meticilinu, streptomycinu, tetracyklinu a erytromycinu. Odhaduje se, že klony MRSA, které jsou známé v současné době, pocházejí z více než 20 předků, které vznikly v nezávislých genetických událostech po celém světě. Genetický element odpovědný za rezistenci k meticilinu pochází pravděpodobně od některého z koaguláza-negativních druhů stafylokoků, jako jsou u hlodavců se vyskytující *Staphylococcus sciuri* nebo přirozeně rezistentní *Staphylococcus haemolyticus*. K bezprostřednímu přenosu do *S. aureus* však došlo pravděpodobně během antibiotické terapie z *S. epidermidis*. Rezistence stafylokoků k prakticky všem dostupným antibiotikům dnes rozšiřuje spektrum neléčitelných infekcí způsobených bakteriemi. V některých nemocnicích států západní Evropy je 40 % až 60 % (v ČR 5 až 10 %) nozokomiálních infekcí (získaných v nemocničních zařízeních) způsobeno kmeny MRSA, rezistentními také k jiným antibiotikům, nedaří se je eradikovat a působí tak jako velmi nebezpečná hrozba. Většina těchto epidemií je způsobena malým množstvím úspěšných, celosvětově se šířících epidemických klonů (např. iberský klon, brazilský klon, taiwanský klon nebo klony UK

EMRSA-15 a EMRSA-16). Infekce způsobené MRSA jsou obvykle léčeny vankomycinem (glykopeptidové antibiotikum), ale v roce 1997 se objevily první kmeny se sníženou citlivostí k vankomycinu (VISA), u kterých proběhlo několik málo genových mutací. V současné době je v USA již popsáno několik kmenů vysoce rezistentních k vankomycinu (VRSA), které získaly rezistenci konjugativním přenosem prostřednictvím plazmidu od enterokoků. Důvod tohoto dramatického vývoje spočívá v široké a nekontrolovatelné aplikaci antibiotik, ve vlivu dezinfekčních látek v prostředí a v extenzivním používání látek příbuzných antibiotikům ve veterinární oblasti jako růstových promotorů přidávaných do potravy hospodářských zvířat. Protože vývoj nových antibiotik dramaticky zaostává, zůstává otázkou, zdali se v budoucnu podaří opět předstihnout multirezistentní bakterie a z jakých zdrojů budou nová léčiva získána. Z uvedeného vyplývá, že problém bakteriální rezistence je multifaktoriální a jako takový vyžaduje multidisciplinární přístup a spolupráci odborníků na všech úrovních. Řešení problémů rezistence a patogenity je především úzce spjato s detailní analýzou struktury a funkce vnitrodruhové variabilní složky genomu stafylokoků.

Většina dokumentovaných infekcí způsobených MRSA je omezena na nemocniční oddělení, kde pacienti přicházejí do styku s prostředím nemocnice nebo s jinými často dlouhodobě hospitalizovanými a imunokompromitovanými pacienty kolonizovanými MRSA. V komunitním prostředí (ve společnosti) jsou běžné drobné neinvazivní kožní infekce způsobené *S. aureus*. Avšak v roce 1993 se objevil u pacientů v západní Austrálii, kteří nebyli nikdy předtím hospitalizováni, zcela nový kmen MRSA. Publikace této informace vedla na řadě míst ve světě k rozpoznání pozoruhodné evoluce nových vysoce virulentních kmenů adaptovaných právě na komunitní prostředí (jihozápadní pacifický klon, klon USA300 nebo evropský klon ST40). Hlavním důvodem jejich virulence a invazivity je Pantonův-Valentinův leukocidin (PVL), dvousložkový, póry tvořící cytotoxin (vytváří póry v buněčné membráně některých leukocytů, což vede k lyzi těchto buněk), jehož gen je nesený na bakteriofágovém genomu, který se začlenil do genomu hostitelské bakterie. Zvýšené množství těchto PVL-produkujících kmenů zachycených ve světě v komunitě (prostředí tělocvičen, denní pečovatelská centra pro malé děti, vojenští branci, věznice, homosexuální společnosti, bezdomovci) je spojeno se závažnými nekrotizujícími kožními infekcemi, a navíc v některých zemích je až 70 % těchto kmenů navíc rezistentních k metiliclinu (v ČR cca 6 %). Nekrózou doprovázené pneumonie, zejména u dětí, tvoří zcela nový syndrom s mortalitou až 40 %. V komunitě získané MRSA jsou dnes jedním z nejzávažnějších problémů a podle očekávání si také našly svou cestu do nemocnic, kde již byly zaznamenány drobné epidemie způsobené těmito kmeny.

Analýza genomu

Většina genetických studií byla provedena u *S. aureus* vzhledem k jeho klinickému významu. Poměrně méně poznatků je dostupných u *S. epidermidis*. V devadesátých letech 20. století byl vyvinut nový genetický modelový systém u nepatogenního druhu *Staphylococcus carnosus*, který je používán jako startovací kultura v masném potravinářském průmyslu. Výzkumu genomu *S. carnosus* se detailně věnuje pracoviště prof. F. Götze na Univerzitě v Tübingenu, kde byly vyvinuty také klonovací vektorové systémy (plazmidy pro přípravu rekombinantních molekul DNA) umožňující studium stafylokokových genů a jejich přenosy do *Escherichia coli*. Studie klasické bakteriální genetiky se zabývaly u stafylokoků transformací (přenosy DNA do buňky, jejíž genetická informace se poté projeví fenotypově), transdukci (přenosy genů prostřednictvím bakteriofágů), charakterizací genetického základu rezistence k antibiotikům – zejména různých typů stafylokokových plazmidů a transpozonů.

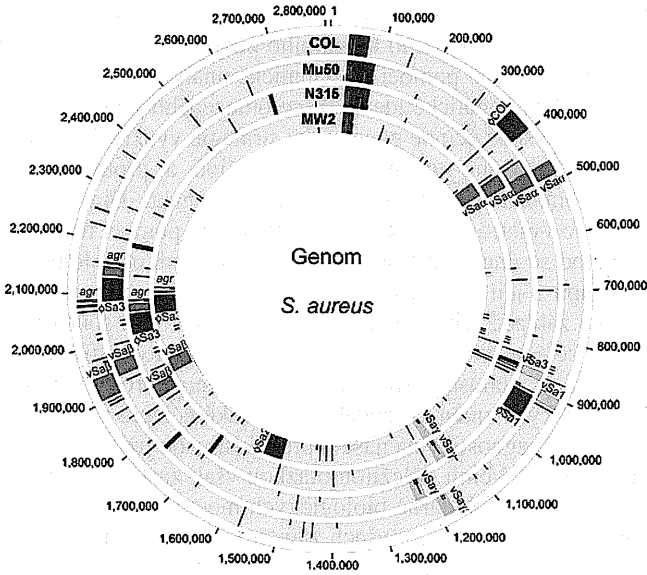
Několik nových experimentálních přístupů, mezi nimiž je nutno zdůraznit především pulzní gelovou elektroforézu pro dělení velkých molekul DNA, umožnilo začátkem 80. let mapovat megabázové úseky genomu. Před rokem 1995, než byla zveřejněna sekvence prvního bakteriálního genomu *Haemophilus influenzae*, bylo publikováno více než 90 fyzikálních map různých bakteriálních genomů, jejichž kompletní sekvence DNA je dnes již u většiny známa. Geneticky nejlépe charakterizovaným stafylokokovým kmenem je dnes *S. aureus* NCTC 8325, klinický izolát izolovaný před více než 45 lety. Fyzikální mapa genomu tohoto kmene, sestrojená prostřednictvím technik pulzní gelové elektroforézy a Southernovy hybridizace s genově specifickými sondami (krátkými molekulami DNA značenými reportérskou značkou, umožňující lokalizaci genů), poskytla první informace o celkové struktuře genomu *S. aureus*. V současné éře výzkumu genomů je k dispozici kompletní anotace 13 stafylokokových genomů, zahrnující devět kmenů *S. aureus*, dva kmene *S. epidermidis*, jeden kmen *S. saprophyticus* a jeden *S. haemolyticus*. To řadí stafylokoky na přední místo mezi nejlépe charakterizovanými mikroorganismy. Projekty sekvencování stafylokokových genomů poskytly obrovské množství dat, které vyžadují další zpracování s využitím přístupů funkční genomiky a proteomiky. Znalost sekvencí DNA umožňuje objasnit jak všeobecnou metabolickou organizaci buňky, tak vlastnosti genomu, které se vztahují k patogenitě a virulenci. Co se týká porozumění patogenitě, výzkumy odhalily až 70 nových pravděpodobných faktorů virulence, které je nutno ověřit laboratorním studiem. Srovnávací genomika přinesla nové poznatky o schopnosti organismů evoluce a adaptace. Genomické, proteomické a bioinformatické přístupy mohou být využity také pro vývoj antistafylokokových vakcín a nových antibiotik. Bezprostředním přínosem projektů sekvencování genomů je možnost konstrukce celé řady diagnostických DNA-čipů nové generace (velké množství specifických krátkých oligonukleotidů DNA imobilizovaných

na pevném podkladu pro hybridizační studie), zahrnujících geny identifikované při řešení všech stafylokokových genomových projektů. Tyto čipy se v blízké budoucnosti stanou základem pro studium evoluce, genetické variability a rozšíření variabilních genetických elementů u klinicky významných kmenů *S. aureus*.

Genom *S. aureus* tvoří kružnicový chromozom o velikosti 2,8 až 2,9 miliónu párů bází. Předpokládá se, že obsahuje přibližně 2 600 až 2 700 otevřených čtecích rámců (pravděpodobných genů). Přibližně 78 % těchto čtecích rámců kódujících tzv. provozní geny (zajišťující metabolismus buňky) plně odpovídá homologům nalezeným v příbuzných grampozitivních kokách s nízkým obsahem G+C rodu *Bacillus*. Vzájemné srovnání chromozomů *S. aureus* ukázalo, že jsou navzájem kolineární a obsahují shodné geny přítomné v konzervativním pořadí ve všech analyzovaných kmenech a kromě toho variabilní genetické elementy přítomné pouze u některých kmenů. Naopak 22 % genů je kmenově specifických a tak mohou hrát roli v adaptaci a specializaci. Ze srovnání podobnosti stěžejních sekvencí genomu u různých kmenů vyplývá, že v porovnání s jinými bakteriálními rody je *S. aureus* velmi klonální a geny podléhají rekombinaci až 15× méně často než mutacím. V současné době však bylo dokázáno, že prostřednictvím konjugativního přenosu může ojediněle docházet k rozsáhlým záměnám úseků genomu, které představují až 20 % jeho velikosti.

Variabilní složka genomu *S. aureus*, která představuje přibližně 20 až 25 % jeho sekvence DNA, se skládá z obvykle mobilních variabilních genetických elementů, které mohou být horizontálně přenášeny mezi kmeny. Tyto elementy zahrnují profágy (DNA bakteriálních virů začleněných do stafylokokového chromozomu), ostrovy patogenity (kratší elementy nesoucí geny kódující superantigeny jako enterotoxiny B a C a toxin syndromu toxického šoku TSST-1; jsou spojeny s enterotoxikózami potravin a syndromem toxického šoku), chromozomové kazety (mobilní elementy, které se integrují zpravidla do stejného místa na chromozomu poblíž počátku replikace prostřednictvím páru rekombinázových proteinů a nesou oblast genů odpovědnou za rezistenci k meticilinu; někteří autoři řadí tyto elementy mezi ekologické fitness-ostrovy), genomické ostrovy (genetické elementy podobné ostrovům patogenity, vyskytující se stabilně vždy ve dvou oblastech chromozomu; mohou navozovat rezistenci k antibiotikům nebo kódovat potenciální faktory patogenity), genomické ostrůvky (variabilní genetické elementy v porovnání s genomickými ostrovy mnohem menší a obvykle obsahující pouze jeden gen), transpozony (malé mobilní elementy nacházející se na různých místech stafylokokového genomu; svou inzercí do genů nebo jejich sousedství mohou způsobovat inaktivaci nebo modifikaci určitých buněčných funkcí; řada transpozonů může nést geny pro rezistenci k antibiotikům) a plazmidy (samostatné kružnicové molekuly DNA nesoucí geny pro rezistenci k antibiotikům, těžkým kovům nebo antiseptikům; mohou se také začlenit do chromozomu). Identifikace a podrob-

ná charakterizace těchto variabilních genetických elementů umožňuje lépe porozumět, jak *S. aureus* způsobuje onemocnění a jak probíhá jeho evoluce.

Srovnání sekvencí genomových DNA čtyř kmenů *Staphylococcus aureus* znázorňuje variabilitu v přítomnosti různých typů genetických elementů odpovídých za patogenitu a rezistenci k antibiotikům

Molekulární diagnostika

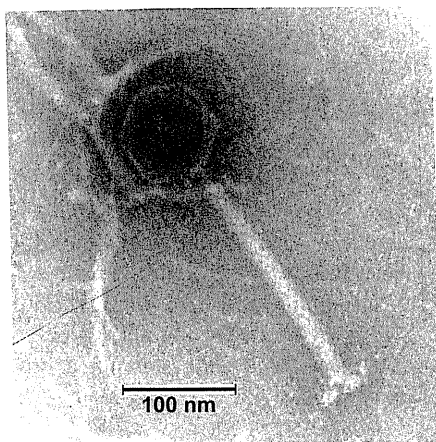
Právě molekulárně genetické metody se během posledních 15 let rozvinuly do řady aplikací pro identifikaci, diferenciaci a typizaci bakterií. V mnoha laboratořích jsou pro identifikaci sice stále využívány metody založené na fenotypových znacích jako morfologie, biochemické vlastnosti, sérologické vlastnosti, rezistence k antibiotikům, citlivost k bakteriofágům nebo chemické složení buněk, avšak metody založené na DNA jsou stále častěji předmětem zájmu. Cílem molekulární diagnostiky je jednak identifikace etiologických agens způsobujících onemocnění, což má význam v klinických oborech pro stanovení účinné léčby, prevence a vyhledání zdroje nebo původce choroby; a jednak účinná typizace a diferenciacie mikrobiálních izolátů, která je významná ze srovnávacího molekulárně epidemiologického hlediska („surveillance“), pro studium evoluce, taxonomie a ekologie.

Metody pro identifikaci stafylokoků založené na DNA obvykle využívají aplikací polymerázové řetězové reakce (PCR), případně sekvencování ampli-

fikovaných úseků DNA. Výsledkem většiny molekulárních typizačních metod je tzv. otisk DNA (DNA-fingerprint) představovaný např. vzorem restričních fragmentů genomové DNA, produktů PCR nebo hybridizujících úseků genomu rozdílné velikosti (plazmidového nebo chromozomálního původu), který je specifický pro izoláty určitého klonálního původu. Výsledné profily se dají vyhodnotit vizuálně nebo pomocí matematické analýzy s použitím výpočetní techniky. Za účelem genetické identifikace omezeného množství kmenů jsou dnes k dispozici vysoce účinné genomické strategie využívající rozsáhlé multilokusové sekvencování, technologie DNA-čipů a proteomické přístupy umožňující shromáždění mimořádného množství znaků. Diagnostika přítomnosti bakterie ve vyšetřovaném klinickém materiálu pomocí molekulárně biologických metod se dnes stává nezbytnou součástí mikrobiologických vyšetřovacích postupů a její pozitivní přínos je zřejmý. Pro typizaci a klasifikaci stafylokoků na základě jejich genetické rozmanitosti je v současné literatuře dobře popsána celá řada molekulárních typizačních metod a diskutována jejich reprodukovatelnost, stálost, rozlišovací síla, vhodnost pro monitorování určitých typů genetických změn a standardizace. Také některé nově vyvinuté metody molekulární diagnostiky na našem pracovišti jsou již zaváděny do klinické laboratorní praxe. Velmi důležitou otázkou však zůstává klinická interpretace výsledků řady molekulárně biologických metod a právě zde se jeví jako velmi přínosná úzká spolupráce všech zainteresovaných odborníků, tedy molekulárního biologa, klinického mikrobiologa a ošetřujícího lékaře.

Perspektivy

Mikroorganismy představují obrovský rezervoár genetických zdrojů, který není zejména u koaguláza-negativních stafylokoků dostatečně charakterizován. Vzhledem k možnosti horizontálního mezidruhového přenosu některých genů, zejména pro faktory rezistence a virulence je nezbytné další studium evoluce genomů. Také u *S. aureus* existuje řada vlastností, jejichž molekulární podstata dosud není objasněna, např. znaky, které určují schopnost některých klonů stát se velmi rychle celosvětově rozšířenými. Zdá se, že to jsou znaky multifaktoriální, protože tento druh je obecně rozšířený v prostředí v důsledku jeho schopnosti přežít mimo hostitele a také protože jako komenzální bakterie kolonizuje sliznice lidského nosu. V molekulárně biologickém výzkumu stafylokoků je proto rozhodující odhalit klíčové parametry nezbytné pro virulenci a objasnit vznik epidemických klonů, a to vyžaduje detailní molekulárně biologické znalosti. Tento výzkum plně využívá současné přístupy bioinformatiky, genomiky a proteomiky. Také techniky molekulární diagnostiky stafylokoků jsou nezbytné pro jejich účinnou charakterizaci a identifikaci a neustále se rozvíjejí. Předpokladem schopnosti účinně diagnostikovat nebezpečné klony multirezistentních stafylokoků je znalost variabilní složky jejich genomu, která má podstatný podíl na jejich patogenitě. Přestože již byla dokončena celá řada projektů stafylokokových genomů, bude nutné identifi-

Polyvalentní stafylokokový bakteriofág je schopen účinně lyzovat až 95 % kmenů *S. aureus*

věnována vývoji nových diagnostických metod pro molekulární epidemiologii a taxonomii, molekulární analýze genetických determinant virulence, molekulární a genetické analýze stafylokokových virů (bakteriofágů) a jejich vlivu na patogenitu a evoluci stafylokoků. Navazující problematika řeší vztah mezi polyvalentními bakteriofágy vyznačujícími se širokým rozmezím hostitelů a kmeny rodu *Staphylococcus*. Cílem je využití bakteriofágů v diagnostice patogenních druhů stafylokoků a při léčbě stafylokokových infekcí.

kovat a charakterizovat další variabilní genetické elementy a studovat mechanismy horizontálního přenosu genů virulence a faktorů ovlivňujících regulaci jejich exprese.

V současné době se výzkumem stafylokoků na Přírodovědecké fakultě Masarykovy univerzity úspěšně zabývá pracoviště Laboratoře molekulární diagnostiky mikroorganismů vedené profesorem J. Doškařem, jehož vědecko-pedagogický kolektiv tvoří dále doc. R. Pantůček a doc. V. Růžičková. Laboratoř úzce spolupracuje s řadou tuzemských a zahraničních pracovišť. Její výzkumná práce je

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 16

Česká ekonomika v procesu globalizace. Změny právní úpravy a jejich dopady na ekonomiku. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Kvantitativní metody a modely v ekonomii. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Role a problémy veřejného sektoru v moderním sociálním státě. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Česká ekonomika v procesu globalizace. Manažer a jeho úloha pro úspěšnost podniku. Sborník příspěvků z mezinárodní ekonomické konference 13. 9. – 14. 9. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Geologické výzkumy na Moravě a ve Slezsku v roce 2005. XIII. ročník. Masarykova univerzita Brno, 2006

Imaginaire du roman québécois contemporain. Actes du colloque Université Masaryk de Brno, 11-15 mai 2005 sous la direction de Petr Kyloušek, Max Roy, Józef Kwaterko. Masarykova univerzita Brno, 2006

K aktuálním otázkám oboru podnikového hospodářství. Sborník referátů z konference. Brno, 2006

Potíže s češtinou

Spojka *jestli* není nespisovná

MILAN JELÍNEK

Spojka *jestli* se užívá v několika významech. V běžně mluvené češtině nám slouží především k vyjádření nepřímé otázky. Řekneme např. bez rozpaků výpověď: *Nevím, jestli mu mám věřit* nebo *Pochybuju, jestli nám pomůže*. Současné české mluvnic a příručky jazykové správnosti doporučují, abychom zde místo spojky *jestli* dali přednost spojce *zdali*. Svou radu zdůvodňují tím, že spojka *jestli* má ve funkci spojovacího prostředku nepřímé otázky hovorové nebo dokonce lidové zbarvení.

Dosaďme ve výpovědi *Nevím, jestli mu mám věřit* za spojku *jestli* doporučenou spojku *zdali*. Vztah mezi větou řídící *nevím* a větou závislou, která je uvozena spojkou *zdali*, zůstane stejný, změní se jen stylistický odstín souvětí. Spojku *zdali* pocítujeme jako spojovací prostředek knižní. Bude však dost velký počet rodilých českých mluvčích, kteří spojku *zdali* mezi prostředky knižní nezařadí. Rada uživatelů spisovné češtiny je totiž zvyklá na knižnější vyjadřování a někdy i ztrácí hranice mezi výrazovými prostředky knižními a stylově neutrálními.

Spojce *jestli* přiznává většina mluvčích stylistický příznak hovorový a někteří uživatelé spisovné češtiny ji dokonce označí za prostředek lidový, tedy nespisovný. V běžně mluvené češtině uslyšíme častěji souvětí *Ptal jsem se jí, jestli přijde* v této podobě než se spojkou *zdali*. Snad nás překvapí, že spojku *jestli* uvádí bez jakékoli omezovací poznámky jako spisovnou spojku nepřímé otázky Josef Dobrovský ve svých mluvnicích z let 1809 a 1819. Tak v Dobrovského mluvnic z roku 1809 nacházíme jako příklad na nepřímou otázku souvětí: *Zeptej se, jestli je doma, jestli k nám přijde* (stejný příklad obsahuje i mluvnic z roku 1819).

Bez jakéhokoli omezení je však doporučena i synonymní spojka *zdali*: *Podívej se, zdali již vstali*. Stanovisko Dobrovského v podstatě převzal Josef Jungmann (viz Slovník česko-německý I, 1934). Následující slovníky a gramatiky však pro spisovný jazyk uvádějí jen spojku *zdali*. Např. Příruční mluvnic jazyka českého od Jana Gebauera, kterou vydal v roce 1936 Frant. Trávníček, spojku *jestli* mezi „slovci“ uvozujícími nepřímou otázku vůbec necituje.

Důvodem k potlačování spojky *jestli* byly zřejmě úvahy etymologické: jde o slovo složené z 3. os. singuláru a ze spojky *-li* (je tomu tak např. v souvětí *Ptal se ho, je-li to pravda*). V synonymním vyjádření *Ptal se ho, zdali je to pravda* je slovesná funkce slova *je* zřetelná. Některé gramatické práce počínajíc Gebauerem upozorňují na to, že uvedené spojovací prostředky vznikají

skládáním slov, ale nevyvozují z toho závěr, zdali spojka *jestli* získala domovské právo v české syntaxi.

Nejasná je etymologie spojky *zdali*, ale to je záležitost odborná, nikoli záležitost jazykové správnosti. Kdo bude hledat etymologii spojky *zdali*, tomu můžeme doporučit výklad v Etymologickém slovníku jazyka českého od Václava Machka (z r. 1997). Machek vyslovuje hypotézu, že spojka *zdali* souvisí se slovenskou částicí *azda*, vyjadřující v oznamovacích větách nejistotu tvrzení. Museli bychom ovšem předpokládat, že se spojka *zdali* vyvinula z výrazu *a snad*, k němuž byla přidána částice *-li* (v historii češtiny se často opatřovala spojovníkem, ale od druhé poloviny 19. století se spojovník nezřídka vypouštěl). Pravopis *zdali* místo *zda-li* podával důkaz, že uživatelé češtiny přestali spojku pocítovat jako kompozitum.

Vedle podoby *zdali* se v knižní češtině setkáváme s variantou *zda*. Přijme-li etymologický výklad Václava Machka, pak asi budeme za původnější tvar považovat variantu *zdali*. Podobě bez *-li* pak přičkneme větší stupeň knižnosti. Příručky jazykové správnosti (mezi nimi druhé a třetí vydání matičního Brusu jazyka českého z let 1881 a 1894) vypouštění *-li* v nepřímé otázce neschvalují. Ať je tomu jakkoli, všechny tři varianty – *jestli*, *zdali* a *zda* – získaly si domovské právo ve spisovné češtině a liší se dnes stylistickým příznakem. Podoba *jestli* se zřejmě posunula do pozice stylisticky neutrální, varianta *zdali* má zbarvení knižní a ještě knižnější povahy nabývá podoba *zda*. Není důvod, proč bychom některou variantu ze spisovné normy vylučovali.

Podobně musíme uznat stylisticky odlišné varianty ve větách podmínkových, např. *Jestliže bude pršet, slavnost odložíme* nebo *Bude-li pršet...* nebo *Jestli bude pršet...* Prvním dvěma přisoudíme stylistickou neutrálnost, třetí budeme asi pocítovat jako spojovací prostředek hovorový. Já bych variantu *jestli* nevypuzoval ze spisovné češtiny, jak to činil maříčnický Brus ve svém druhém vydání v r. 1881. Ten totiž z etymologického důvodu považoval podobu *jestli* za zkrácenou variantu spojky *jestliže* a radil k návratu k původnímu tvaru. Jenže to by znamenalo vrátit se k 16. století. Ani pozdější pokusy (např. v Naší řeči z r. 1922) vytlačit spojku *jestli* variantou *jestliže* nebo spojkou *-li* nevedly k cíli, třebaže prý tak postupují „dobří spisovatelé“.

Jaký obecný závěr plyne z našeho pojednání? Nevylučujme ze spisovného jazyka synonymní nebo variantní výrazové prostředky, potřebujeme je často při obměňování textu. Važme si slov a tvarů s rozdílnými stylovými odstíny a nebraňme takovým prvkům při jejich pohybech od stylistické hovorovosti k stylistické neutralitě (např. netrvejme na tom, že varianta *jestli* je hovorová nebo dokonce nespisovná). Máme sice právo psát o některých tématech a v některých komunikativních funkcích s různým stupněm knižnosti, ale nevnučujeme knižnost všem uživatelům spisovné češtiny.

Z historie a současnosti univerzity

Interní auditori ve veřejné správě – zkušenosti a perspektivy

MARCELA ZBOŘILOVÁ

V oblasti veřejné správy byl institut interního auditu zaveden poprvé zákonem č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů (zákon o finanční kontrole) v platném znění. Tím v roce 2002 prakticky vznikla nová kategorie zaměstnanců ve státní správě, územní samosprávě i v dalších institucích veřejného sektoru. Vedoucím zaměstnancům těchto organizací vznikla povinnost implementovat zákon v praxi a vytvořit nové útvary interního auditu.

Interní audit v orgánech veřejné správy

Podle výše uvedeného zákona je interní audit v orgánech veřejné správy definován jako nezávislé a objektivní přezkoumávání a vyhodnocování operací a vnitřního kontrolního systému orgánu veřejné správy, které zjišťuje, zda

- a) právní předpisy, přijatá opatření a stanovené postupy jsou v činnosti orgánu veřejné správy dodržovány,
- b) rizika vztahující se k činnosti orgánu veřejné správy jsou včas rozpoznávána a zda jsou přijímána odpovídající opatření k jejich vyloučení nebo zmírnění,
- c) řídicí kontroly poskytují vedoucímu orgánu veřejné správy spolehlivé a včasné provozní, finanční a jiné informace, které jsou relevantní pro rozhodování vedení těchto subjektů, zejména tehdy, kdy je nutná včasná a dostatečně účinná reakce na změny vnitřního a vnějšího prostředí,
- d) dosahované výkony při plnění rozhodujících úkolů se řídí stanovenými kritérii hospodárnosti, efektivnosti a účinnosti,
- e) zavedený vnitřní kontrolní systém je dostatečně účinný, reaguje včas na změny ekonomických, právních, provozních a jiných podmínek,
- f) dosažené výsledky při plnění rozhodujících úkolů orgánu veřejné správy poskytují dostatečné ujištění, že schválené záměry a cíle tohoto orgánu budou splněny.

Uvnitř orgánu veřejné správy by měl interní audit zajišťovat funkčně nezávislý útvar, případně k tomu zvláště pověřený zaměstnanec, organizačně oddělený od řídicích výkonných struktur, který na základě svých zjištění předkládá vedoucímu orgánu veřejné správy doporučení ke zdokonalování kvality vnitřního kontrolního systému, k předcházení nebo ke zmírnění rizik a k přijetí

opatření k nápravě zjištěných nedostatků. Současně tento útvar zajišťuje v orgánu veřejné správy konzultační činnost.

Interní auditor v orgánech veřejné správy by měl být chápán ne jako kontrolní orgán, který upozorňuje na chyby a nedostatky, ne jako policista či špion, ale spíše jako poradní orgán vedení, který hledá způsob, jak dosáhnout vyšší efektivity díky zdokonalování dané strategie, používaných metod, systémů a postupů v orgánech veřejné správy. Posun v zaměření od kontrolní činnosti ke konzultačně poradenské úloze by měl být patrný.

Vzájemnou shodu obsahu interního auditu podle jeho nové moderní definice¹ a obsahu interního auditu dle zákona o finanční kontrole lze spatřovat v nezávislosti a objektivitě činnosti interního auditu, v jeho ujišťovací a konzultační funkci.

Nezávislost interního auditu je zabezpečena

- jeho organizačním začleněním – interní auditor je přímo podřízen vedoucímu orgánu veřejné správy,
- vyloučením účasti interních auditorů z činnosti výkonné a provozní povahy – interního auditora nelze pověřovat úkoly, které jsou v rozporu s nezávislým plněním jemu stanovených úkolů, interní auditori nesmějí hodnotit takové činnosti a procesy, za jejichž provádění byli předtím odpovědní,
- způsobem hodnocení výsledků jejich činnosti.

Ujišťovací činnost spočívá v objektivním prověření a hodnocení průkazného materiálu, jehož účelem je poskytovat ve prospěch organizace nezávislé hodnocení řízení rizik, řídicích a kontrolních systémů a mechanismů nebo řízení a správy organizace. Interní auditori plní specifickou funkci podpory určených řídicích úrovní v orgánech veřejné správy jako nezávislý, verifikační, hodnotící a poradenský prvek, poskytují objektivní informace a odborné konzultace.

Interní audit mohou vykonávat osoby, které mají předpoklady obsáhnout znalosti a dovednosti nutné pro řádný výkon interního auditu. Mezi základní zásady (principy) interních auditorů patří

- bezúhonnost (integrita), která je při výkonu interního auditu základem důvěryhodnosti,
- objektivita, tzn. objektivní hodnocení všech podstatných okolností a neovlivnitelnost vlastními zájmy či zájmy jiných,
- důvěrnost, tj. respekt k vlastnictví a hodnotě informací,
- kompetentnost, tj. uplatňování potřebných vědomostí, dovedností a zkušeností.

1) Interní audit je nezávislá, objektivní, ujišťovací a konzultační činnost zaměřená na přidávání hodnoty a zdokonalování procesů v organizaci. Interní audit pomáhá organizaci dosahovat cílů tím, že přináší systematický metodický přístup k hodnocení a zlepšování efektivity řízení rizik, řídicích a kontrolních procesů, správy a řízení organizace – definice schválená Radou IIA v červnu 1999 na základě celosvětové diskuse.

Základ profesního rozvoje interních auditorů ve veřejné správě v České republice tvoří vzdělávací aktivity společného projektu Ministerstva financí ČR a Českého institutu interních auditorů² (dále jen ČIIA) – Jednotný systém odborné přípravy pracovníků veřejné správy České republiky v oboru finanční kontrola a interní audit. Je pořádán základní kurz a atestační kurz, který je koncipován jako navazující vzdělávání se specializací na ucelené tematické bloky (např. finanční audit, audit souladu apod.).

V rámci metodické činnosti hraje pro interní auditory významnou roli Centrální harmonizační jednotka. Ta je odborem Ministerstva financí ČR, který mimo jiné vytváří koncepci systému veřejnosprávní kontroly, interního auditu a řídicí kontroly ve veřejné správě, včetně harmonizace legislativy v návaznosti na legislativu ES, a vystupuje v této oblasti jako koordinátor vztahů vůči orgánům EU. Vypracovává návrhy zákonů a prováděcích předpisů v oblasti finanční kontroly, metodicky řídí a koordinuje výkon veřejnosprávní kontroly a interního auditu ve veřejné správě.

Centrální harmonizační jednotkou bylo doposud zpracováno 18 metodických pokynů k provádění finanční kontroly ve veřejné správě, v legislativní činnosti byly připraveny návrhy novel zákona o finanční kontrole a byl prováděn také metodický výklad právních předpisů pro finanční kontrolu k zajištění jednotného postupu ve veřejné správě, zejména na podkladě dotazů subjektů veřejné správy.

Podle zákona o finanční kontrole má být samotná činnost interních auditorů vykonávána na základě střednědobých a ročních plánů činnosti, výjimečně mohou být interní auditory pověřeni i výkonem tzv. operativního auditu (ad hoc auditu). Činnost interních auditů by měla být vykonávána v souladu s mezinárodně uznávanými standardy³ a měla by vycházet z doporučení Centrální harmonizační jednotky.

O zjištěních z vykonaného auditu je pořizována konečná písemná zpráva, která je po projednání s příslušným vedoucím zaměstnancem odpovědným za řízení a kontrolu auditované činnosti předávána vedoucímu orgánu veřejné správy. Výsledky interního auditu jsou dále souhrnně uváděny v roční zprávě předkládané opět vedoucímu orgánu veřejné správy. V této zprávě je hodnocena kvalita vnitřního kontrolního systému, je zde analyzován výskyt závažných nedostatků a jsou předkládána doporučení ke zkvalitnění řízení provozní a finanční činnosti orgánu veřejné správy a jeho vnitřního kontrolního systému. Výsledky interního auditu a opatření vedoucího orgánu veřejné správy přijatá na základě doporučení útvaru interního auditu jsou podkladem pro vypracování roční zprávy orgánu veřejné správy o výsledcích finančních kontrol.

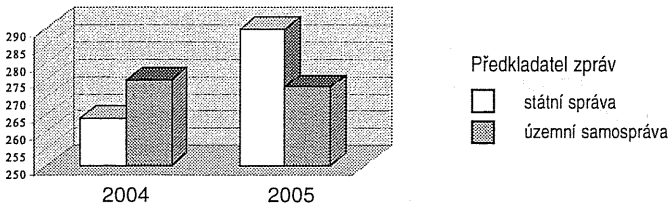
2) Český institut interních auditorů je profesní občanské sdružení, které působí od března 1995. Jeho základním posláním je propagace a rozvoj odborné praxe profese interního auditu.

3) Standardy pro profesionální praxi interního auditu vydané Mezinárodním institutem interních auditorů (IIA), standardy Mezinárodní organizace nejvyšších kontrolních institucí (INTOSAI).

Poznatky o interních auditech z ročních zpráv o výsledcích finančních kontrol

Roční zprávy o výsledcích finančních kontrol jsou předkládány orgány veřejné správy v souladu s § 22 odst. 1 zákona o finanční kontrole. V následujícím textu vycházím z informací uvedených ve Zprávě o výsledcích finančních kontrol ve veřejné správě za rok 2004 a 2005 (dále jen Zpráva).

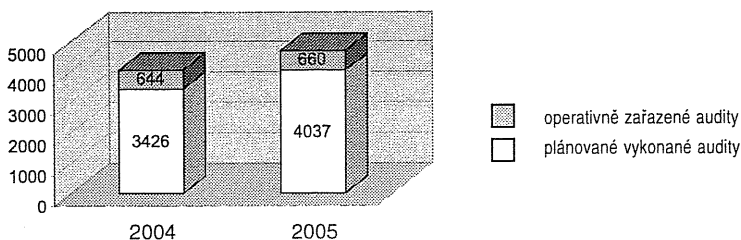
Ze Zprávy vyplývá, že se meziročně zvýšil počet útvarů interních auditorů ve veřejné správě, rozhodující přírůstek byl zaznamenán ve státní správě (viz graf č. 1). Docházelo tak k naplňování usnesení vlády č. 561/2005, kterým bylo uloženo členům vlády a vedoucím ostatních ústředních orgánů státní správy dokončit ve státní správě proces vytváření funkčně nezávislých útvarů interního auditu organizačně oddělených od řídicích a výkonných struktur.

Graf č. 1: Počet předkladatelů zpráv o výsledcích finančních kontrol, kteří zavedli a provozují službu interního auditu

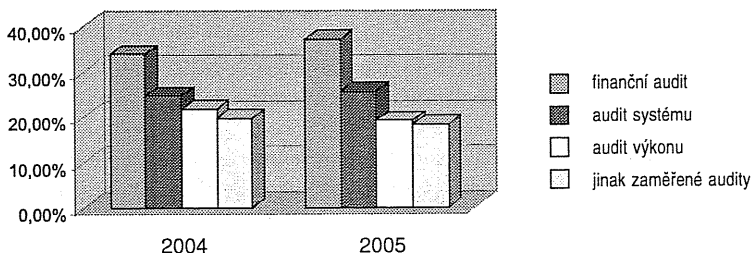
Z ročních zpráv o výsledcích finančních kontrol vyplývá také celá řada problémů, se kterými se orgány veřejné správy při uplatňování systému finanční kontroly potýkají. Jde například o problematiku obsazování pracovních míst v útvarech interního auditu odborně připravenými interními auditory se specializací na finanční audit a účetnictví. Přitom kompetentnost interních auditorů vybavených potřebnými schopnostmi, znalostmi a dovednostmi jsou jedním s faktorů pro dosahování výsledků a účinnosti práce interního auditu (viz text výše). Pro oblast interního auditu se vztahují pouze obecně pojatá kritéria odborné způsobilosti platná pro všechny zaměstnance orgánů veřejné správy, chybí však národní kvalifikační standard pro tento nově koncipovaný obor. Hlavní základ profesního rozvoje tvoří, jak již bylo výše uvedeno, vzdělávací aktivity podle společného projektu MF ČR a ČIIA pro jednotné vzdělávání zaměstnanců veřejné správy ČR v oboru finanční kontrola a interní audit. Roční zprávy uvádějí, že absolventů základního vzdělávání je ve veřejné správě 610 interních auditorů (ve státní správě 301 a v územní samosprávě 309). Držitelé mezinárodní certifikace programu Institute of Internal Auditors je 12 interních auditorů ve státní správě a 4 v územní samosprávě.

Pokud se týká hodnocení výsledků auditorské práce a zajišťování kvality interního auditu, následující graf zobrazuje meziroční vývoj počtu provedených auditů ve veřejné správě.

Graf č. 2: Meziroční počet vykonaných plánovaných auditů a operativně zařazených auditů

Oproti roku 2004 se v roce 2005 počet provedených auditů ve veřejné správě zvýšil o 627 interní auditů, tj. o 15,4 %. Plánované vykonané audity se zvýšily o 17,8 % a operativně zařazené audity o 2,4 %. Pokud se týká jednotlivých typů interních auditů, následující graf zobrazuje jejich procentní podíl.

Graf č. 3: Procentní podíl jednotlivých typů interních auditů

V ročních zprávách byly také uváděny nedostatky zjištěné při interních auditech, které se týkaly např. porušování rozpočtové kázně při řízení veřejných výdajů, neprůkaznosti účetních záznamů, porušování zásad hospodaření s majetkem státu zejména při přejímání zboží, prací a služeb. Jako příčina vzniku nesrovnalostí byla uváděna nedostatečná účinnost vnitřního kontrolního systému. Doporučení interních auditorů směřovala ke zvýšení podílu řídicí kontroly zajišťované vedoucími zaměstnanci orgánů veřejné správy, k předcházení rizikům a vytváření katalogu (mapy) rizik, k aktualizaci vnitřních předpisů nebo jejich doplnění, ke zkvalitnění řízení provozních a finančních činností a k řešení rizik zejména u veřejných zakázek v oblasti nákupu zboží, prací a služeb.

Ve Zprávě za rok 2005 bylo konstatováno, že v roce 2005 pokračovalo vytváření systému interního auditu ve veřejné správě, zvýšil se počet útvarů interních auditů, posílila se jeho úloha při prosazování zásad finančního řízení i podíl na řízení rizika v organizacích veřejné správy. Pozitivní hodnocení činnosti útvarů interního auditu potvrzují i výsledky provedených veřejnosprávních kontrol (dle § 29 odst. 4 zákona o finanční kontrole mohou být interní auditoři pověřeni výkonem následné veřejnosprávní kontroly). Současně se však ukázalo, že konsolidaci útvarů interních auditů nelze považovat za ukončenou a že je potřebné dále zvýšit funkční nezávislost interního auditu a zlepšit postavení zaměstnanců vykonávajících tuto službu.

Další vývoj interního auditu

V roce 2006 byla vydána Ministerstvem financí ČR, respektive Centrální harmonizační jednotkou pro finanční kontrolu, Koncepcí kontrolního systému v ČR se zaměřením na finanční kontrolu (dále jen Koncepce) (systémy finančního řízení a kontroly, systémy interního auditu a centrální harmonizace ve veřejné správě). V tomto materiálu je definován systém PIFC⁴ v České republice, silné a slabé stránky současného nastavení systému PIFC a jeho koncepce na léta 2006 až 2013.

Ministerstvo financí ČR ve své Koncepci konstatovalo, že interní audit je ne plně doceňovanou funkcí v orgánech veřejného sektoru a že doposud existují rozdíly v přístupech k organizování její činnosti. Interní audit je často součástí organizačních útvarů s působností k finančním kontrolám a k šetření podání na negativní jevy vykonávaným ad hoc na základě podnětů z vnitřního a vnějšího prostředí, ačkoliv tyto formy kontrolních aktivit svých charakterem spadají do odpovědnosti příslušných úrovní finančního řízení. Podle Ministerstva financí ČR je proto nezbytné změnit chápání odlišnosti v cílech, které plní řídicí a kontrolní mechanismy zavedené a provozované v odpovědnosti finančního managementu, a v cílech, které plní interní audit jako monitorovací nástroj pro nezávislé hodnocení a ujištění o přiměřenosti a účinnosti fungování těchto mechanismů. Nepochopení odlišnosti v cílech obou těchto systémů by neumožnilo naplnění řádné správy a řízení subjektů veřejného sektoru.

V Koncepci je stanoven obecný strategický cíl pro další rozvoj systému PIFC a dílčí specifické cíle pro období roku 2006 a období let 2007-2013. Za účelem dosažení obecného strategického cíle a splnění specifických cílů vyžadují dle Koncepce systémy finančního řízení a kontroly a systémy interního auditu v orgánech veřejné správy určité systémové úpravy.

4) Systém PIFC představují všechna opatření přijímaná vládou nebo jí pověřenými organizacemi k řízení a kontrole veřejných příjmů a výdajů, aktiv a pasiv. Systém PIFC tvoří 3 systémy: systém FM&C – finanční řízení a kontrola, systém služby interního auditu (systém IA) a centrální harmonizace systému FM&C a systému IA.

V oblasti interního auditu je uvažováno např. o novelizaci metodik pro systém interního auditu včetně vypracování jednotných schémat doporučených pracovních postupů (manuálů), vzorů a šablon dokumentů vyvíjejících se na základě dobré praxe, je uvažováno o odstranění hmotných i procesních legislativních překážek týkajících se odpovědností interního auditu dosud rozdělených (např. u subjektů státní správy) na základě decentralizovaného principu a v restrukturalizaci těchto odpovědností na principu kombinovaném⁵. Dále je také plánováno posilování systému interního auditu v oblasti řízení lidských zdrojů a trvalého profesního rozvoje (problematika finančního ocenění, posílení statutu vedoucích útvarů interního auditu, systém certifikace profese „interní auditor ve veřejné správě“ atd.).

V současné době je také připravována novela zákona o finanční kontrole, která do určité míry mění dosavadní systém finanční kontroly. Nejvýraznějším rysem novely má být nové vymezení systému finanční kontroly v souladu s novou legislativou ES a v souladu s Konceptí. Jde zejména o rozdělení veřejnosprávní kontroly na kontrolu ve veřejné správě v pravomoci a odpovědnosti řídicích a výkonných struktur a na audit ve veřejné správě v pravomoci a odpovědnosti útvaru organizačně a funkčně odděleného od řídicích a výkonných struktur. V souladu s nejlepší praxí členských zemí Evropské unie a zejména s doporučením Evropského účetního dvora k zavedení jednotného auditu je navrhován přechod od systému veřejnosprávní kontroly k systému uplatňování auditních metod a postupů při ověřování systému finančního řízení a kontroly jednotlivých orgánů veřejné správy, včetně ověřování vzorku operací při hospodaření s národními i zahraničními prostředky.

Pod vlivem nově přijímaných nařízení Evropské unie a na základě nezbytnosti dalšího rozvoje systému finanční kontroly a interního auditu se projevuje nutnost přistoupit ke změně kontrolního systému a kontrolních mechanismů uplatňovaných ve veřejné správě. Auditní činnost by neměla být v budoucnu omezena pouze na výkon interního auditu uvnitř orgánů veřejné správy, ale měl by být umožněn výkon auditu v rámci celého systému finanční kontroly.

Požadavek zákona o finanční kontrole představuje současně také výzvu pro výchovně vzdělávací proces a výzkumnou činnost. Na Ekonomicko-správní fakultě byly akreditovány předměty, které připravují absolventy i v této oblasti. Jde o předmět kontrola ve veřejném sektoru a kontrola ve veřejné správě a interní audit. Na výuce se podílejí pracovníci Odboru kontroly Krajského úřadu Jihomoravského kraje a interní auditori z obcí s rozšířenou působností. Součástí výuky je též exkurze na MF ČR na odbor Centrální harmonizační jednotka, kde se studenti seznamují především s kontrolními mechanismy čerpá-

5) Decentralizovaný princip – každý subjekt veřejného sektoru (s nastaveným prahem) disponuje adekvátním počtem odborného a pomocného personálu za účelem zajištění účinného programu IA.

Centralizovaný princip – stát může preferovat umístění IA pod jeden centrální subjekt, který může provádět tyto služby menším subjektům, které je potřebují, ale nejsou dostatečně velké na to, aby měly svůj vlastní auditní personál na plný úvazek.

ní prostředků ze strukturálních fondů EU. V oblasti finanční kontroly a interního auditu se na Ekonomicko-správní fakultě zpracovávají bakalářské, diplomové i disertační práce. Někteří absolventi fakulty se tak mohou v budoucnu uplatnit i ve funkcích interních auditorů ve veřejné správě nebo v celém systému finanční kontroly.

Literatura

- SAWYER, L. B. *Interní audit*. Praha: ČIIA, 2000. 313 s. ISBN 80-86284-07-7
- DVOŘÁČEK, J. *Interní audit a kontrola*. Praha: C. H. Beck, 2000. ISBN 80-7179-410-4
- REKTORÍK, J., ŠELEŠOVSKÝ, J. *Kontrolní systémy veřejné správy a veřejného sektoru*. 1. vyd. Praha: Ekopress, 2003. 212 s. ISBN 80-86119-72-6
- Rámec profesionální praxe interního auditu*. Překlad: Jan Žižka – ITC, Jana Báčová, Pavel Caska, Petra Sokolová, 3. české vydání. Praha: Český institut interních auditorů, 2004, 348 s. ISBN 80-86689-25-5
- Kontrolní systém společnosti jako součást procesu jejího řízení*. 1. české vydání. Praha: Český institut interních auditorů, 1998, 25 s. ISBN 80-902433-3-9
- Časopis INTERNÍ AUDITOR. Praha: ČIIA. Vychází čtvrtletně. ISSN 1213-8274
- Zákon č. 320/2001 Sb., o finanční kontrole ve veřejné správě a o změně některých zákonů ve znění pozdějších předpisů
- Vyhláška č. 416/2004 Sb., kterou se provádí zákon o finanční kontrole, ve znění pozdějších předpisů
- Internetové zdroje Ministerstva financí České republiky
<<http://www.mfcr.cz/>>
- Internetové zdroje Institutu interních auditorů <<http://www.ciiia.cz/>>
- Internetové zdroje Vlády České republiky <<http://www.vlada.cz/>>

Kultura a umění

Dadaistický objekt

JAROSLAV SEDLÁŘ

Jakousi spojkou mezi plastikou ovlivněnou primitivismem, abstrakcí a strojem v moderním umění na počátku dvacátého století byla činnost anglických vorticistů. Brancusi a Modigliani ovlivnili jednoho z předních představitelů tohoto směru, anglického sochaře Jacoba Epsteina, který pod jejich vlivem upřednostňoval rovněž spíše oceánskou než africkou plastiku. Využíval ji však k zobrazování sexuálních motivů, dobově připisovaných přírodním národům, zatímco Henri Gaudie Brzeska hledal v oceánské plastice příklad vitality a síly citu, jak ukazuje např. socha *Tanečnice v červeném kameni* (1913) nebo *Hieratická hlava* (1914), ve které spojil monumentalitu, vertikálnost, průbojnost a hranatost hlav Velikonočních ostrovů s abstrakcí.

Bylo to hledání nových výrazových prostředků, protože zhruba od roku 1912 se měnil právě v plastice obraz člověka. Kromě návratů do minulosti nebo k primitivismu obohatilo se umění o vize strojové dynamiky ve futurismu nebo o snahu vyjádřit syntézu člověka, stroje, mechaniky, a to v protikladu k řecko-latinské tradici. Přímou antropocentrismus v tomto smyslu představuje roku 1913 hybrid podobný robotu, *Rock Drill* (Skalní vrták), který v letech 1913-1914 vytvořil Jacob Epstein. Původně jej také myslel jako stojanový vrták. Byl to však už Archipenkův *Médranos* (název si vypůjčil z jednoho pařížského cirkusu), který kolem roku 1913 sestavil téměř jako loutku, jež se pohybuje mezi dětskou hračkou a dřevěnými figurami robotů, a v letech 1919/1920 kodifikoval dadaista Raoul Hausmann svou *Mechanickou hlavu* pravitkem, hodinami, kalamárem, štítkem s číslem a typografickým válcem jako ducha naší doby. Tento duch je ještě metricky charakterizován, podobně jako v roce 1923 sloučil Rudolf Belling mosaznou konstrukci na způsob masky, strnulou, s technickými rysy (vrchol lebky jako planetárium) pod názvem *Skulptura 23*.

Technika a zejména strojová mechanizace se v první světové válce ovšem změnila v noční můru civilizace a podnítila v moderním umění nové hnutí – dadaismus. Ten hledal nové výrazové prostředky často na samém okraji umění. Jeho hlavním, rozhodujícím motivem se stal objekt, který radikálně odmítl klasické sochařství. Odmítání tradice vyrostlo z rebelie, která se projevila na konci roku 1915 a na začátku roku 1916 v Curychu. Sešli se tam vesměs mladí lidé, které spojoval odpor a nenávisť k upadajícímu politickému systému, už totálně zdevastovanému válkou. Právě oni dne 5. nebo 8. února 1916 na neutrální půdě Švýcarska otevřeli v curyšské ulici Spiegelgasse Cabaret Voltaire. U jeho zrodu nacházíme básníka, spisovatele, filozofa a divadelního intendantu Hugo Balla s přítelkyní a pozdější manželkou Emmy Henningsovou, jejich

přátele Hanse Richtera a Richarda Huelsenbecka, kteří uprchli z Německa, rumunské uprchlíky Tristana Tzaru a Marcela Janca, Alsasana Hanse Arpa a mnohé jiné. K objektu naopak směřovaly nezávisle na Curychu události v New Yorku, druhém centru dadaismu. K těmto událostem ovšem došlo z jiných důvodů než v Evropě, i když také jejich organizátoři třímali prapor antiumění. Průkopníkem moderního umění a nakonec i dadaismu v USA se stal fotograf Alfred Stieglitz. V časopisech *Camera Work* a *291* seznamoval newyorské publikum s evropským moderním uměním a moderními umělci. Na mezinárodní výstavě moderního umění, která proběhla v roce 1913 v USA pod názvem *Armory Show*, byl nic netušícímu obecnstvu a novinářům nečekaně a bez přípravy předložen nový koncept umění, samozřejmě evropského, a to kubismu, expresionismu, futurismu... Tento šok vyvrcholil obrazem Marcela Duchampa *Nu descendant l'escalier* (Akt sestupující ze schodů). Přesto právě tento obraz, který vzbudil vlnu kritiky a odporu, položil základy nejen k Duchampově obrovské pověsti, ale také k vývoji moderního umění v USA, jež se zde ovšem plně ujalo až ke konci druhé světové války, a to hlavně pod vlivem surrealismu. Nějaký čas poté postoupil Duchamp o krok dále, když veškeré umění prohlásil za podfuk a jako ready-made vystavil své první antiuělecké dílo, kolo od velocipedu namontované na kuchyňskou židli. Následovala lopatka na uhlí, sušič lahví a konečně pisoár. Duchamp o tom později napsal: „V roce 1913 jsem měl ten šťastný nápad namontovat na kuchyňskou stoličku kolo velocipedu a dívat se, jak se točí. Někdy v roce 1915 mě napadlo označit tento druh manifestace slovem ready-made. Volba těchto ready-mades nebyla nikdy diktována estetickými pocity libosti. Stávala se uměleckými díly tím, že jsem je jimi jmenoval.“

Zdá se být nicméně nepochybné, že to byl Picasso, kdo objevil svojí *Kytarou* z vyřezávaného a ohýbaného papíru a plechu roku 1912 umění objektu.

Henri Gaudier-Brzeska,
Tanečnice v červeném kameni, 1913

Jacob Epstein, *Rock Drill*, 1913-1914

Otevřel tím umělcům 20. století nové možnosti. Od té doby nebyly objekty z vývojevých dějin avantgard již vyřazovány, ba naopak spíše ještě více žádány: staly se synonymem modernity, zejména když si umění objektu činilo nárok na to, odrážet a tematizovat v umění stav civilizace epochy. Existoval a dodnes existuje sotva jiný tak provokující a vyzývavý prostředek k uměleckým inovacím.

Ve svých počátcích dosáhlo umění objektu nejvyššího vrcholu u dadaistů a surrealistů. Viděli v něm vítanou možnost překonat nejen materiální a technické konvence, nýbrž nadto ještě možnost

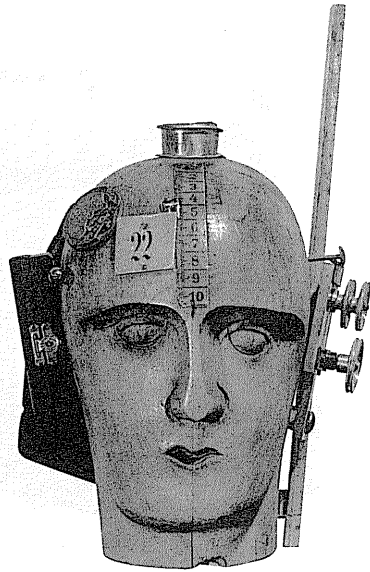
dobýt jím s charakteristickou touhou po překračování hranic uměleckou dimenzi, pomocí které přímo vyzývali diváka, aby se stal aktivním spoluvůrcem. Svými schopnostmi imaginace je nejen v malbách předváděna nadskutčnost, nýbrž je prezentována také jako uchopitelná realita. Na uměleckém jevišti dostaly roli nalezené zlomky nejrůznějšího původu, fragmenty všelijakých předmětů, tajuplně a magicky působících věcí, sériových produktů nebo částí z nich, jimž byla přidělena překvapující a nečekaná úloha. Byly kombinovány disparátní věci, všední předměty byly odcizeny nebo zušlechtěny, užitečným byla odňata jejich funkčnost. Umělecký rukopis měl sotva nějakou váhu, částečně byl zcela vytěsněn. Projevy jsou často banální, nezřídka odzbrojující prostoty, jiné však opět komplikované a důrazně precizní. V podstatě se zdá být všechno dovoleno, aby nápadité myšlenky mohly být věcně formulovány a tím se mohly vplížit do našeho běžného vnímání předmětu a nás iritovat. Jde o to, uvolnit naše asociace, uvést do pohybu myšlenkové procesy; jeden umělec postuluje lapidární koncepty, jiný dává svým objektům poetické obsahy.

Picassova Kytara musela působit jako pronikavý revoluční signál, protože už za rok nato se chopil iniciativy na poli umění objektu až dosud činný jen jako malíř Marcel Duchamp. Jeho *Kolo od bicyklu* (1913), *Sušič lahví* (1914) znamenají neúprosné uvolnění objektu z formálních podmínek rámu, které Picasso zatím jenom tušil. Duchamp jím nevytvářel umění objektu, ale použil už hotový výrobek, ready-made; ten povýšil na umělecké dílo a objekt tak při-

vedl ad absurdum. Vědomě tím vykročil k antiobjektu a definoval osudový přechod ke konceptuálnímu umění.

Duchampovy ready-mades těží ve svém účinku z gesta volby (výběru) věci, které se vůbec neorientuje na stylové představy, nýbrž je záměrně neutrální a stojí mimo estetické normy. Tvůrčí chování je nahrazeno manifestačně předneseným podnětem k myšlení, který Duchamp prohlašuje za uměleckou hodnotu. Jeho nejslavnější ready-made, pisoár, poeticky nazvaný *Fountain* (1917), odepíral divákovi veškeré až dosud nezpochybnitelné ctnosti uměleckého díla, řemeslnou serióznost, stylistickou určitost, ale i obsah a význam. Předmět anonymně propašoval v New Yorku na výstavu, na které neuspěl, a předmět byl z výstavy odstraněn, přestože Duchamp byl členem výstavní poroty. Tato na hlavu postavená sériově vyráběná pisoárová mísa nesla jako jedinou doložku signaturu *R. Mutt 1917*. Duchamp proti odmítnutí svého díla protestoval a svůj úmysl vysvětlil následovně: „Není důležité, zdali pan Mutt fontánu vyrobil vlastníma rukama. On si ji zvolil. Vybral si obvyklý prvek naší existence a zařídil to tak, že jeho užitkový význam se ztratil za novým titulem a novým hlediskem. Založil tím nové uvažování o tomto předmětu.“ Základem Duchampovy tvorby byl objekt vytržený z utilitárního všedního prostředí a znamenal provokaci, útok proti glorifikovanému umění s velkým U.

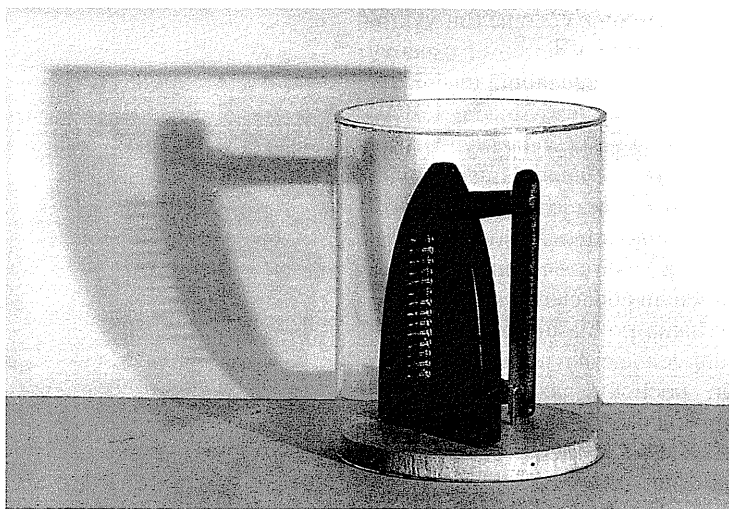
V podobných útocích proti umění vynikl vedle Duchampa kubánský Španěl Francis Picabia, který – jak bylo výstižně poznamenáno – na rozdíl od evropského dadaismu změnil umění takřkajíc „v díru, ve velké Nic“, přestože se umění přes veškeré fanatické provokace koncipované na bázi anti-umění nikdy zcela nezřekl. Začínal ve Španělsku, v letech 1912-1917 se velmi často zdržoval v Americe a po návratu založil v Barceloně roku 1917 a pak i v Paříži vy-

Raoul Hausmann, *Mechanická hlava*, 1919-1920

Marcel Duchamp, *Fontána*, 1917

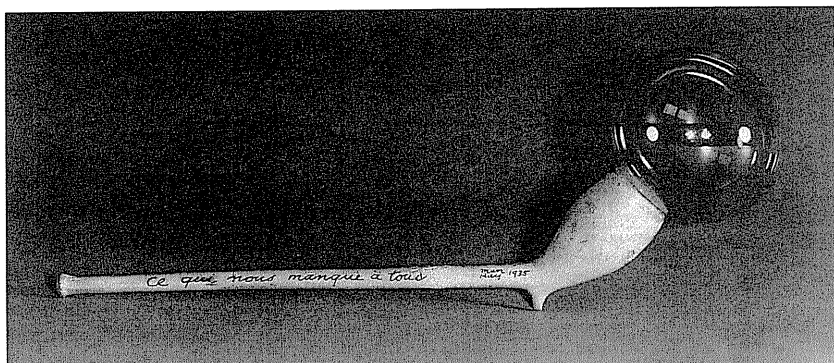

Man Ray, *Cadeau (Dárek)*, 1921

dával vlastní časopis *391* (1917-1924), jehož název byl odvozen z názvu Stieglitzova časopisu *291*. V něm pak pomocí rafinovaných obrazů strojů, které odporovaly samy sobě, ilustroval vlastní teorie a dadaistické konfese. Když dospěl k pátému číslu, přesídlil i s časopisem opět do New Yorku, kde se setkal s Marcellem Duchampem a Manem Rayem, kteří v té době zrovna připravovali publikace *The Blind Man* (Slepý muž), *Rong Wrong* a *New York Dada*. V New Yorku Duchampa velmi pohotově následoval podobně radikálními extravagancemi a projevy jako fotograf a malíř Man Ray.

Kolo od bicyklu, *Sušič Lahví*, *Fontána* jsou absolutní formy ready-mades. Vedle nich Duchamp vyvinul semi-ready-mades, objekty skládané z protikladných nebo vzájemně cizích věcí, ve kterých se zaměřuje ryze konceptuální disciplína ready-mades za asociativní otevřenost. Proto je považujeme za předchůdce i surrealistických objektů dvacátých a třicátých let. Takovým je i objekt *Why not sneeze Rose Selavy?* (1921) se 152 mramorovými kostkami v ptačí kleci, ve které jsou obvykle (*Sepiaschulp*) škeble pro kanáry a nesmyslný teploměr. Je plný narážek, souhra nesourodých věcí vyvolává otázky, zda to vše nemá hlubší smysl. Ale ani název nám příliš nepomáhá, i když jde o slovní hříčku, která nás o to více irituje a nutí k přemýšlení – *Eros „Rose“* a francouzské *C'est la vie „Selavy“*. Duchamp zde inscenoval umělecký kus lapidární poezie, jejíž intelektuální ironie působí už téměř jako hravá a nelze říci, že by byla bez jistého smyslového půvabu.

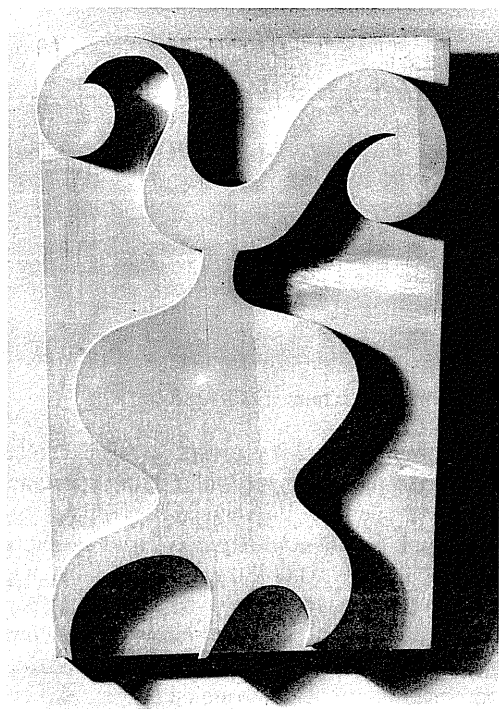
Dokonce i tak vitální a mnohostranný umělec, jakým byl Američan Man Ray, poznal velmi brzy příznivý okamžik, aby se vrhl už roku 1918 do dobrodružství objektového umění. Stal se vedle Duchampa rozhodujícím promotorem avantgardistických tendencí v New Yorku; jeho doménou byly odcizené

Man Ray, *Ce qui nous manque à tous*, 1935-1936

a jinak interpretované objekty. Tak třinácti hřebíky prošpikovaná žehlička s názvem *Cadeau* je nejen nesmyslným prezentem pro toho, kdo ji dostane, nýbrž přímo nebezpečná, kdyby byla uvedena do provozu. Agresivní vyzářování *Cadeau* stojí v přímém protikladu k *Ce qui nous manque à tous* koncipované v roce 1935, k fragilní věcné metafoře třípytné iluze. Půvabně balancuje na tenké troubeli hliněné fajfky, ze které se zdá jako by vyrůstala velká skleněná koule. To vyvolává představu dětských her, vzácnou, křehkou a zasněnou sféru. V zrcadlení na průhlednou kouli se mísí zdání s bytím. Divák samozřejmě akceptuje tuto poetickou kombinaci, která oslovuje stejně rozum jako cit. Odtud je už jen krok k mluvícím skříňkám Josepha Cornellise a současným surrealistickým objektům, které vyhlížejí podobně jako ty od Mana Raye.

Evropské dadaistické sochařství a celkovou situaci v tomto hnutí nám nezapomenutelným způsobem přiblížil napůl Francouz, napůl Němec, nejprve dadaistický sochař, později jeden z hlavních představitelů biomorfního (vitálistického) sochařství Jean (Hans) Arp, narozený ve Strasburku: „V roce 1914 vytvořili Marcel Duchamp, Francis Picabia a Man Ray, kteří tenkrát žili v New Yorku, Dada (Dřevěný koníček), o kterém jsme si ostatně nic neuměli představit. Byla to jejich velká bída, protože nenašli pro své hnutí žádné jméno. A protože byli bezejmenní, nevěděli jsme v Curychu nic o jejich existenci. Ale když jsme v roce 1916 zplodili naše dada a ono bylo zrozeno, padli jsme si – Hugo Ball, Tristan Tzara, Richard Hülsenbeck, Emmy Hennings, Marcel Janco a já – plni radosti do náruče a jednohlasně volali: >Da, da je naše Dada.< Dada bylo proti mechanizaci světa. Naše africké večery byly jednoduše protestem proti racionalizaci člověka. Mé kvaše, reliéfy, plastiky byly pokusem naučit člověka tomu, co už zapomněl – snít s otevřenými očima. Už tenkrát jsem měl předtuchu, že lidé se vždy věnovali zuřivému ničení země. Nejlepší ovoce na stromě Dada, nádherné exempláře v každém ohledu, byly podníceny mým přítelem Maxem Ernstem a mnou samým v Kolíně. O něco později jsme přitáhli do Tyrol a k nám se připojil svým dobrým dílem Tristan Tzara. V Kolíně jsme založili Max Ernst a já velký podnik >Fatagaga< pod patronátem

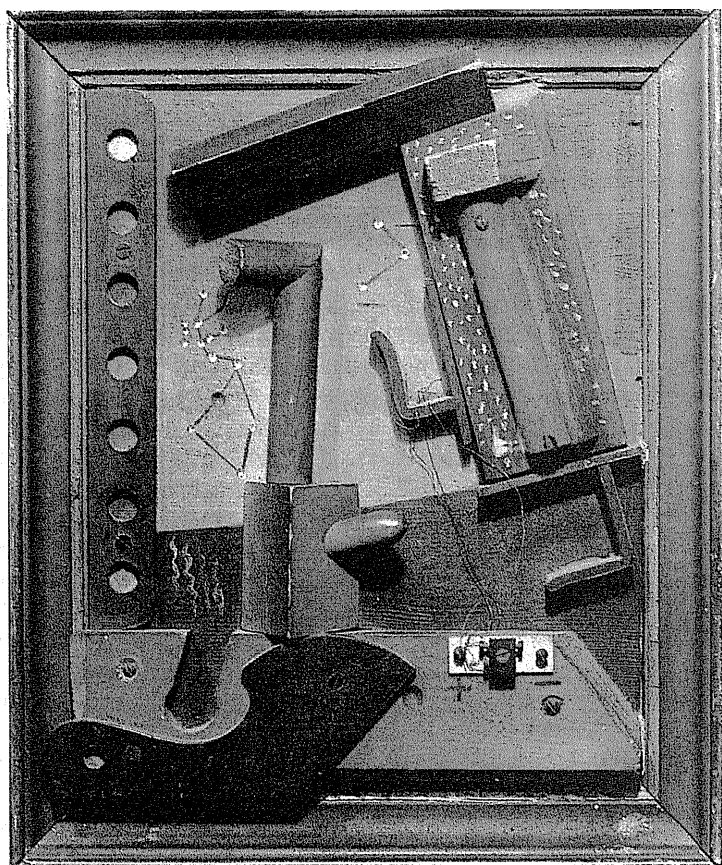
Hans Arp, *Madam; Torzo s vlnitým kloboukem*,
1916

půvabné baronesy Armandy von Duldgedanzen a zámožného pana Baargelda. Z neodolatelné touhy po tom chytit hada, vytvořil jsem projekt pro nápravu chřestýšů, který byl v protikladu k nesnesitelnému chřestýši firmy Laokoon a synové ubohým červem. V přesně téže době vytvořil Max Ernst *>Fata<*. Moje firma pro nápravu chřestýšů a firma Fata Maxe Ernsta byly spojeny pod jménem *Fatagaga* a mohly být na přání v každé době opět probuzeny k životu. Důležité na Dada je, jak se mně zdá, že dadaisté neopovrhují jen tím, co platí obecně jako umění, ale celým světem umění sedícím na vysokém trůnu. My prohlašujeme, že vše, co vzniká nebo je uděláno člověkem, je umění. Umění může být

špatné, nudné, nepěstěné, sladké, povážlivé, libozvučné, ošklivé nebo svátkem pro oči. Celá země je umění. Slavík je velký umělec. Michelangelův Mojžíš: *Bravo!* Avšak při pohledu na sněhuláka vzniklého v jednom okamžiku volají dadaisté také: *Bravo!*“

Z toho je zřejmé, že dadaismus znamenal úplné osvobození tvůrčích podnětů a dostal se tak do polohy, ve které spojoval sám v sobě ty nejpodivnější protiklady – především protimluv, že dadaistický umělec se přes své destruktivní záměry vrátil k podstatným principům umění. Jejich umění – Arpovy skulptury, Schwittersovy koláže, obrazy Maxe Ernsta – prokázalo životnost právě tak jako jiné umělecké směry dvacátého století. Hans (Jean) Arp napsal: „Pokusil jsem se být přirozený. V tom spočívá revolučnost dada, neboť přirozený neznamená naturalistický“.

Jako souvislá skupina dadaismus nepřežil konec první světové války, nicméně v té krátké době Hans Arp vytvořil dílo, které mělo velký význam pro budoucnost moderní plastiky, především několik jeho pomalovaných dřevěných reliéfů, jako např. *Torzo ženy s vlnitým kloboukem* (1916). Po válce se vytvořily dadaistické skupiny v Berlíně, Kolíně a Hannoveru, s malými odnože-

Max Ernst, **Plod dlouhé zkušenosti**, 1919

mi v Basileji a Barceloně. Arp odešel do Kolína a připojil se k dadaistické skupině. Také tam se setkal s Maxem Ernstem, kterého potkal poprvé v roce 1914. V Arpově vlastnictví se nachází z oné doby ještě Maxem Ernstem v roce 1913 vyřezaná dřevěná figura *Milující* (Liebende). O šest let později, během jejich obnovené spolupráce, vznikl pomalovaný reliéf *Plod dlouhé zkušenosti* (Frucht einer langen Erfahrung), který můžeme ještě označit za dadaistickou plastiku Maxe Ernsta. Stojí blízko pomalovanému reliéfu, který zhruba ve stejné době (v roce 1919) vytvořil Kurt Schwitters jako první skicu k později zničené *Merzbau*. Ve všech těchto skulpturách umělci usilovali o to, dát nalezeným předmětům – jejich odpovídajícím sestavením do významových vztahů – jakousi formu plastické metafory, která by měla tutéž kouzelnou moc jako metafora básnická. Ale tento postup je také postupem surrealistického sochařství, a tak existuje v tomto ohledu plná shoda mezi dadaismem a surrealismem. Co

bychom mohli nazvat jako velebení užitkového předmětu, pak je to ovšem pro dadaismus charakteristický vtíp (nadsázka), který se vrací pravděpodobně zpět k Duchampovi.

Dadaistická frakce vznikla také v Hannoveru. Zde se však proti berlínskému antiúmění prosadilo už téměř vážně myšlené umění Kurta Schwitterse, jednoho z nejagilnějších dadaistů, jehož neúnavnost a tvrdohlavá umíněnost byla srovnávána s nespoutaností Baaderovou. Na rozdíl od Baaderových megalomanských iluzí plánoval např. rozměrnou plastiku, které chtěl dát jméno *Diodada – drama*. Měla to být ironická metafora zobrazující velikost a pád Německa; plastiku, která měla mít pět etáží, tři zahrady, jeden tunel, dva výtahy a pouze jednu dveře v podobě cylindru, a kterou ovšem nikdy nerealizoval. Kurt Schwitters se držel konkrétního světa a realizovatelné umělecké výpovědi. O své činnosti prohlásil: „*Stloukám obrazy*.“ Byly to koláže a asambláže s vlepovanými kousky dřev, provázků a různých etiket, jimž dal souhrnný název *Merz*, který podle vlastních slov odvodil z okleštěného pojmenování Commerzbank. Název *Merz* nesl také jeho časopis. Schwitters vydával mapy a svazky básní; jeho *Anna Blume* (Anna, tys zepředu jako zezadu) se stala přísloušnou. Fonetickou sonátu můžeme považovat za dílo klasické abstraktní poezie. Schwitters, který své umění propagoval četnými přednáškami i prodejem koláží ve světových metropolích, na svých cestách navštívil také Československo. Po návratu domů začal sestavovat tzv. *Merzbau*, kterou prorůstal vysoký sloup, a neustále ji přestavoval. Když byla za druhé světové války zničena, začal stavět novou nejprve v Norsku, kam prchl před nacisty (1937), a poté v Anglii, kde nakonec roku 1948 zemřel.

Schwittersovy *Merzbauten* vnesly do moderního umění nové hodnoty, neboť vytvářely prostory srovnatelné jedině s tzv. plastikami naruby, které vznikaly až ve druhé polovině 20. století. Stejně jako Duchamp byl i Schwitters předchůdcem soudobého pop-artu, a to především svými kolážemi a asamblážemi, které sice sestavoval z reálných objektů, avšak často naprosto iracionálně, s prvky absurdity.

V Německu vzniklo několik center dadaistické aktivity. Kromě Berlína a Hannoveru se takovým centrem stal i Kolín nad Rýnem, jak už vzpomenuto, kde se utvořil jedinečný pracovní tým přátel z první světové války v čele s Maxem Erstem a Johannesem Baargeldem. Baargeld vydával časopis *Der Ventilator*, v němž tepal zatuchlou atmosféru německé současnosti, a to tak úspěšně, že britské okupační úřady časopis zakázaly. To ovšem dadaisty neodradilo. Ernst s Baargeldem začali vydávat *Bulletin D* a časopis *Die Schamade* (1920) a zorganizovali výstavu stejného názvu, která byla uzavřena policií kvůli údajnému ohrožování mravnosti. Max Ernst už tehdy využíval k sestavování koláží xylografie ze starých ilustrovaných časopisů; naprosto volně, pouze podle příkazů fantazie ve nich manipuloval s lidmi, věcmi, přírodou i stroji. Lidé se stávali součástmi strojů a to všechno se pohybovalo, vznášelo nebo ustrnulo v mechanickém prostoru, v odcizeném univerzu. Velmi osobitým způsobem proměnil Ernst i fotomontáž: sestavil koláž z ústřížků fotogra-

fíí a ty pak ofotografoval. Vzniklé dílo neoznačoval jako fotomontáž, ale jako fotokoláž. Ve spolupráci s Baargeldem, ale i s Hansem Arpem vynalézal nové způsoby a techniky malby, které již předznamenávaly Ernstovy surrealistické ponory do podvědomí. S Arpem vytvořil například sérii obrazů *Fatagaga Bilder* (Obrazy Fatagaga); s André Bretonem, teoretikem a zakladatelem surrealismu, a s Tristanem Tzarou se podílel na setkání dadaistů v Tyrolsku.

Dadaisté opovrhovali minulostí stejně jako přítomností: v přísném slova smyslu byli nihilisty a ke konvencím, které chtěli zničit, patřily i ony kategorie, na kterých byly v minulosti Akademiemi postaveny např. malířství a sochařství jako zvláštní obory. K nim patřila omezení na materiály, jakými jsou plátno, olejové barvy nebo mramor. Herbert Read ve svých *Dějínách moderního malířství* o dadaismu napsal: „Dada převzalo pojem pohyb z mnohmluvné, nabubřelé propagandy Marinettiho, aby vyzvedlo požadavek býtí >aktivistickým< hnutím. Tímto aktivismem dadaisté ovšem rozuměli méně pokus vytvořit nový umělecký styl, jako spíše pokus setřásti balast všech starých sociálních a uměleckých tradic. Celá doba byla naplněna světovou sociální nejistotou, válečnou horečkou a ruskou revolucí. Dadaisté byli spíše anarchisty než socialisty, ba v ojedinělých případech už předchůdci fašismu, a převzali Bakuninovo heslo o >tvořivém ničení<. Vycházeli z toho, aby šokovali buržoazii, kterou pokládali za odpovědnou za válku, a za tímto účelem použili vše, co jen mohla vymyslet jejich hrůzná fantazie; zhotovovali obrazy z odpadků (Schwitters *Merzbilder*), uplatňovali pohoršení vzbuzující předměty, jako např. nosič lahví nebo pisoirovou mísu.

V tomto směru dosáhl mnoho už kubismus, ale poté co kubisté odvrhli zákony perspektivního způsobu vidění, nastalo nebezpečí, že u něho zůstat by znamenalo vrátit se k formálnímu klasicismu, přísnějšímu a tužšímu než je realismus, kterému se právě teprve uniklo. S dadaismem byla tato svoboda získána; z toho profitovali umělci jako Picasso a Braque, dokonce i Léger. Kromě toho dadaismus znamenal >trvalou Frundu< pro novou a neméně významnou generaci umělců.“

Velmi důležité pro další rozvoj sochařství bylo setření všech formálních rozdílů mezi malířstvím, reliéfem, plastikou a užitkovým předmětem. Vskutku můžeme určitá díla dadaistů připsat libovolně k malířství nebo ke sochařství. Mohou však vědecký pořádek naplň oběma kategoriím přičknout, aniž by jejich historický význam zničili, poškodili. Jako *Merzbild* od Schwitterse není již malířstvím, tak není pomalovaný reliéf od Arpa již sochařstvím nebo malířstvím, tedy ani to, ani ještě něco jiného. Je to jednoduše >objet d'art<, ale v poněkud jiném smyslu než v jakém obvykle je tento výraz spojován; je to předmět bez nějaké možnosti užití. „Mohl by to být“, jak poznamenal Marcel Duchamp, „ready-made – to znamená, obvyklá věc, která dostane zvláštní význam tím, že je vytržena ze svého normálního prostředí nebo že změní svoji polohu, jednoduše například tak, že je postavena na hlavu.“

Co nového v přírodních vědách

Devadesátiny soudobé kosmologie

JAN HORSKÝ

Dne 8. února roku 1917 přednesl v Pruské akademii věd Albert Einstein přednášku, která byla publikována pod názvem *Kosmologische Betrachtungen zur allgemeinen Relativitätstheorie*. Svým významem je obsah této publikace základním kamenem soudobé fyzikální kosmologie, její rozvoj vede k novým Nobelovým cenám za fyziku. Kdo z nás by se s velkou zvědavostí a nadšením nepodíval třeba v srpnu na noční oblohu a nezeptal se, kde to vlastně žijeme, jaký že je ten obrovský svět, jehož jsme malinkou součástí? Chceme-li o vesmíru vědět více, musíme něco aktuálního vědět o gravitaci, o teorii gravitace, protože je to právě gravitace, která ve vesmíru kraluje. Z různých knížek patrně víme, že Newtonova teorie gravitace na korektní řešení „vesmírných“ problémů prostě nestačí.

Einsteinova teorie gravitace (obecná teorie relativity) je ve skvělém experimentálním souladu se všemi dodnes provedenými experimenty. Přenesení platnosti odpovídajících zákonů na fyzikální vesmír je proto přirozené.

Einstein vyšel ze svého gravitačního zákona a řekl si, že vesmír je statický. To není nic nepochopitelného, když se na oblohu zadíváme. Ten ohromující majestát klidu je prostě fascinující, skoro přesvědčivý.

Existenci statického řešení svých gravitačních rovnic Einstein našel tak, že své gravitační rovnice zobecnil na tvar obsahující tzv. kosmologickou konstantu označovanou jako „velké lambda“. Právě tento lambda člen je v soudobé kosmologii velmi závažný. Podrobnosti nebudeme probírat, zájemce je může najít například v knize Horský, Novotný, Štefaník: Úvod do fyzikální kosmologie. Academia, Praha 2004. Budeme se věnovat jinému komplexu stejně zajímavých problémů.

V letech 1922-1929 byla ve fyzikální kosmologii realizována vývojová myšlenka, že statické modely vesmíru reálný vesmír nepopisují. Teoreticky byly odpovídající modely nestatického homogenního a izotropního vesmíru zpracovány A. A. Fridmanem, reálné rozpínání vesmíru prokázal E. Hubble. Po druhé světové válce se definitivně zakončilo teoretické studium prakticky všech relativistických kosmologických modelů a začalo se s jejich velice náročnou fyzikální interpretací. Všechny kosmologické modely vytvářejí dohromady množinu, které se dnes říká zahrada kosmologických modelů.

Díky zmíněnému Hubbleovu objevu vesmírné expanze se řada kosmologických modelů hodně zmenšila a zůstaly v ní prakticky jen expandující modely. V čase $t=0$ je vzdálenost mezi libovolnými body kosmologického modelu rovna nule. Podařilo se ukázat, že teplota kosmologické látky roste, když kosmologický čas t klesá, a při $t=0$ v daném modelu teplota roste nade všechny meze.

S úžasnou myšlenkou přišel po druhé světové válce G. Gamow, když uvažoval o otázce původu chemických prvků. S postupným rozvojem fyziky elementárních částic byla Gamowova idea rozšířena. Při zvyšující se teplotě vesmíru, kdy jdeme k menším a menším hodnotám času t , byl vesmír tvořen hustou tzv. „kosmologickou polévkou“. Tu tvořily elementární částice nacházející se v termodynamické rovnováze odpovídající té či oné kosmologické teplotě. Říkáme, že jde o modely horkého expandujícího vesmíru se singularitou.

Vesmír se při své expanzi ochlazoval, z částic vznikala atomová jádra nejjednoduchších prvků, atomy nejjednoduchších prvků a postupně a za dlouhý čas se vyvinuly i ty největší kosmické struktury, galaxie, supergalaxie.

Tímto směrem vývoje vesmíru se nyní zabývat nebudeme. Stav vesmíru si všimneme, když se jeho teplota pohybovala kolem 10^{12} stupňů Kelvina. Kosmologická polévka byla v takto horkém vesmíru složena z následujících elementárních částic: z mionů, antimionů, pozitronů a elektronů, neutrin a antineutrin, v malém množství zde existovaly i protony, neutrony a piony. Jak se vesmír rozpínal, jak chladl, energie srážejících se částic klesala a některé jejich srážky postupně vymizely úplně.

Když se „poslední“ fotony již tak ochladily, že se zmíněných reakcí nemohly účastnit, vesmír se pro ně stal průhledným. Spektrum tohoto záření, mluvíme o reliktním záření, má charakter záření černého tělesa. Jeho dnešní teplota by se měla pohybovat kolem čtyř stupňů Kelvina.

Tyto teoretické úvahy byly v roce 1965 experimentálně potvrzeny A. Penziasem a R. Wilsonem. Nobelovou cenou za fyziku za tento objev byli oceněni v roce 1978. Dnešní hodnota teploty reliktního záření je známa velice dobře, nám postačí pouze uvést, že je rovna hodnotě kolem 3 stupňů Kelvina.

Pozdější velmi mnohá měření družice COBE ukázala, nejen že spektrum reliktního záření je s velkou přesností planckovské, ale též že toto reliktní záření není zcela izotropní. To bylo neméně důležité, jako je důležitá existence reliktního záření samého.

Proč tomu tak musí být z hlediska teoretické kosmologie horkých expandujících vesmírů? Jdeme-li ještě blíže k hodnotě $t=0$ až k tak zvaným planckovským hodnotám, řekněme k planckovské délce (kolem $1,62 \cdot 10^{-35}$ m) nebo k Planckovu času (kolem $5,4 \cdot 10^{-44}$ s), určitě již musí být respektována kvantová teorie. A kvantová teorie je královstvím pravděpodobností, bude existovat různě pravděpodobný vznik různě maličké a různě pravděpodobné poruchy, ty poté projdou od těchto původních kvantových poruch (třeba právě teploty), přes jejich inflační vývoj až třeba k dnešní galaxii. To je opět zcela úžasné.

Experimentální kosmologie řekla své ano k uvedenému teoretickému scénáři. J. Mather a G. Smoot obdrželi za rok 2006 Nobelovu cenu za fyziku právě za tato veledůležitá měření charakteru nejen samotného reliktního záření, ale i jeho anizotropie. Ta totiž umožňují konstrukci kvantového původu malých poruch. Dnes o věrohodnosti scénáře horkého expandujícího vesmíru není pochyb. Běží o realizaci dalšího experimentálního zázemí k věrohodnému konkrétnímu modelu vesmíru spadajícího do jmenované třídy vesmíru horkého a expandujícího.

Z historie a současnosti univerzity**Vladimír Helfert a Václav Kaprál
„Amicis omnia sunt communia.“****List z dějin univerzitní hudební vědy v Brně,
sepsaný u příležitosti 60. výročí úmrtí Václava Kaprála**

RUDOLF PEČMAN

Podtitul převzatý z Terentia (*Dívka z Andru*) a z Cicerona (*O povinnostech*) vypovídá: „Přátelům je vše společné.“ *Vladimír Helfert a Václav Kaprál* sdíleli nezměrnou lásku k hudbě. Baron, svobodný pán *Vladimír z Helfertů*, z rodu šlechtického, vysoce vzdělaného a osvíceného, zřekl se baronského titulu, neboť byl příliš svobodomyšlný. Miloval svůj národ, lámal pouta tradice (lépe: tradicionalismu) a zpátečnictví. Za Rakousko-Uherska věřil v ustavení samostatného státu, nezávislého na německy orientovaném císařství. Český lev mu byl bližší než rakouský orel. Umění mu bylo projevem ducha, ale také politickým nástrojem, i když nepropadl myšlence, že je sférou pouze ideologickou, jak posléze hlásal jeho švagr Zdeněk Nejedlý. Myšlenka o historickém zakotvení vývoje artefaktu u Helferta vždy zvítězila. Duchovněvědná orientace vítězí nad kalichem a kladivem, jimiž jsme poráželi vše protičeské, vše proněmecké. Helfert je humanista, který vidí vše v kontextech národních, ale i nadnárodních, světových. Dne 12. 2. 1918, tedy před vznikem samostatného Československa, vydává v edici *Hudební epistoly* u pražského nakladatele B. Kočího brožuru *Naše hudba a český stát*. „Epištola tato vychází z faktu budoucího českého státu. Stanovisko její je jasné: svatým zájmem každého z nás je, aby náš příští stát byl co nejsilnější a nejspořádanější. Jinými slovy, aby všechny dobré síly naší národní kultury se mohly svobodně a volně rozvíjet dle svých nejlustnějších schopností.“ (S. 3) Helfert vyslovil i svůj vlastní program: chápat i hudbu v širších kontextech, kdy „naše svobodné poměry politické a sociální budou mít hlubší vliv na hudební tvorbu“ (s. 4), jako poselství ducha, ale také jako projev národní. Sám se chtěl hudbě věnovat profesionálně jako umělec, vytužil v sobě zejména dirigentské schopnosti. Ale jeho maminka (po úmrtí manžela, barona *Zdeňka Helferta*) rozhodla, aby Vladimír (1886 – 1945)¹ upustil od studia na pražské konzervatoři a volil obory na tehdejší Univerzitě Karlo-Ferdinandově (na její české větvi). Vladimír uposlechl

1) Vladimír Leopold Vilém z Helfertů se narodil 24. 3. 1886 v Plánici č. 1 u Klatov. Jeho otec, svobodný pán, baron Zdeněk z Helfertů, se stal v Plánici ředitelem velkostatku. Jeho ženou byla Marie Aloisie (nar. 1854), dcera c. k. okresního soudce Antonína Mareše z Kolína č. 33. Měli spolu šest dětí.

a zapsal si na Filozofické fakultě historii (jejím hlavním představitelem byl *Jaroslav Goll*) a estetiku (u pronikavého estetika a bojovníka za Smetanu, *Otakara Hostinského*). A protože chtěl být původně středoškolským profesorem, musel vedle historie zapisovat další „aprobační“ předmět. Zvolil si zeměpis, který byl přednášen také na Filozofické fakultě, neboť ona Přírodovědná dosud nebyla založena. Představitelem zeměpisu byl profesor *Václav Švambera Helfert*, který na *Hostinského* doporučení setrval jeden školní rok na studiích v Berlíně na Univerzitě Bedřicha Viléma (nyní Humboldtově) a stal se (1906/07) žákem *Johannesa Wolfa*, *Hermannna Kretzschmara* a *Carla Stumpfa*, vrátil se do Prahy a obhájil u *Hostinského* a *Golla* svou disertační práci *K dějinám melodramatu (Jiří Benda a J. J. Rousseau, 1908)*. V Praze se pak věnoval hudebněkritické a publicistické činnosti, získal místo na Československé obchodní akademii, kde vyučoval dějepisu a zeměpisu (od 1909); jeho kolegou na stejném ústavu byl *Otakar Ostrčil*, pozdější vynikající skladatel a dirigent, jenž byl původní profesí moderní filolog. Po převratu byl Helfert jmenován profesorem gymnázia ve Vyškově (od 1. 9. 1919), ale přikázán k vykonávání služebních povinností na I. reálku v Brně, kde působil do roku 1921. Brno bylo město dvojjazyčné, vedle Čechů tu bydleli v hojném počtu občané němečtí a židovští (posledně jmenovaní se většinou hlásili také k německé národnosti). Po r. 1918 stalo se Brno důležitým ohniskem duchovní kultury. Bylo tu vedle českých a německých obecných škol rozprostřeno i školství střední a vysoké, např. německá technika. R. 1919 byla po předchozích dlouhých politických bojích založena *Masarykova univerzita* s fakultami lékařskou, právnickou, přírodovědeckou a filozofickou (zákon z 28. 1. 1919, č. 50 Sbírky zákonů a nařízení). V tehdejší zemi hlavním městem Brně byla nyní převedena do české správy budova německého Městského divadla (Na hradbách), jež byla do r. 1965 stánkem opery. Nyní je tu umístěno Mahelovo divadlo (činohra). Rozkvétal zde po r. 1918 bohatý život, operní ansámbl se zaměřil na českou i světovou produkci. I český chod koncertního dění se utěšeně rozvíjel. Zatímco německé koncerty byly umístěny do budovy Německého domu (po 2. světové válce byl zbořen), rozprostřel se český hudební provoz do tradičního Besedního domu (byl zakotven od r. 1872) a na Stadion v Kounicově ulici (od 1929). V Brně již řadu let působil varhanická škola (od 1882). Jejím zakladatelem a ředitelem byl *Leoš Janáček*. Nyní (od 1919) byla transformována v konzervatoř, jejímž prvním ředitelem byl *Janáček*. Po jeho jmenování profesorem mistrovské školy pražské konzervatoře se sídlem v Brně byl ředitelem *Jan Kunc*. Ale i nová česká univerzita dbala o uměnovědnou orientaci. Byl na ní jmenován jako první profesor filozofie *Otakar Zich*², tak jako Helfert žák *Hostinského*. Ve svých přednáškách věnoval místo i estetickým otázkám, vždyť se v Praze habilitoval pro estetiku (1911) a sám byl hudebním skladatelem. V r. 1921 habilitoval V. Helferta pro obor „hudební vě-

2) Rudolf Pečman: Působení *Otakara Zicha* na *Masarykově univerzitě*. In: *Universita. Revue Masarykovy univerzity v Brně*. Roč. 1991, č. 3, s. 22-24.

da“. Helfert ihned založil *Seminář hudební vědy*, později *Collegium musicum* (1928). Ještě když působil mimo univerzitu, založil *Hudební archiv* při Zemském moravském muzeu (1919). Dobře věděl, že hudební vědu nelze studovat a věnovat se jí bez exploatace pramenné základny. Uvedl proto v život myšlenku důsledného pramenného studia hudebních i mimohudebních materiálů. R. 1926 stává se Helfert mimořádným, r. 1931 řádným profesorem hudební vědy. Zasahuje do brněnského, ale i československého a mezinárodního dění jako muzikolog, estetik, hudební kritik, kulturní a kulturněpolitický pracovník a v neposlední řadě také jako dirigent, neboť převezme v *Orchestrálním* (nyní *Helfertově orchestrálním*) sdružení taktovku a dirigentsky prosazuje *Mou vlast*, ale i díla svých současníků, např. *Osvalda Chlubny* aj., a skladby svých oblíbených autorů, např. Bacha, Haydna, Beethovena, i díla z produkce starých českých mistrů, jimž se věnoval již během studia (Jiří Benda), a pak působení na brněnské univerzitě (Mysliveček, Tomášek, Voříšek aj.).

Z Itálie přiveze vzácné mikrofilmy některých Myslivečkových oper a oratorií (1935). To už je děkanem zdejší Filozofické fakulty, uvědomuje se politicky, vznáší protest – osobně jako vědec a vysokoškolský učitel – proti nacistickému Německu a jeho kulturní politice, ale staví se také proti kulturnímu útisku v tehdejších SSSR. Stává se členem *Výboru pro pomoc demokratickému Španělsku* (1936). Byl vědec, hudebník a svobodomyšlný člověk. Ve svých přednáškách se orientoval k základům moderní hudby (monodii a počátkům opery), k estetice volných hudebních forem, k hudbě romantismu a novoromantismu, přednáší o Smetanovi, o české hudbě za obrození, ale nezanedbává otázky notace, dějin hudby v českých zemích po Smetanovi, zaměřil se k hudební kritice a její teorii, k bassu continuu. Věnuje pozornost tzv. české hudební emigraci 18. stol., dějinám opery, Beethovenovi, Gluckovu reformnímu směru, estetice hudby, Chopinovi, O. Hostinskému, českému klasicismu, R. Wagnerovi, základům hudby 19. věku, historickým hudebním stylům, L. Janáčkovvi, periodizaci hudebních dějin a významu hudby v české kultuře. Jeho tvůrčí muzikologická činnost je přerývána za doby Protektorátu Čechy a Morava. Dne 15. 3. 1939 je tento nový státní útvar uzurpován nacistickým Německem. Němečtí mocipáni dobře vědí, jak napjatý je Helfertův vztah k německé kulturní i politické orientaci po nástupu Adolfa Hitlera k moci (1933). Považují Helferta za ideologického a politického nepřítele. ČSR se rozpadla. Den před vznikem Protektorátu se odtrhuje Slovensko (založen je tzv. Slovenský štát). V letním semestru 1938/39 posílají nacistické úřady Helferta na trvalou dovolenou. Od 1. 9. 1939 jsou zatýkáni *gestapem* mnozí čeští občané. Nás Helfert neujde zatčení. Dne 14. 11. je nejprve předvolán k výslechu na Rektorát MU, v týž den pak odvezen na úřadovnu gestapa na Mozartově ulici, znovu vyslýchán a posléze týž den zatčen. Poznává samovazbu na Špilberku, věznici v Kounicových kolejích, převezou jej do věznice v Breslau (Wrocław) a posléze do koncentračního tábora ve Wohlau (Olawa). Helfert jako svobodný občan nezažije uzavření českých vysokých škol. K tomu došlo 17. 11. 1939 na základě vyhlášky protektora svobodného pána *Konstantina von Neuratha*, vy-

nucené nařízením Adolfa Hitlera. Tento fakt si Helfert jistě uvědomuje až ve vězení. Pobude v něm od listopadu 1939 do července 1942. Ve Wohlau povzbuzuje své spoluvězně tajnými motáky a dopisy. Věří ve spravedlnost. Důvěřuje ve šťastný konec války, ve vítězství protiněmeckých zbraní. Touží, aby nad jeho vlastní opět zasvítlo „smetanovské slunce“. Ve Wohlau těžce onemocní, je předán do vězeňské nemocnice a posléze polomrtvý – vážící 45 kg – je z tábora propuštěn. Manželka převezme Helferta 23. 2. 1942. Spolu s paní Blaženou a se zdravotní sestrou putuje do Prahy, kde mu čeští lékaři v nemocnici na Vinohradech zachrání život. Podrobí se bez narkózy náročné operaci. Ukryvá se pak spolu s manželkou do r. 1943 před slídivými zraky gestapa na českém venkově. Žije ve Stupčicích u Tábora, v Praze, v Miřeticích u Vlašimi aj., kde je 23. 6. 1944 znovu zatčen. Policisté ho převezou do věznice na Pankráci v Praze. Od 24. 4. 1945 pobývá v Terezíně, kde jej v tamní věznici přemístí do tzv. cely smrti. Ale i tu horečně povzbuzuje ostatní vězně k trpělivosti a k hrdinnému překonávání útrap.

Když se vrátil 1942 z Wohlau, dal se znovu do práce. V tamní vězeňské nemocnici sepsal známý text *Moje literární plány* (11. 1. 1942).³ Vytyčil v něm, mimo jiné, na čem bude pracovat jako svobodný badatel. Hodlal založit *Státní hudebněhistorický ústav*, dokončit své hlavní spisy o Jiřím Bendovi, o Smetanovi, o Janáčkově, chce napsat spis o hudební estetice, vytvořit příručku *Hudební věda* pro posluchače tohoto oboru na univerzitě, vytvořit práci *Filozofie hudby*. Hodlá se věnovat Komenskému a jeho *Amsterodamskému kancionálu*, touží založit edici české duchovní písně, nově vydat a přepracovat svou *Českou moderní hudbu* (Index, Olomouc 1936), vydat *Jistebnický kancionál*. Pozornost chce věnovat předklasické domácí i zahraniční symfonii, *Českosudějovické tabulatuře*, chce se znovu vracet k hudebnímu životu na zámku v Jaroměřicích nad Rokytnou, o němž se již tak zasvěceně vyjádřil v *Hudebním baroku na českých zámcích* (Praha 1916) a v *Hudbě na jaroměřickém zámku* (tamtéž 1924). Chce se ujmout edice *Philomatovy Musiky* a založit edici *Monumenta musicae bohemicae*. Po propuštění z Wohlau se vrhne do práce, věnuje se hlavně *Komenskému*, a také *Jistebnickému kancionálu*. V r. 1944 je přerávána jeho práce opět. V Terezíně se sice dočká konce války a počátku svobody, ale na cestě z Terezína do Prahy u něj propuknou horečky. Z Račiněvsí u Roudnice je rychle převezen (14. 5. 1945) do nemocnice na Bulovce v Praze, kde 18. 5. 1945 podlehne skvrnitému tyfu.

V Helfertovi odešel vzácný muzikolog, univerzitní učitel, kritik, organizátor hudebního dění, dirigent, člověk ryzího srdce, pravý otec svých studentů. Když vstupoval r. 1919 na půdu Brna, vítala jej otevřená náruč města. Brno si oblíbil. Za „poutníkem, příjíždějícím od severu Čech“ se zavřela „mohutná a radostná kulisa kadeřavých lesů po stráních nad vodami, již již se kmitne na

3) Nově jej otiskuje a pojednává o nich na několika stranách Rudolf Pečman: Vladimír Helfert, Edice Osobnosti, č. 20. Nadace Universitas Masarykiana, NAUMA & CERM, Brno 2003.

obzoru v měkkí zeleni výrazný obraz Špilberku, který děsival celé generace střední a jižní Evropy jako nelítostná vězeňská pevnost, nedostatečně stísněná starými stromy⁴. Mínulost města si podává ruku s přítomností. Po r. 1918 v něm dominují tovární čtvrti, „které překlenuly a zakryly obě městské řeky (Svratku a Svitavu, pozn. R.P.), využitkovavše jejich síly a zbavivše je všeho přirozeného půvabu, zastupují návštěvníku Brna po příjezdu cestu a obtáčejí městský střed studenou a kalnou střízlivostí dělnických ulic, obchodních skladišť, nudných viaduktů, nespořádaných dvorů a přírodě odcizených chudých zahrádek“. Rozměrné citáty o Brně jsme převzali od *Arna Nováka*,⁴ pozdějšího Helfertova přítele a rektora MU, významného literárního historika, jehož spisy vynikaly překrásnou češtinou rozvíjející se v proteplených barokních větných periodách. Helfert našel v Brně možnost k rozkošatělé práci. Poznal v něm svého staršího spolužáka z líhne Gollovy a Hostinského, totiž *Graciana Černušáka*,⁵ s nímž se nesetkal během univerzitních studií, neboť za doby Helfertova příchodu byl již na Jagellonské univerzitě v Krakově. Seznámil se s osviceným brněnským hudebním nakladatelem *Oldřichem Pazdírkem*. Začne s ním spolupracovat a spolu s G. Černušákem se zapojí do redakčních a autorských prací na *Pazdírkově hudebním slovníku naučném I* (věcná část) a II (osobní část po písmeno M). Vycházel od r. 1929 do prvních let okupace, pak byl zastaven (1940). Podaří se mu vydat habilitační spis svého žáka a nástupce *Jana Racka: Slohové problémy italské monodie*,⁶ vydá 1. svazek ročenky *Muzikologie*⁷ aj. Jako vysokoškolský učitel vidí, že historicky a esteticky zaměřený Seminář hudební vědy na FF MU nutně potřebuje dalšího spolupracovníka, který by se věnoval speciálně hudební teorii. Nalezne jej ve *Václavu Kaprálovi*, který se později stane jeho přítelem a spolu s některými dalšími hudebními osobnostmi, organizátory hudebního dění a milovníky hudby je pak jednou z hlavních osobností tzv. *Helfertova kroužku*. Patří do něj hudební skladatel *Osvald Chlubna*, dirigent a skladatel *Břetislav Bakala*, ředitel brněnské rozhlasové stanice *Antonín František Slavík*, právník *Josef Jaroš*, hudebník *Antonín Puttner* aj. *O. Chlubna* později skupinu nazval Levou frontou brněnských muzikantů.⁸ Vystihl levou orientaci příslušníků kroužku (to se snad přímo netýkalo *B. Bakaly*) Někteří z nich podlehli nacistické zvůli: Jaroš a Slavík byli r. 1942 v Plötzensee u Berlína popraveni sekerou. Do Helfertova zatčení v r. 1939 pěstoval kroužek nejen diskuse o hudbě a umění, ale konal pravidelné vycházky do krásných lesů v brněnském okolí. Přátelé v kroužku také bujaře zpívali, poseděli i u táboráku nebo vyprávěli anekdoty. Tušili, že

4) Arne Novák: Duše Brna a jeho kultura slovesná. Z knihy Duch a národ. Kniha studií a podobizen. Fr. Borový, Praha 1936.

5) Srov. Rudolf Pečman: Člověk čistého srdce. Koniasch Latin Press, Praha 2007, v tisku.

6) Jan Racek: Slohové problémy italské monodie. MELPA (Melantrich – Pazdírek), Praha-Brno 1938.

7) Muzikologie, MELPA (Melantrich – Pazdírek), svazek I., Praha-Brno 1938.

8) Osvald Chlubna: O levé frontě brněnských muzikantů. In: Opus musicum XVI, 1984, č. 2, s. 41-44.

příchod německé wehrmacht na území okleštěné druhé republiky nevěští nic dobrého, a obávali se budoucnosti.

Václava Kaprála (1889-1947) stihl podobný osud jako o tři léta staršího Helferta. Kaprála také internovali v koncentračním táboře, i když to byl tábor s „mírnějším“ režimem ve Svatobořicích u Kyjova. V. Kaprál v něm pobyl od r. 1942 do osvobození 1945. Jako podaná květina působila Kaprálova činnost ve vězení, neboť za jeho zdmí ustavil ženský i mužský pěvecký sbor, hojně s ním provozoval zejména naši sborovou tvorbu a upravené lidové písně.

To vše jsme si připomněli 30. 3. 1989, kdy v Brně-Králově Poli na domě v Husitské ul. č. 2 byla odhalena u příležitosti oslavy 100. výročí Kaprálova narození pamětní deska, jejímiž tvůrci byli *Zdeněk Řehořík* a *Milan Moráň*. Ve slavnostním proslovu (měl jsem čest jej pronést)⁹ jsme si znovu uvědomovali, jak vynikající hudební osobností byl *Václav Kaprál*. UVědomil si to i bývalý totalitní režim, neboť ona pamětní deska vznikla péčí tehdejšího odboru kultury Národního výboru města Brna, Českého hudebního fondu a Svazu českých skladatelů a koncertních umělců (pobočky v Brně). Skladatel, pianista, pedagog, sbormistr, publicista, editor a organizátor hudebního dění – *Václav Kaprál* – patřil k progresivním osobnostem. Vzdáleno mu bylo nepředložené muzikantství, které spoléhá na náhlu improvizaci, tedy na náhodu. V hudbě i v životě byl systematick, neboť uplatňoval rozmysl a intelekt. Jako žák *Leoše Janáčka* a *Vítězslava Nováka* byl ve své hudbě příliš lyrik, než aby se důsledně přiklonil k tomu nebo onomu učiteli. Janáčkův styl měl plodný vliv na vývoj Kaprálova hudebního myšlení, konstatoval V. Helfert,¹⁰ jenž ve vítězství Janáčkovy vlivu na Kaprála viděl i jisté potlačení původních východisek chopinovských. Výbušnou expresivnost janáčkovskou doplňuje *Kaprál* přísností skladatelské práce, přísností, kterou převezme od *Vítězslava Nováka*. Je však zajímavé, že se nikdy nedá vléci technikou kompoziční práce.

Narodil se v Určicích u Prostějova 26. 3. 1889. Byl členem generace, která prožila útrapy dvou válek; během té první sloužil jako voják v Albánii, během druhé byl odvečen do koncentračního tábora. Podlomil si v něm zdraví, ale jiným rozdával radost. Měl široké zájmy. Jako pianista (mj. v Paříži žák Cortotův, ale předtím Marie Kuhlové a Adolfa Mikeše) byl předurčen nejen k činnosti interpretačního umělce, nýbrž i k práci pedagogické. Byl majitelem proslulé Hudební školy v Králově Poli, kterou vedl v letech 1911-1934. Vzlet, emotivnost, ale i nevšední pracovitost a živelná iniciativnost vedly Kaprála k veřejné činnosti. Zemřel předčasně (6. 4. 1947), ale zasahoval od mládí do hudebního života jako uvědomělý organizátor. Byl místopředsedou české sekce *International Society of Contemporary Music* (ISCM) od r. 1936. Rok před-

9) Rudolf Pečman: Pocta Václavu Kaprálovi. In: Zpravodaj Kruhu přátel hudby v Brně XXXII, 1989, č. 5, s. 1-5, květen 1989. Rozšířeno v knize téhož autora: Prameny hudby dneška. Koncertní oddělení Parku kultury a oddechu, Brno 1989, s. 80-83.

10) Vladimír Helfert: Česká moderní hudba, Index, Olomouc 1936, s. 114.

tím byl jmenován členem *České akademie věd a umění*, jejímž předsedou byl tehdy *Josef Bohuslav Foerster*. *Kaprál* se stal členem Akademie právem, neboť měl za sebou již dlouholeté působení ve funkci lektora hudby na Filozofické fakultě MU. O této činnosti pojednáme dále. Rád vzpomínal na Janáčka jako pedagoga,¹¹ a akcentoval zejména, kterak se r. 1909, kdy byl Janáčkovým žákem, krystalizoval Mistrův vztah k R. Wagnerovi.¹² V. Kaprál se také stýkal s G. Černušákem. Z jeho podnětu se zabral i do práce na *Pazdírkově hudebním slovníku naučném*. Byl vynikajícím učitelem. Z řady žáků – neboť působil jako profesor konzervatoře v Brně v letech 1936-1947 – jmenujme alespoň *Milana Haraštu*, předčasně zemřelou skladatelskou nadějí. K učitelskému úřadu přistoupily i další Kaprálovy aktivity, např. ve funkci prvního předsedy *Syndikátu českých skladatelů (1945-1947)*. Napsal-li prof. *Jan Racek*, že Kaprál patří mezi „přední osobnosti soudobé skladatelské generace“,¹³ hodnotil tu nejen jeho kompoziční činnost. Jako komponista vytvářel díla vycizelovaná. Vyrostl z tradice Schumannovy, Chopinovy a Brahmsovy, Janáček jej však nadchl lapidárností výrazu, u *Nováka* našel řád. „Je zajímavé, jak dovedl tyto podněty spojit,“ konstatuje Helfert.¹⁴ „Je rozený lyrik bohatého fondu. Lyrická horoucnost a neobyčejně jemně reagující citovost se u něho pojí s hlubokou kontemplativností i prudkou vášnivostí.“¹⁵ Janáček zatlačil u Kaprála niterné vlivy raného romantismu. Jako intelektuálně zaměřený žák se dovedl vzepnout i k výrazu hraničícímu s expresionismem (např. v klavírních *Miniaturách*, které v harmonickém ohledu dospívají k atonalitě), s oním expresionismem, jenž ve *2. smyčcovém kvartetu s barytonovým sólem* je prozářen lyrikou. Dovedl protestovat hudbou proti násilí; svůj vlastní svět však Kaprál našel ve dvojzpěvech s klavírem na texty brněnského básníka *Zdeňka Spilky: Milodějně kvítí*. Tyto dvojzpěvy napsal Kaprál již 1942, ale nedočkal se jejich premiéry, neboť byly provedeny až r. 1949. Jsou dokladem *Kaprálovy* tendence ke zjednodušení kompoziční faktury a pozdním vyznáním v době jeho tvůrčího podzimu. Ne experiment a výboj ryze intelektuální, nýbrž půvab přímo dvořákovský je mu posléze cílem. Jeho vřelé srdce směřovalo ke splnutí s vnímatelem. Skladatel V. Kaprál tak vtiskl do své hudby i poselství nadcházejícím generacím.

-
- 11) Václav Kaprál: Janáčkův poměr k opeře. In: *Hudební rozhledy* (šéfredaktor Vladimír Helfert), I, 1924/25, č. 3-4, s. 64-66.
 - 12) Rudolf Pečman: Janáčkově východisko: Kritika operního principu Richarda Wagnera. Kapitola z knihy R. Pečmana: *Prameny hudby dneška. Koncertní oddělení Parku kultury a oddechu*, Brno 1988, s. 23-32. Rozšířené znění stati *Wagner und Janáček*. In: *Schriftenreihe der Hochschule für Musik Carl Maria von Weber*, 8. Sonderheft, Dresden 1985, s. 29-38.
 - 13) Jan Racek: *Leoš Janáček a současní moravští skladatelé*. Knihovna českých hudebníků z povolání v Praze, č. 35, Brno 1940, s. 19.
 - 14) Vladimír Helfert: *Česká moderní hudba*, Index, Olomouc 1936, s. 114.
 - 15) Tamtéž.

Hovořeno s *Romainem Rollandem*: „Slunce vycházelo. Strom plný ptáků zpíval. Zpěv se z něho řinul jako víno z hroznu, stisknutého dlaní.“¹⁶ Slunce Kaprálovi přece jen vycházelo. Byl budovatel, a nadšený. Mnohé jeho životní ideje naplňuje až dnešek. Opustil nás 6. 4. 1947 v milovaném Brně-Králově Poli.

Kaprálovo působení na FF MU v Helfertově Semináři hudební vědy bylo příkladné. Byla to hvězdná hodina, když se ti dva profesori setkali. Jejich činnost na fakultě nebyla zahalována stínem, tak jako mnohdy na Karlo-Ferdinandově univerzitě, kde *Karel Stecker* (lektor hudební teorie) leckdy vystupoval proti Otakarůvi Hostinskému, neboť nesouzněl s jeho estetickými názory. Oponoval i jeho pojetí *Wagnera* a wagnerianismu. S tímto pojetím se pak „vypořádal“ V. Helfert.¹⁷ V Brně žádných takových sporů nebylo. Helfert i Kaprál žili v názorové jednotě a v naprostém vzájemném porozumění. Oba vzájemně úzce spolupracovali. Kaprál vstoupil na univerzitní půdu r. 1927. Helferta i Kaprála svazovala láska a obdiv k Janáčkově. Muzikolog přednášel ve svém semináři i posluchačům Janáčkovým (hukvaldský a brněnský Mistr ho o to požádal – a Helfert rád vyhověl). Janáček se pyšnil tím, že je prvním čestným doktorem Masarykovy univerzity (o tento doktorát se zasloužil hlavně Arne Novák a ovšem také Helfert, reprezentant všeho hudebního a muzikologického na FF). Fakultě odkázal Janáček vysoké částky, např. 100.000,- Kč, tantiemy z oper s výjimkou *Káti Kabanové*, výtěžek z ostatních svých kompozic kdekoliv tištěných, výtěžek z literárních prací. Helfert se Janáčkově odvděčil hlubokým zájmem o jeho život a dílo i sepsáním janáčkovské monografie, žel nedokončené.¹⁸

Janáčkovým vyznavačem byl i Kaprál. Psal o něm, na přednáškách hovořil o jeho díle. To jej svazovalo také s Helfertem. Kaprál nebyl hudební teoretik, který by vytvářel stati a knihy o hudební teorii a jejích disciplínách. Nezájmal se o písemné vyjádření svých hudebněteoretických názorů. Po letech se další z Helfertových žáků *Zdeněk Blažek* stal profesorem hudební teorie na naší univerzitě a vedle kompozice psal např. o dvojsměrné alteraci, ale dovedl se postavit i k historické hudebněteoretické problematice (*F. X. Brixí*) nebo k janáčkovské osobitě hudební teorii (vydal *Janáčkovu* hudebněteoretické dílo).¹⁹ V dnešní době je již zcela běžné, že hudební teoretikové na univerzitě v Brně (*Miloš Štědroň* aj.) se vyjadřují nejen k otázkám svého oboru v knižní formě nebo ve vědeckých studiích. *Za Kaprála* tomu dosud tak nebylo. Helfert však pochopil, že v Kaprálovi dřímá duch editora hudby. Proto jej animoval k prá-

16) Romain Rolland: Dobrý člověk ještě žije. Překlad: Jaroslav Zaorálek. Symposium, Praha 1924, s. 98.

17) Vladimír Helfert: Smetanismus a Wagnerianismus, in: Smetana I, 1910/11, č. 11, s. 167-173; č. 12/13, s. 188-197. Knižně: Knihovna časopisu Smetana, svazek 3, Praha 1911.

18) Vladimír Helfert: Leoš Janáček, I. V poutech tradice. Oldřich Pazdírek, Brno 1939.

19) O Zdeňku Blažkově viz nedávno in: Petr Macek (ed.) – Rudolf Pečman (ed.), *Musico-logia brunensis*, Koniasch Latin Press, Praha 2005, na mnoha stranách.

ci v edici *Musica antiqua bohemica*, kterou on sám založil r. 1934. Kaprál pro jeden ze svazků této edice vydavatelsky připravil *Triovou sonátu E dur Jiřího Bendy* (1934). Nebral však ohledy na zásady staré provozovací praxe (*Aufführungspraxis*), vždyť teprve nedávno – počátkem 30. let minulého století – je začali nesměle propagovat muzikologové Arnold Schering a Robert Haas.²⁰ Chápal starou hudbu jako součást novodobého (moderního) koncertního provozu. „Modernizoval“ starý notový zápis, nepředpokládal hru na staré nástroje nebo na jejich repliky, nebyl dosud „okouzlen“ zvukem a barvou starých hudebních nástrojů. Stále ještě platilo dnes už překonané hledisko, že starou hudbu, tj. hudbu do doby mladého Mozarta, dlužno hrát podle dohasínajících zásad interpretace 19. století. Ale *Bendovou Triovou sonátou* učinil Kaprál přece jen průlom. Uvědomili jsme si tehdy, jak velký a osobitý skladatel byl Jiří Benda, zvláště rozhlasovou premiérou singspielu *Der Dorfjahrmarkt* (Vesnický trh). V Helfert jej rok po vydání *Triové sonáty* připravil pro brněnský rozhlas,²¹ s nímž plodně spolupracoval také v čele *Collegia musica* při Seminárii hudební vědy (zal. Helfertovou péčí 27. 11. 1928; spolupracovalo i s profesionálními hudebníky a soubory i orchestry). České hudební Brno se po první válce hudebně otvíralo světu. O prezentaci soudobé hudby se staral *Klub moravských skladatelů* (zal. 1919), jenž vznikl z předválečného *Klubu přátel umění*. Uváděl i skladby moderních západních skladatelů, ale neuzavíral se ani novinkám např. ze sovětského Ruska. V Brně byla založena rozhlasová stanice *Radiojournalu* (1924), do jejího čela se postavil inženýr Slavík, o němž jsme se již zmiňovali. Byl to Helfertův přítel, který začal u Helferta dokonce studovat hudební vědu. Slavík mu otevřel cestu do brněnského rozhlasu, v němž náš muzikolog často vystupoval v přednáškách či v průvodních slovech (tak jako G. Černušák), nebo jako dirigent „svého“ *Collegia musica*. Inspiroval Helferta i Kaprála k hlubšímu zájmu o sovětské skladatelské tituly. Tehdejší Brno, Praha, naše republika i svět chtěly poznávat, co nového se děje ve vzdálené zemi, o které se tehdy tolik hovořilo,²² leckdy i jako o zemi budoucnosti. Z úvahy a plánů vzlétl jako pták Fénix opravdový tvůrčí čin. Ze Slavíkova návrhu, z účinné spolupráce a z Helfertova přitakavého rozhodnutí se zrodil cyklus čtyř večerů z děl sovětských skladatelů, které byly během r. 1934 vysílány rozhlasem z auly brněnské FF, a to nejen českým a slovenským rozhlasovým předplatitelům, nýbrž i přímo do SSSR. Vzpomínám, že podobný rozhlasový přenos se uskutečnil v Brně až po letech (1967), kdy se v rámci Festivalu *Musica antiqua* nesl na vlnách rozhlasu Josef Mysliveček se svou operou *Il gran' Tamerlano* do chorvatského Zagrebu.

20) Arnold Schering: *Aufführungspraxis alter Musik*. Breitkopf & Härtel, Leipzig 1931. – Robert Haas: *Aufführungspraxis der Musik*. Athenaion, Postdam 1931.

21) Klavírní výtah s Helfertovými úpravami a s českým překladem libreta jsou uloženy v knihovně Ústavu hudební vědy FF MU.

22) Podrobněji Rudolf Pečman, Vladimír Helfert (srov. pozn. č. 3), na několika místech.

„Příteli, proč jsi přišel?“ Ježíšova slova k Jidášovi²³ neplatí pro Helferta, který v Kaprálovi právem viděl nikoliv zrádce, nýbrž největšího a nejvěrnějšího druhu v zápasech o hudbu a její společenské vyznění, druhu v bojích o zespolečnění umění. Kaprál byl druhem a přítelem, na nějž bylo možno se vždy spolehnout. Vážně a s patrným zaujetím Helfert sledoval i úspěchy mladé Kaprálové dcery Vítězslavy. Napsal o ní: „V. Kaprálová (nar. 24. 1. 1915), dcera skladatele V. Kaprála, žákyně brněnské konzervatoře (prof. Viléma Petřelky) a Vít. Nováka, je pozoruhodný hudební talent, plný bohaté a bystré hudebnosti a skladatelské pohotovosti. Její písně, klavírní sonáta, koncert a smyčcový kvartet vynikají myšlenkovým vznětem i myšlenkovou průbojností.“²⁴ Za stejně průbojného považoval i Bohuslava Martinů, pozdějšího učitele a přítele V. Kaprálové: „Otázkou moderní české hudby není návrat k romantismu, nýbrž cesta kupředu a za novými cíli. A k této cestě je Martinů vyzbrojen jako málokterý z našich dnešních skladatelů!“²⁵ Zájem o mladou skladatelku Kaprálovou není u Helferta podnícen jen přátelským vztahem k otci a celé rodině. Jde o zájem profesionální. Helfert dovedl ocenit talent a význam začínající mladé umělkyně. Od jeho slov se tvrdě odráží mínění *Mirko Očadlíka*.²⁶ Kaprálovou opomíjí (snad proto, že působila ve Francii) a o ženě-hudebnici a ženě-skladatelce zná jen nepovzbudivá slova: „Žena skladatelka byla vždy zjevem ojedinělým, a pohlédneme-li objektivně na ženskou tvorbu skladatelskou, musíme přiznat, že tyto ojedinělé zjevy a jejich díla by pravděpodobně nepřicházela v úvahu při výčtu hodnot tvořičsky nepostradatelných, kdyby skladatelem nebyla právě bytost ženská (...). Tvorba žen skladatelek se nestala nepostradatelnou složkou hudebních kultur.“ Jak výrazně se od profesora Očadlíka liší Helfert, bojovník za novou hudbu a oddaný její vnímatel, i té, jejímiž tvůrkyněmi byly ženy!

Kruh se uzavírá. Helfert našel *Kaprála*, objevil i velikost jeho dcery. Oběma mužům, i dceři, která zdaleka nebyla jen „*in eurem Bunde der dritte*“,²⁷ šlo o ryzí umění, o hudbu živou, vznešenou, čistou. Platí o nich, že přátelům je vše společné, jak to řekl *Terentius* nebo *Cicero*, spisovatelé blahé paměti.²⁸

23) Nový zákon, Mat. 26, 50.

24) Vladimír Helfert: Česká moderní hudba, Index, Olomouc 1936, s. 158.

25) Tamtéž, s. 110.

26) Mirko Očadlík: Žena v české hudbě, in: R. Bednaříková-Turnwaldová (ed.), sborník Česká žena v dějinách národa. Vydalo Ústředí žen při Národní radě české v nakladatelství Novina, Praha 1940, s. 227-242.

27) Friedrich von Schiller: Die Bürgschaft (Rukojmí). Podrobněji Rudolf Pečman: Jevištíní dílo Ludwiga van Beethovena, Vydavatelství Masarykovy univerzity, Brno 1999, na několika místech

28) Anglické znění studie vyjde v Bulletinu společnosti The Kapralova Society (Ed. Karla Hartl), 34 Beacham Crescent, Toronto, Ontario MIT 1N1, Canada

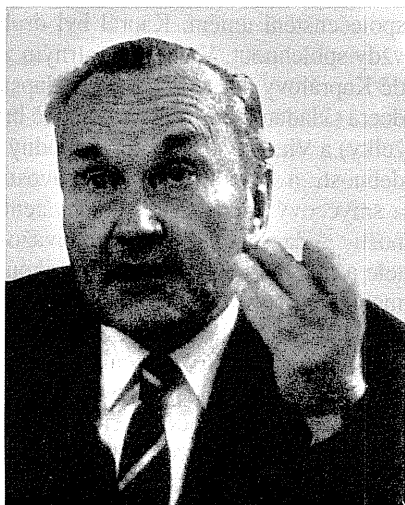
Významné osobnosti naší univerzity

O smyslu filozofie Jana Patočky

(1907-1977)

Edmund Husserl, Martin Heidegger a Jan Patočka jsou u nás nejnámějšími představiteli fenomenologie, tj. filozofie pojednávající o tom, co se vyjevuje. Tato filozofie, pocházející z rozhraní 19. a 20. století, si mezi tehdejšími filozofickými směry brzy získala jedno z předních míst. Její přitažlivost působila poněkud více na mladou myslitelskou generaci, z níž vzešla celá řada předních filozofů jak v Německu, tak v jiných zemích. Její mezinárodní věhlas a vliv trvají dodnes, i když z původní fenomenologie, jak ji koncipoval její zakladatel Edmund Husserl (prostějovský rodák, 1859-1938), už zbývá jen málo. Ať již kladně (existencialismus) nebo v polemickém smyslu (novopozitivismus) ovlivnila většinu současných filozofií a hraje důležitou úlohu v dnešní konfrontaci mezi modernou a postmodernou. Husserlovi žáci i pokračovatelé přes respekt, který ke svému velkému učiteli chovali, se většinou odklonili od jeho ortodoxního směru myšlení a vydali se vlastními cestami. To byl také případ jeho nejnadanějšího „nepřímého“ žáka Martina Heideggera (1889-1976), který záhy zpochybnil Husserlův velký sen, jímž chtěl vytvořit z fenomenologie přísnou vědu (philosophia prima) o objektivním a absolutním vědění. Odmítl také postavit (a nebyl sám) fenomenologickou filozofii na tzv. transcendentální subjektivitě. Heidegger omezil fenomenologii pouze na metodu a tradiční metafyziku, pojednávající o jsoucnu v celku, nahradil fundamentální ontologií, jež se ptá po bratřích a smyslu bytí.

Jan Patočka (1907-1977), poslední Husserlův žák, se k věhlasnému filozofovi dostal jako stipendista Humboldtovy nadace a byl přijat manželé Husserlovými velmi srdečně a téměř jako člen rodiny. Snad na tom měla zásluhu i jejich společná země původu a vztah k Masarykovi. Hodně o tom také napovídají Husserlova slova z dopisu mladému adeptu filozofie z 20. 10. 1934: „Víte, že ve Vaši vž-

nost a k Vašemu nadání chovám velkou důvěru, proto se o Vás tak vřele zajímám.“ Konzultantem se mu stal Eugen Fink, který ho upozornil na Heideggera, jehož některé přednášky pak Jan Patočka navštěvoval. Mezi Finkem a Patočkou vzniklo přátelství na celý život. S Husserlem vedl mladý Patočka filozofické rozhovory a studoval i jeho rukopisy, což ho přivedlo k volbě tématu habilitační práce s názvem *Přirozený svět jako filozofický problém*, kterou obhájil r. 1936. V prostředí UK, zatíženém pozitivismem, působila práce přinejmenším nestandardně. Jeden z členů komise, známý pozitivista prof. Jar. Král v hodnocení mj. uvedl: „Dr. Patočka jest tedy, ač byl mým žákem a dosud se ke mně hlásí, filozofickým jinověrcem. Ale jest jinověrcem, jehož si vážím, a od něhož si mnoho slibuji pro českou filozofii.“ (Praha 26. 10. 1936, spolupodepsání Šeracký a J. B. Kozák) Zároveň je to pěkná ukázka tolerance k jinému názoru. Tématem práce *přirozený svět*, vycházející z myšlenky, že moderní člověk „nemá jednotný názor světa, žije ve dvojitě světe, totiž ve svém přirozeně daném okolí a ve světe, který pro něj vytváří moderní přírodověda, založená na základě matematické zákonitosti přírodní. Nejednota, která tím prostoupila celý náš život, je vlastním

zdrojem duševní krize, kterou procházíme¹. K charakteristice přirozeného světa patří dvě dimenze: domov a cizina. Téma přirozeného světa znepokojovalo Patočku po celý život. Věnoval mu stálou pozornost a promýšlel ho z různých hledisek, hlavně v intencích anti-psychologismu, antinaturalismu i antisubjektivismu, přestože jeho původní východisko bylo ve znamení Husserlovy transcendentální subjektivity. Patočkovy četné revize byly prováděny nejprve pod vlivem M. Heideggera, později při nich sehráli důležitou úlohu i další filozofové: Aristotelés, Platón, Merleau-Ponty, Fink.

Fenomenologie je duchovním reflexem rozporů a bezvýchodnosti, do níž vyústil vývoj novověké filozofie a vědy, který byl v zárodku obsažen v Descartově novém filozofickém východisku, založeném na sebejistotě vědomí a dualismu substance duchovní (myšlení) a hmotné (rozprostraněnosti). Podle něho se duševněm rozumí vědomí (já) a hmotou se myslí příroda. Z gnozeologického hlediska jsou obě substance v subjekt-objektovém vztahu, v němž oba póly stojí proti sobě. Podescartovská filozofie se snažila tuto protikladnost řešit tím, že jeden pól převedla na druhý, subjekt na objekt a naopak nebo obě substance rozdělila v pluralitu hmotných (atomy) či duchovních (monády) jednotek. Filozofie se tak dostala do extrémních poloh naturalismu nebo subjektivismu, přičemž v prvním případě člověk, jeho duševno a svoboda byly eliminovány, zatímco v druhém případě byla příroda pohlcena vědomým subjektem, a tím měla být nastolena nahodilost a neodpovědnost. V tomto případě byla věda nemožná. V předcházejícím případě, u naturalismu a naturalizace duševna, postupovala věda more geometrico, čímž se všechno přeměnilo v objekt a zvěcnilo. Mezi věcmi platil kauzální nexus, kvality se převáděly na kvantity, a tak zůstala jen vy-preparovaná kostra ideálních obrazců a částic, podléhajících matematicko-geometrickému zpracování. Názorná, smyslově prožívaná skutečnost byla obětována abstraktním, obecně platným vztahům – přírodním zákonitostem, jež využívala matematická přírodověda k ovládní přírodních sil. Subjekt měl snahu podřít si objekt, člověk se snažil ovládat pří-

rodu. Věda již nehledala místo člověka v přírodě a smysluplný řád věcí, ale usilovala o vládu nad přírodou a lidmi ve jménu partikulárních mocenských zájmů. Člověk buď ztratil svobodu, nebo naopak si osvojoval právo na neomezenou svobodu zakládající relativismus.

Před řešením tohoto dilematu stála filozofie v době, kdy Husserl, po absolvování studia matematiky, začal na doporučení T. G. Masaryka studovat filozofii u Brentana ve Vídni. Franc Brentano se mj. zabýval lidskou psychikou a postavil se proti naturalizaci duševna svým učením o fenomenech a intencionalitě. Na duševno se neřídil z hlediska objektu, podléhajícího geneticko-kauzálním vztahům, nýbrž z hlediska subjektu, vyznačujícího se intencionalitou, tzn. zaměřením na předmět. Podle něho se psychologie zabývá psychickými fenomény, jež se vyznačují „intencionalní mentální inexistencí“. Husserl nadřazoval duchovno přírodě a připodobňoval ji k ostrovu v moři ducha. Duch u něj představoval svobodu, tvořivou aktivitu schopnou objektivizovat hyletický proud vědomí, a tak vytvářet předmětné ideální podstaty (eidos). Husserlova fenomenologie se měla obracet k věcem samým, k prožívání – nezajímala ji geneze ani kauzalita věcí. Husserl při svém hledání tohoto tvořivého čili konstitutivního ducha vyšel z Descartovy metodické skepse, ale nezůstal u empirického vědomí, nýbrž postoupil do hlubší absolutní vrstvy subjektu za pomoci redukce a epoché, což znamená vyřazení nejen všech předsudků včetně vědeckých, ale také generální teze o jsočnosti světa. Tak se podle něho otevře zcela nová, dosud neznámá půda subjektu, kde může nezajímavý fenomenologický divák nazírat konstitutivní aktivity, jež probíhají v korelaci: akty vědomí a jím odpovídající předměty (noesis – jak? a noema-co?). Toto reziduum vědomí nazval Husserl transcendentální subjektivitou. Jan Patočka svou kritiku Husserla začal právě u tohoto vyreduovaného čistého vědomí. Provedl ji za pomoci epoché, v jejíž aplikaci podle něho nebyl Husserl důsledný, když ji nevztáhl na samotné transcendentální ego, jež tak zůstalo jsočím. Podle Patočkova vlastního pojetí není epoché vyřazením jsočícího světa, ale „patří k postojům, které jsou negativní povahy... Je to...

1) Patočka, Jan: Přirozený svět jako filozofický problém, Čs. Spisovatel, Praha 1992, s. 9.

v nicotnění založený modus vztahování... Vzniká tím prožitek svobody, nevázanosti jsooucnem². Husserl se snažil na bázi transcendentální subjektivity odstranit roztržku mezi prožitkovým světem (přirozeným světem) a vědou, jejíž obraz světa považoval za falešný a vykonstruovaný. Podle něj nelze měřit původní prožitkový svět vykonstruovanými vědeckými (přírodovědeckými) pojmy, vytvářejícími umělé a zjednodušený obraz světa. Svět vědy není autonomní, ale je závislý na přirozeném světě a teprve na něm lze budovat vědu a pravdivé poznání. Kritikové Husserla nepovažovali za nutné řešit dilema přirozený svět – věda pomocí konstituce transcendentálního subjektu. Heidegger s tímto pojmem vůbec nepracoval a Patočka ho posléze nahradil subjektem tělesného pohybu. Od kritiky subjektu se záhy dostal ke kritice „objektu“, tj. světa jako celku. Je rozdíl mezi vědomím o světě a vědomím o jednotlivých věcech. Husserl vycházel z toho, že o věcech máme vědomí jako „o objektech v horizontu světa“. Věci tedy zaujímají místo v různých horizontech světa, zatímco svět je horizontem všech horizontů. Ale podle Patočky je svět vůči věcem předchůdný a Husserl se tedy mylil, jako v případě transcendentálního vědomí, když i svět v celku považoval za stejně jsoucí. Jeho myšlenka „světa jako univerza jsooucího [je] nemožný akt... svět jakožto horizont právě není předmět, a tedy také nemůže být žádným předmětem soudu – teze“³. Není to souhrn předmětů, ale množina možností, jež přesahují danost směrem do budoucnosti.

Zde se objevuje zřetelné působení M. Heideggera na J. Patočku a jeho vliv je patrný od 50. let. Nejvýrazněji se to projevilo v nedokončené studii nazvané Negativní platonismus, kde Patočka aplikuje ontologickou diferenci jsooucnobytí (nicota) na Platonovo učení o ideách. Ideu zbavuje jsooucností, chápe ji jako „moc odpředmětňující, moc distance vůči kterémukoliv možnému předmětu“⁴. Jan Patočka své pojetí fenomenologie stále více odputává od Husserlova vlivu, přiklání se k Heideggerovi a radikalizuje svůj názor. To znamená, že stále důsledněji vychází z feno-

menologie jako učení o jevech a podmínkách jejich zjevování. Fenomémem je to, co se samo vyjevuje, a to je bytí jsooucího (pravda bytí). Zjevování je protichůdný děj, při němž vystupování na světlo – svět je současně ztrácení se do tmy, nicoty, bytí. Bytí tak „vystupuje“ jako nezjevná podmínka možnosti zjevování. Patočkovy meditace o přirozeném světě – jeho ústřední téma – prošly na své cestě řadou modifikací: od transcendentální subjektivity a tělesného pohybu, přes bytí na světě a pobyt lidské existence, k filozofii subjektivity a praxe a nakonec ovlivnily koncepci Kacířských esejí o filozofii dějin. Heidegger nepopírá jen subjekt-objektovou filozofii novověku, ale celé metafyzické období dějin myšlení a restituje ontologickou filozofii, která se ptá po bytí, přesněji po smyslu bytí (což je u něj bytí k smrti), v níž centrální místo zaujímá pobyt na světě (Dasein). Neklade otázku po cogito, ale ptá se po sum. Heidegger překonal naturalismus, ale nevyhnul se docela antropologismu. Neboť pro něj je pobyt „jsooucnem, kterému v jeho bytí běží o jeho vlastní bytí“. Člověk je médiem vyjevování bytí a nachází se ve způsobu danosti i nedanosti. Je vržen do světa, ale svět jako nabídka možnosti mu umožňuje stávat se sám sebou – existovat. Člověk spěje ke smrti jako k „nemožnosti možného“ (nicotě). Člověk přežívá jen díky starosti o své bytí, a to není pouhé nazírání věcí, ale potřeba s nimi manipulovat a užívat je k obstarávání životních potřeb. Patočka do koncepce přirozeného (předteoretického) světa zakomponoval i tuto myšlenku o věcech – nástrojích, jež vystupují ve funkci služeb. Je to svět porozumění, založený na souvislostech světa a z nich vycházejících odkazů, daných v životní praxi. Tento svět našeho života pojímá věci člověka v jejich smysluplnosti a sounáležitosti.

Jan Patočka v Heideggerově pojetí existence shledává pozůstatek filozofie vědomí (subjektivity) a vyrovnává se s ní tím, že za aktéra světa našeho života stanovuje tělesný pohyb. Jde o ontologický pohyb ve smyslu Aristotelovy energie. Tento pohyb se vztahuje ke dvěma referentům – Zemi a Nebi. Ve své poslední autokritice, která se týkala antropocentris-

2) Patočka, Jan: Co je fenomenologie? In: Husserl, Edmund: Idea fenomenologie, Oikuméné, Praha 2001, s. 94.

3) Tamtéž, s. 95.

4) Patočka, Jan: Negativní platonismus, Čs. Spisovatel, Praha 1990, s. 54.

mu subjektu, dospěl k asubjektivní filozofii, v níž „svět bez center, svět zcela necentrováný je možný“. Patočka rozlišuje tři pohyby lidské existence, jejichž názvy uvádíme v upravené podobě: pohyb 1) akceptace (zakotvení), 2) sebezprodloužení (odcizení), 3) znovuzískání (pravdy). První pohyb vychází z analýzy domova a liší se od Heideggerovy vrženosti do světa; týká se akceptace na úrovni rodiny. Druhý pohyb, jenž podává analýzu cizoty (Heideggerova každodennost) s její odosobněností (ono se), je založen na fungování hospodářství a výroby. Třetí pohyb se vztahuje k duchovnímu člověku, který se rodí z ořesu zaběhnutých životních jistot a přesahu fakticity. Tím se otevírá možnost společenství spolubližných – života v pravdě. To ukazuje na jiné vyústění Patočkovy filozofie přirozeného světa, než byly konsekvence Heideggerovy ontologie. Jsou to myšlenky, jež můžeme nalézt v různých prohlášeních Charty 77, která odpovídají životním postojům „nepolitického politika“. V Kacířských esejích se pohyby lidské existence promítají do dějin prohibujících v historickém čase. První pohyb tvoří mýtický čas „předdějinnosti“. Vrcholem dějin je období platónské péče o duši. Současně evropské dějiny (období pozdní doby) je permanentní válkou, jež ukazuje, s Husserlem řečeno, na krizi evropské racionality a lidstva – důsledek to vlády vědotechniky, ústící do totalitního systému manipulace. Patočka nachází emancipační subjekt k znovuzískání lidství v solidaritě ořesených. „Prostředkem jak tento stav překonat, je solidarita ořesených. Solidarita těch, kdo jsou s to pochopit, oč běží v životě a smrti a následkem toho v dějinách. Že dějiny jsou tento konflikt pouhého života, holého a spoutaného strachem, se životem na vrcholu, který neplánuje budoucí vědní dny, nýbrž vidí jasně, že všední den, jeho život a „mír“ mají svůj konec. Pouze ten, kdo je s to pochopit tuto věc, kdo je schopen obratu, metanoia (μετάνοια), je duchovní člověk... Solidarita ořesených se buduje v pronásledování a nejistotách: to je její fronta, tichá a postrádající reklamy a senzacce i tam, kde se jí tento úsek vládnoucí Síly hledí zmocnit.“⁵ Tato myšlenka se stala základem Patočkovy koncepce Charty 77 a ovliv-

nila i jeho občanské postoje obhajující lidská práva a nakonec nad prospěch povýšila obět.

•

Jan Patočka patří také k naší univerzitě (MU). Tady působil v letech 1946-48 (Pedagogická fakulta) a 1966-68 (Filozofická fakulta). Článek vznikl u příležitosti stého výročí narození a třicátého výročí úmrtí tohoto našeho předního filozofa.

J. VÍTEK

Vzpomínka na doc. Pavla Beneše

* 11. 6. 1907, Lanžhot
† 30. 4. 1985, Brno

Letos v červnu uplyne sto let od narození doc. PhDr. Pavla Beneše, CSc., významného českého lingvisty a vysokoškolského učitele, romanisty, jehož vědecká a pedagogická činnost zahrnuje široké spektrum jazykovědných oborů (obecnou a románskou lingvistiku, toponymii, historickou mluvnici románských jazyků, francouzštinu, rumunštinu a rétorománštinu). V následujících řádcích chceme proto alespoň v krátkosti připomenout životní osudy a působení vědce, který si svou činností získal uznání nejen doma, ale i za hranicemi.

Po maturitě studoval doc. Beneš v letech 1926-1931 latinu a francouzštinu na Filozofické fakultě MU v Brně u vynikajících učitelů, u klasického filologa profesora Františka Novotného a u romanisty Hertwiga Janíka, který v něm vzbudil zájem o rumunštinu. Na Janíkův popud se přihlásil ke studijnímu pobytu na univerzitě v Bukurešti, který absolvoval pod vedením profesora Ovida Densusjanu. Pod jeho vlivem si za téma disertační práce zvolil negaci v rumunštině. Po skončení studií vyučoval osmnáct let na gymnáziích (Lučenec, Košice, Znojmo, Brno), než v roce 1950 nastoupil jako odborný asistent na filozofickou fakultu v Brně, kde už od roku 1939 působil jako lektor rumunštiny. V roce 1960 získal na pražské Univerzitě Karlově titul kandidáta věd za práci *O postavení adjektivního přívlastku – antepozice a postpozice – v rumunštině*. Roku 1963 se habilitoval prací *O neurčeném, vše-*

5) Patočka, Jan: Péče o duši, Sebrané spisy 3, Oikuméné, Praha 2002, s. 129-130.

obecném a neurčitým podmětu) a od roku 1964 působil na katedře románské jazykovědy brněnské univerzity jako docent. Ve vysokoškolské kariéře se specializoval především na historickou mluvnici francouzštiny a rumunštiny, od roku 1969 vedl na filozofické fakultě kurzy rétorománštiny (surselva). Vedle doc. Růženy Ostré a prof. Jiřiho Šrámka se stal vynikajícím učitelem a propagátorem rumunštiny. O zájmu doc. Beneše o tento jazyk svědčí nejen vynikající monografie *Rumunské dějiny do konce 16. století* (Praha, 1954), *Ion Creangiu – klasik rumunské literatury* (Praha, 1958), *Nástin fonetiky jazyka rumunského* (Praha, 1958), ale i množství studií, publikovaných doma i v zahraničí (např. „Kapitola o zániku infinitivu v rumunštině“, *ČMF*, XXVIII, 1942; „Étude sur la position de l'épithète roumaine“, *SPFFBU*, A 8, 1960, „Sur le sujet indéterminé, général et indéfini dans les *Souvenirs* de Creangiu“, *Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane*, Bukurešť, 1964, „Quelques traces de relations entre la Grande Moravie et la Romania danubienne“, *SPFFBU*, E 10, 1965, „Sur un déplacement intéressant de l'accent (Roum. popor)“, *Revue roumaine de linguistique*, XII, Bukurešť, 1968, „Sur l'origine de Crăciun“, *Actele celui de al XIIIlea Congres internațional de lingvistică și filologie romanică*, II, 1971), ale i překlady děl rumunských autorů I. Creanga (*Starý Jan Roata*, 1937; *Vzpomínky z dětství*, 1938), A. Jara (*Hraniční kóta*, 1935) a Petre Ispirescu (*Rumunské lidové pohádky*, 1974), která tak poprvé přiblížil českému čtenáři.

Doc. Beneš patří k našim nejpłodnějším romanistům, jehož práce se pro své vědecké hodnoty, akribii, podnětnost a koncepční originalitu těší i po jeho odchodu ve vědeckém světě velké vážnosti. Kromě rumunštiny orientoval svůj badatelský zájem také na další lingvistické disciplíny – románskou i slovanskou toponymii (např. „K moravsko-slovenské toponymii“, *SPFFBU*, A 4, 1955, „Une trace celtique dans la toponymie de l'Europe centrale“, *SPFFBU*, E 2, 1957, „Une tautologie toponymique“, *SPFFBU*, A 12, 1964, „Une hypothèse toponymique“, *SPFFBU*, E 9, 1964, „Sur la phonétique toponymique“, *SPFFBU*, A 14, 1966), lexikologii a morfologii románských jazyků, otázku obecné jazykovědy, etymologie a fonetiky. Výsledkem jeho badatel-

ského úsilí ve zmíněných disciplínách je kromě mnoha studií také monografie *Uvedení do románského jazykozpytu* (Praha 1958) a *Latina pro posluchače romanistiky* (s K. Ohnesorgem, Praha 1963). Spolu s J. Dubským, O. Ducháčkem a J. Rosendorfským se podílel na monografii *Bibliografické uvedení do románské jazykovědy* (Praha 1964). Četné studie věnoval rovněž rétorománštině (např. „Quelques particularités du romanche rhéna“, *ERB*, VII, 1974, „Sur le système de la négation en romanche rhéna“, *ERB*, VIII, 1975).

Kromě členství v Kruhu moderních filologů a v Jednotě klasických filologů se Pavel Beneš stal rovněž členem několika zahraničních vědeckých společností, byl zván k účasti na domácích i mezinárodních kongresech a k přednáškovým pobytům na zahraničních univerzitách (Bukurešť, Sinaia, Greifswald).

Docent Pavel Beneš však nebyl jen vědcem, ale také výborným vysokoškolským pedagogem, který ve svých posluchačích dokázal vzbudit – a také udržet – zájem o „velké“ i „malé“ románské jazyky, o latinu i obecnou jazykovědu. Jeho zásluhou se posluchači dozvěděli např. o původu svých příjmení a někteří (především ti, jejichž druhým oborem byla latina) dodnes rádi a s úsměvem vzpomínají, jak se na začátku hodiny modlili latinsky *Orčenáš*, a poté poznávali verze této modlitby v různých románských jazycích. Zajímavým, a často netradičním přístupem k probíranému tématu docent Beneš dokázal, že se i „suchopárná“ jazykověda dá přednášet přitažlivou formou. Proto na něj dodnes vzpomínáme nejen jako na slovo vzatého badatele a významného představitele oborů, jimž zajistil publicitu nejen ve vědeckých kruzích, ale i mezi laickou veřejností, ale také jako na vynikajícího učitele a člověka, jehož památka zůstává mezi jeho žáky a spolupracovníky stále živá.

L. MILIČKOVÁ

100 let od narození Oldřicha Králíka

V letošním roce si připomínáme sto let od narození jedné z nejvýraznějších osobností české literární vědy profesora Oldřicha Králíka. Ten-

to literární historik, kritik a textolog se narodil 9. června 1907 v Kroměříži a zemřel 20. srpna 1975 v Olomouci. Po středoškolských studiích pokračoval na brněnské filozofické fakultě v oborech bohemistika – klasická filologie. Následně působil několik let jako gymnaziální profesor na Moravě a určitou dobu také na tehdejší Podkarpatské Rusi v Chustu. Po druhé světové válce byl povolán do Olomouce, aby se podílel na obnově druhé nejstarší univerzity v naší republice. V téže době se habilitoval prací *Otokar Březina – logika jeho díla*. Roku 1958 se stal doktorem filologických věd a o osm let později byl jmenován univerzitním profesorem.

Podle mnohých patřil Oldřich Králík se svými univerzálními znalostmi mezi ty badatele, kteří dokázali reflektovat českou literaturu v celém jejím dějinném rozsahu. Vyjadřoval se k problematice nejstarších českých legend a kronik, zabýval se obdobím humanismu, národního obrození i moderní české literatury. Z počátku bylo těžištěm jeho práce dílo Petra Bezruče (*Kapitoly o Slezských písních*, 1957; *Text Slezských písní*, 1963; *Kapitoly o Petru Bezručovi*, 1978), K. H. Máchy (*Historie textu Máchova díla*, 1953; *Pouť krkonošská*, 1957; *Demystifikovat Máchu*, 1969), Jana Nerudy (*Křižovatky Nerudovy poezie*, 1965), Karla Čapka (*První řada v díle Karla Čapka*, 1972) a dalších. Teprve ve druhé polovině svého života se prostřednictvím práce na díle Josefa Dobrovského začal zabývat problematikou počátků české literatury, na kterou aplikoval metodu literární stratigrafie použitou poprvé již v jeho habilitační práci (*K počátkům literatury v přemyslovských Čechách*, 1960; *Sázavské písemnictví 11. stol.*, 1961; *Šest legend hledá autora*, 1966; *Od Radima ke Kosmovi*, 1968; *V příšeří české protohistorie*, 1969; *Labyrint dávných dějin českých*, 1970; *Nejstarší rodkmen české literatury*, 1971; *Filiace vojtěšských legend*, 1971; *Kosmova kronika a předchozí tradice*, 1976).

Oldřich Králík byl důsledným a racionálním analytikem a současně interpretem schopným hlubokého prožitku literárního díla. Vychází umělecký text pro něj představoval více, než jen pracovní materiál. V jednom z jeho dopisů čteme: *Básnický text je skoro jediná vzrušující věc na světě. Alespoň pro mne. A hned v následujícím: ...my pavědci se navzájem po-*

žíráme, kdežto poezie zůstane. Umění pokládá za nejvyšší druh komunikace a přistupoval k němu proto se zaujetím a nejvyšší možnou mírou důslednosti. Jeho hlavním cílem bylo dospět k autentickému autorskému textu, k jeho archetypu. Očistit ho od veškerých záměrných i nezáměrných úprav, které byly výsledkem dalšího nakládání s ním tentokrát již bez spolupráce s autorem. Jeho teoretické snažení mělo tedy jasný praktický cíl. Tím bylo poskytnout čtenářům původní podobu literárního díla, odborníkům pak čistý a všech nánosů zbavený materiál, se kterým lze teprve poté odpovědně pracovat.

Je všeobecně známo, že jeho badatelské závěry nebyly přijímány vždy bezvýhradně. Dokonce by se dalo říci, že můžeme-li výsledky některého z našich vědců označit za profesionálně kontroverzní, jsou to právě ty Králíkovy. Bylo by ovšem omylem připisovat je nedůslednosti či nedostatečnosti práce, ať už v jakémkoli směru. Řečeno Amedeo Molnárem: *Novým kladením otázek vnesly čtené práce Králíkovy podnětný nepokoj do tradičního obrazu, který si naše literární historie vytvořila...* Plodnou a leckdy vyhrčenou diskuzi vnímal spíše jako nezbytnou součást badatelského procesu a častokrát se tak dostával za hranice dané výkladovým kánonem. Také proto vystává O. Králík ve vzpomínkách mnoha pamětníků především jako odhodlaný a věcný polemik a kritik, který je však schopen přiznat porážku tam, kde byl na základě věcných argumentů přesvědčen o svém omylu.

Oldřich Králík se svou originalitou do určité míry vymyká ostatním osobnostem své doby. Provokativnost, se kterou je nutně spojen, nám může být inspirací v odvaze zpochybňovat závěry zdánlivě nepochybnitelné. Racionalita, exaktnost, přímo osvícenská kritika a především píle, s jakou přistupoval k textovému materiálu, by měla být důrazným připomenutím, že jediné tudy vede cesta k dosažení takových výsledků, na kterých lze dále stavět, a které se nevyhneme ani v době přenosných počítačů, digitálních fotoaparátů a jiných sofistikovaných nástrojů usnadňujících nám dnes naši práci.

O. SLANAŘ

Nedožitě 90. narozeniny Jaroslava Staňka

V polovině května vzpomínáme nedožitých devadesátin brněnského fyziologa a lékařského fyzika doc. MUDr. Jaroslava Staňka, CSc. Dráhu vysokoškolského učitele započal v r. 1946 na Fyziologickém ústavu Lékařské fakulty MU v Brně u prof. Drasticha a později v ní pokračoval pod vedením prof. Kruty. Od studentských let byl technicky zaměřen, byl aktivním radioamatérem a na Fyziologickém ústavu se podílel především na vývoji nových elektronických zařízení pro fyziologický výzkum. K jeho nejvýznamnějším pracím v této oblasti patří konstrukce stimulatoru pro elektrofrenické dýchání. Vzhledem ke svému zaměření na lékařskou techniku byl v r. 1957 povolán vedením fakulty na uvolněné místo vedoucího Ústavu lékařské fyziky, který byl v té době součástí katedry lékařské chemie a fyziky, vedené prof. Oktaviánem Wagnerem. V krátké době obhájil kandidátskou disertační práci a v r. 1963 se habilitoval z lékařské fyziky. Brzy nato byl jmenován vedoucím samostatné katedry lékařské fyziky brněnské lékařské fakulty, kterou vedl do roku 1970.

Čtrnáctileté období jeho vedení lékařské fyziky je možno charakterizovat jako období stabilizace oboru a modernizace jeho výuky, včetně inovace praktických cvičení. Ústav se v r. 1960 přestěhoval z nevyhovujících prostor v zadním traktu budovy na Komenského nám. 2 do místností ve 3. poschodí budovy na nynější Joštově třídě 10, které byly laboratorně zařízeny a umožňovaly jak rozšíření praktické výuky studentů, tak větší možnosti experimentální výzkumné činnosti. Docent Staněk byl iniciátorem a spoluautorem několika vydání skript z lékařské fyziky pro posluchače lékařské fakulty. Za jeho vedení došlo ke stabilizaci učitelského sboru a k rozvoji vědecké činnosti pracoviště, která se zaměřovala na tři hlavní oblasti: lékařskou elektroniku, biofyziku ultrazvuku a spektroskopické metody. Na pracovišti vznikla v té době řada publikací s velmi dobrým mezinárodním ohlasem. Tento úspěšný vývoj byl násilně přerušen v období tzv. normalizace. Docent Staněk, člověk čestný se smyslem pro systematickosti, někdy až puntičkářský, byl nepravdivě obviněn z admi-

nistrativních nesrovnalostí a podobně jako řada dalších vedoucích pracovníků nevyhovujících „normalizačnímu“ vedení fakulty byl zbaven vedoucího místa na katedře lékařské fyziky. Jejím vedením byl pověřen RNDr. E. Smékal. Vedení fakulty také zrušilo návrh na Staňkovo jmenování profesorem. Docent Staněk byl přeložen zpět na katedru fyziologie, kde dokončil svoji akademickou kariéru a odkud v r. 1978 odešel do důchodu. Zaslouženého odpočinku si však dlouho neužil a dva roky nato neočekávaně podlehl zákeřné chorobě.

Jaroslav Staněk byl člověk poněkud uzavřený, ale společenský se suchým humorem. Zapisoval si kuriózní odpovědi studentů u zkoušek a při společenských setkáních jimi přispíval k zábavě. Při zkoušení byl spravedlivý, ale nekompromisní. Ve známost vešlo jeho poněkud neobvyklé oznámení na dveřích pracovny ve zkouškovém období: „Nepřijímám žádné přímluvy – ani od univerzitních profesorů.“

Jaroslava Staňka zasáhly bolestně obě okupace, které v minulém století postihly naši vlast. První – nacistická – mu ještě jako studentovi medicíny přinesla po uzavření českých vysokých škol na podzim roku 1939 několikaleté věznění v koncentračním táboře. Druhá – sovětská, nebo spíše její normalizační důsledky na začátku sedmdesátých let – pak znamenala neodůvodněnou osobní perzekuci a ztrátu vedoucího místa.

Detailní vzpomínky v myslích jeho dosud žijících přátel, spolupracovníků a žáků s postupem času blednou. Obraz vynikajícího vysokoškolského učitele, čestného a dobrého člověka však zůstává.

I. HRAZDIRA

Prof. JUDr. Jiří Cvetler

Před 105 lety se narodil významný brněnský romanista prof. JUDr. Jiří Cvetler. Na brněnskou univerzitu byl povolán hned po válce v roce 1946, kde nastoupil po nacisty zavražděném prof. Vážném. Nahradit tohoto věhlasného romanistu nebyl úkol nikterak snadný, Cvetler však k tomu měl ty nejlepší předpoklady. Přišel do Brna jako erudovaný odborník

na římské právo s širokým přehledem o vývoji práva orientálního a antického, kontinentálního a anglosaského a se svým vědeckým koníčkem – papyrologií.

Po vystudování pražské právnické fakulty a účasti na seminářích římského práva profesorů Heyrovského a Vančury a papyrologických cvičení tehdejšího docenta Somera odešel do právní praxe. Tu vykonával nejprve u znalce autorského práva dr. Lövenbascha. Od prosince 1929 byl činný jako advokát a od prosince 1941 byl ve službách firmy Vacuum Cil Company a.s., kde byl v roce 1945 jmenován syndikem a členem ředitelství.

Vedle právní praxe pěstoval svůj talent a předpoklady pro vědeckou a pedagogickou práci. Svůj původní zájem o římské právo rozšířil o celou antiku, papyrologii a byzantistiku. V letech 1931 – 1932 studoval na filozofické fakultě v Mnichově u papyrologa Leopolda Wengera v Ústavu pro papyrologii a antické právní dějiny, v roce 1932 pak na právnické fakultě v Římě u věhlasného romanisty Salvatora Riccobono. Svou pedagogickou činnost zahájil na Státní škole archivní v Praze v roce 1932 a působil zde prakticky až do roku 1946. Ve stejné době působil pedagogicky na Právnické fakultě Karlovy Univerzity, kde se v roce 1935 habilitoval prací Deneion a zápůjčka v právu ptolemajského Egypta. Jako soukromý docent zde pak přednášel až do roku 1946.

Účastnil se mezinárodních papyrologických kongresů v Mnichově v roce 1933 a ve Florencii roku 1935, kde proslavil přednášku o tzv. zálohách v rolnictví ptolemajského Egypta. Podnikl studijní cesty v roce 1935 do Holandska, v roce 1936 do Řecka a na Krétu a v roce 1937 do jižní Itálie a na Sicílii. K poznání římských památek sloužila rovněž cesta do Španělska roku 1930, případně i jeho první cesty do Francie (1924) a Anglie (1925).

V roce 1946 přišel Jiří Cvetler do Brna. Do vědecké a pedagogické práce se zde pustil s jemu příslovečnou chutí a elánem. Opět podnikal studijní cesty, a to nejprve v roce 1946 do Francie a Švýcarska; o rok později do Itálie, jimiž obnovil válkou přerušené styky v odborných kruzích. Stal se dopisujícím členem Institut de Droit romain v Paříži. Psal nekrology o svém předchůdci prof. JUDr. Janu Vážnému.

Tato jeho aktivita byla přerušena zrušením brněnské právnické fakulty v roce 1950. V roce 1952 přešel do Slovanského ústavu ČSAV v Brně, kde se jeho vědecký zájem soustředil na studium bulharských a polských dějin, na studium středověké byzantologie a balkanistiky. Z tohoto období pochází řada prací publikovaných jak monograficky, tak časopisecky, a to doma i v zahraničí, zejména v Polsku. Později rozšířil svůj vědecký zájem na novější dějiny Bulharska se zaměřením na zdůraznění podílu českých právníků při budování bulharského státu a jeho správního a justičního aparátu. V roce 1963 odešel do důchodu, ve vědecké práci však pokračoval s nezměněnou intenzitou.

Po znovuoobnovení brněnské právnické fakulty byl Jiří Cvetler v roce 1969 jmenován na této fakultě profesorem obecných dějin státu a práva, zejména práva římského a vedoucím katedry státu a práva. S vitalitou jemu vlastní se ujal úkolu vybudovat katedru a položit pevné pedagogické základy předmětu dějin státu a práva a římského práva a navázat na vědeckou tradici a rozvíjet bádání v oboru dějin státu a práva.

V roce 1971 odešel znovu do důchodu, již podruhé, ale opět to neznamenalo snížení jeho aktivity. Zůstal externím pracovníkem katedry dějin státu a práva a od roku 1973 byl činný v kabinetu balkanistiky a hungaristiky katedry historie a etnografie zemí střední, východní a jihovýchodní Evropy na Filozofické fakultě brněnské univerzity. Podílel se mj. na vydání bibliografie československé hungaristiky a balkanistiky vydané v osmdesátých letech minulého století.

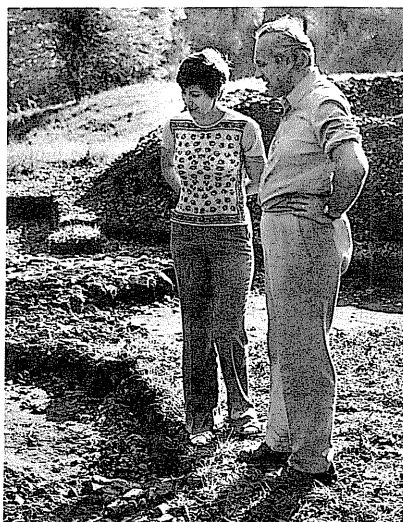
Prof. JUDr. Jiří Cvetler byl autorem či spoluautorem řady učebních pomůcek z oboru římského práva, antického práva, dějin orientálních států, vývoje státu a práva Byzance, dějin státu a práva v Bulharsku. Z okruhu této problematiky publikoval též řadu statí vědeckých nebo populárně vědeckých. Rozsáhlá byla i jeho činnost recenzní a informační.

Jiří Cvetler byl významnou kulturní osobností. Zajímal se o krásnou literaturu a zejména o výtvarné umění. Obdiv si zasloužil jeho jazykové znalosti. Zemřel v Brně v roce 1991.

K. SCHELLE

PhDr. Jana Vignatiová, CSc.

V tomto roce vzpomeneme na nedožitě sedmdesátiny PhDr. Jany Vignatiové, CSc. (24. 4. 1937 – 1. 9. 1999), která na filozofické fakultě a nyníjším Ústavu archeologie a muzeologie prožila celý svůj pracovní a vědecký život. Původně vystudovala národopis, který ukončila v roce 1960. Poté nastoupila na katedru archeologie, kde pracovala jako dokumentátorka, dále studovala a roku 1967 absolvovala studium prehistorie ukončené diplomovou prací na téma *Vývoj archeologického bádání v Čechách a na Moravě do počátku 20. století*. V roce 1972 získala na základě disertační práce *Specializovaná výroba na velkomoravských sídlišťích* doktorát filozofie. Na katedře prehistorie pracovala nejprve jako odborná pracovnice na dokumentaci a zpracování poznatků z výzkumu na Pohansku u Břeclavi – hradiska z období raného středověku. V roce 1972 se stala odbornou asistentkou a vedla přednášky i semináře z dějin archeologie, bibliografie a archeologie středověku se zaměřením na slovanské období. Dějinám archeologie, vývoji archeologického bádání a slovanské archeologii se věnovala celou svou další vědní dráhu. V letech 1961–1975 vedla také ústavní knihovnu. Její práce je spojena především s archeologickým výzkumem Pohanska u Břeclavi, kde v letech 1975–1979 realizovala záchranný archeologický výzkum na jižním předhradí. Dosažené výsledky z tohoto pětiletého velkoplošného předstihového výzkumu vložila do své kandidátské disertační práce *Slovanské osídlení jižního předhradí Břeclavi-Pohanska*, kterou odevzdala a obhájila v roce 1989 a nato roku 1992 vydala i knižně. Tady zhodnotila a provedla analýzu pramenného fondu z více než 400 sídlištních objektů areálu situovaného jižně od centrálního hradiska a interpretovala jej jako sídlo velkomoravské družiny. Plně se zapojila do terénních a organizačních prací na archeologickém výzkumu Pohanska, kde působila nejprve pod vedením prof. Františka Kalouska a později s prof. Bořivojem Dostálem až do jeho předčasné smrti v r. 1994. Spolu s ním organizovala velké mezinárodní sympozium Slované 6.–10. století a další akce, jako zasedání sekce

dějin archeologie Československé společnosti archeologické při ČSAV, konference o spolupráci archeologie a přírodovědných i technických oborů a jiné společenské aktivity fakultní a univerzitní. Práce věnující se dějinám a vývoji archeologického bádání shromáždila do publikace *Přehled vývoje archeologického bádání na Moravě do počátku XX. století, Zprávy ČSSA*. Měla vřelý vztah k Moravskému Slovácku a Uherskému Hradišti, kde prožila se svými rodiči dětství a dospívání. Byla dlouholetou členkou redakční rady sborníku *Slovácko*, vydávaného Slováckým muzeem. Kromě zmíněných prací se soustředila na zpracování dílčích výsledků výzkumu z Pohanska; psala drobné příspěvky, zprávy, recenze a v její bibliografii ve Sborníku prací FF BU řady M 5 vydané na její počest, je 74 položek.

Doktorka Jana Vignatiová pokládala fakultu nejen za místo své vědecké práce a pedagogického působení, ale bylo to pro ni i místo setkávání s přáteli. Udržovala dobré pracovní, společenské i osobní kontakty a vztahy nejen se studenty a absolventy, kteří prošli naším ústavem, ale i s kolegy z řady archeologických pracovišť z českých zemí i Slovenska. Měla spoustu přátel, kteří na ni nezapomínají, a kterým citelně chybí.

H. PALÁTOVÁ

In memoriam

Praesens absens. **Za Marií Šedovou** **(† 17. 12. 2006)**

Týden před Štědrým dnem 2006 se naplnila infaustní prognóza rýsující se po náhlé červnové hospitalizaci naší kolegyně a přítelkyně magistry Marie Šedové, odborné asistentky Centra jazykového vzdělávání na Právnické fakultě MU, člověka s velikou erudicí, s nesmírným kulturním přehledem, znalkyně hudby, zdatné *mater familias* a milovnice zvířat.

Majka, o rok mladší než její bratr Leonard, můj ročníkový i oborový kolega, si v roce 1970, kdy se rozhodovala pro univerzitní studium, stejně jako Leonard zvolila latinu (v kombinaci s francouzštinou). Jako třetí obor si pak vybrala itaštinu – jazyk pro klasického filologa a romanistu velmi přístupný. Výbornou lingvisticky zaměřenou diplomovou práci o Fredegarovi, jejímž vedoucím byl doc. P. Beneš, obhájila na romanistice v roce 1975. Docent Beneš, u něhož jsem studovala i po absolutoriu rétorománštinu, na tuto diplomovou práci často vzpomínal a mluvil o ní v superlativech.

Hned při jednom z našich prvních setkání na fakultě si Marie získala mé sympatie s vážnou tvářou proneseným bonmotem „Lidé jsou různé a ostatní; některé jsou chytré, ale je nás málo.“

Hypertrofované sebevědomí bylo ovšem to, co magistře Šedové fatálně chybělo.

Doba normalizace a exkluzivnost vystudovaného oboru byly příčinou, proč pro promoci zakotvila na poli knihovnictví – nejprve se stala referentkou v knihovně Vysoké školy dopravní v Žilině, po návratu do Brna v r. 1982 pak pracovníci oddělení bibliografie v Knihovně Jiřího Mahena. (Zde možná čerpali její dva synové od malička svou náklonnost k *artes et litterae*.) Listopad 1989 přinesl paní magistře, stejně jako mnoha dalším v podobné situaci, možnost uplatnit se adekvátně svému talentu i kvalifikaci. V roce 1990 začala působit na tehdejší katedře odborné jazykové přípravy Právnické fakulty jako vyučující jednak latinu a francouzštinu pro právníky, jednak meziobo-

rové předměty jako Francouzské soudnictví a řízení před francouzskými soudy nebo Úvod do ústavního systému Francie a frankofonních zemí. Musela nejprve sama v tomto směru prohloubit své znalosti, a že tak učinila opravdu velmi svědomitě a zodpovědně, o tom vypovídají učební materiály, které pro své studenty s velkou péčí, erudicí i akribií vypracovala.

Kompetentně snad mohu posoudit poslední vydání jejího (v dodatcích pasážíž za spolupráce M. Severové) téměř čtyřsetstránkového skripta *Latina pro právníky* z r. 2005 – je to sice náročná (což je v pořádku, neboť jde o vysokoškolskou pomůcku), ale s velkým porozuměním koncipovaná učebnice pro studenty, kteří se většinou na gymnáziu s latinou nesešli. Autorka ji vybavila i výběrem latinských právnických obrátů a česko-latinským slovníkem, což ji činí ještě hodnotnější. Práci si nijak neusnadnila. Ad *illustrandum* drobný detail: např. u latinské slovní zásoby je vyznačena kvantita vokálů. Po sestavení skripta věnovala pak stejné úsilí i vyčerpávající korektuře. *Tantae molis...* Studenti práv, kteří se rozhodnou pro latinu (latina není pro právníky povinná, což sice zaráží, ale přece jen méně než fakt, že na Filozofické fakultě MU např. pro historiky také ne), mají k dispozici skutečně formou i obsahem skvělou knihu.

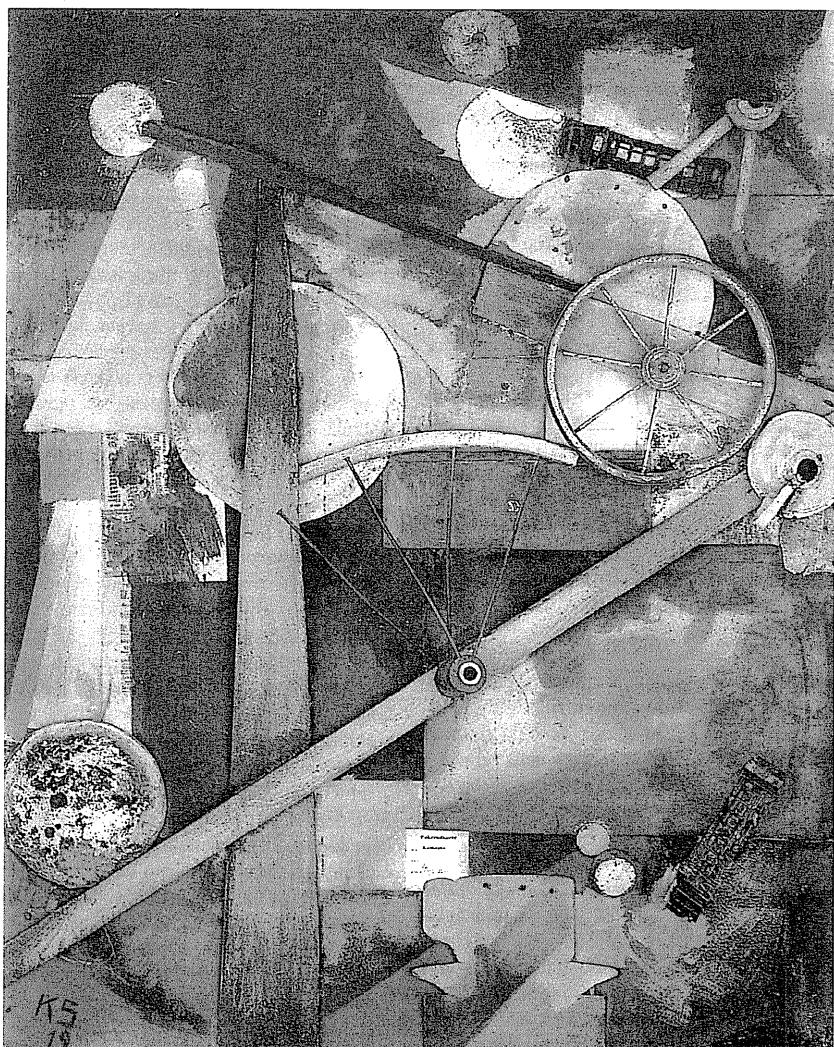
Na stejně vysoké úrovni jsou i pomůcky pro výuku francouzštiny pro právníky, ať čistě jazykové, ať francouzsky psané Úvod do ústavního systému Francie nebo Francouzské soudnictví nebo učebnice *Les droits de l'homme*, obsahující texty, dokumenty, cvičení a pro studenty vítaný klíč k nim. Pomůcky jsou dokonale promyšlené, sestavené s velkou péčí, velmi instruktivní, svědčí o tom, že se autorka v problematice i v jazyce výborně vyznala a uměla své studenty vést i inspirovat. Mgr. Šedová se nechlubila, chtěla se jen podělit o radost, když přinesla ukázat pohlednice z ciziny, na nichž jí studenti děkovali, že její zásluhou mají na stáží úspěch, nebo přiznávali, že bez toho, co do nich vložila, by neuspěli. To byla jediná odměna, na níž jí záleželo.

Majka byla osobně velmi skromná, nesmírně pracovitá a odpovědná, vždycky splnila, co slíbila, byla velkorysá a zcela nezištná, ochotná kdykoli pomoci a poradit, podělit se o své rozsáhlé znalosti, velmi citlivě reagovala

la na každé bezpráví, nedbalost, porušování fair play a špatné mezilidské vztahy a byla jí naprosto cizí jakákoli *captatio benevolentiae*. Budeme ji mít vždycky v paměti jako vážnou (možná až příliš), opravdovou, obětavou kolegyni, za kterou mluvila její práce. Její předčasný odchod je pro obor *iactura irreparabilis*, ale její odkaz zůstává.

Majko, děkujeme za Tvé přátelství, vážíme si toho, co jsi na svém působišti vykonala, a budeme se smutkem, ale rádi vzpomínat. *Non omnis mortua es.*

I. ZACHOVÁ

K. Schwitters: Konstrukce pro ušlechtilé paní, 1919

Panorama knih

Císař, Ondřej: Transnacionální politické sítě *

Zajímá-li nás hlubší pohled speciálních disciplín na proces globalizace, pak Ondřej Císař nám zprostředkovává zevrubnou informaci o jednom z jeho pozoruhodných problémů: jak současná politologie vnímá působení dříve výhradně vnitrostátních nevládních politických aktérů v mezinárodních vztazích a zpětný vliv systému mezinárodních institucí na tyto politické činitele.

Představení samotné teoretické reflexe daného tématu je komplikováno tou okolností, že podobně jako v případech jiných humanitních disciplín usilujících o teoretické zobecnění znalostí o tak efemérních entitách, jako jsou lidské kolektivy a jejich vlastnosti, liší se i zde pohledy relevantních autorit ještě v základních východiscích.

V doplňujícím názvu publikace je vlastně zašifrován definiční znak, prozrazující jedno z mnoha ramen přebohatého řečiště soudobé teorie mezinárodních vztahů, totiž *sociologický konstruktivismus*. Ten projevuje zájem o zkoumání vlivu mezinárodního politického prostředí na nevládní politické aktéry a vidí v něm princip spoluvytvářející jejich identitu a zbarvující jejich původní preference i jejich zájmy. Má tak být, proti opoující *racionalistické* verzi, adekvátnější poznatkům o působení mezinárodních institucí, které neshledává pouze trpnými prostředníky uplatňování trvalých zájmů nevládních organizací, ale i aktivními inspirátory modifikace zájmů těchto aktérů v procesu jejich sociálního učení.

Z širšího pohledu současné politologie je Císařova práce zřejmě odpovědí na výzvu ještě vzdálenějších proudů conceptualizace světové integrace, které vytykají konstruktivismu, že není s to obhájit své teorie empiricky, neboť nevytváří pro jejich sebetestovatelnost potřebné předpoklady, necharakterizuje přesně podmínky, za nichž mají platit, ani dynamiku příčin a následků procesů, které popisují, a nedomonstrují jejich funkčnost na empirických studiích apod.

Pro naplnění tohoto účelu je text strukturován do pěti oddílů. Oddíl první poskytuje informaci o vývoji politologické reflexe narůstající institucionalizace mezinárodních vztahů, globalizace, o je provázejícím rozptylováním suverenity i vládní kompetence států do víceúrovňové struktury *vládnutí bez vlády* i o nástupu nestátních aktérů v mezinárodních vztazích. Oddíl druhý popisuje původně sociologické inspirace politologických konceptů interakce nevládních organizací a sociálních hnutí s mezinárodním prostředím.

Nejpozoruhodnější je třetí část, ve které autor na základě předchozího shrnutí plauzibilních výstupů jednotlivých politologických debat předkládá vlastní příspěvek k teorii transnacionálního jednání. V duchu konstruktivistického pojetí postihuje interaktivnost procesu vzájemného ovlivňování nestátních aktérů a mezinárodního politického prostředí se všemi relevantními faktory: postihuje příležitosti a hrozby aktivitám nevládních hráčů v tomto prostředí, jejich zdrojové vybavení, schopnost „námánit“ příležitosti a hrozeb, politický dopad působení mezinárodních institucí na domácí prostředí aktéra k jeho umocnění, nebo ke zneschopnění atd.

V závěrečných dvou oddílech autor prokazuje vhodnost předloženého modelu jeho aplikací na analýzu interakce mezinárodních institucí a českých nevládních aktérů: české větve organizace Transparency International a transnacionálně působících ekologických organizací v České republice.

Jakkoliv je potěšující, že český badatel vstupuje s invenčním příspěvkem do významné akademické debaty, je na místě zajímat se, do jaké míry nepodléhá svodům afirmativnosti aktuální politiky; ta je politologii vyčítána.

Na stopu nemírné apologetičnosti nás může přivést autorem mnohokrát a neproblematicky opakovaná charakterizace realistického pojetí mezinárodních vztahů jakožto *anarchie*, ve které schází jakýkoliv regulační princip. Pojetí anarchie ovšem nemůže být určeno tak jednoduše. Například stoupenci anarchismu, tedy jisté koncepte uspořádání vnitrostátního politického pole, ji nedefinují jako naprosté popření všeho řádu, nýbrž jen jako utlumení instituce státu. Vedle toho však nepopírají potřebu společenského řádu, který je v jejich pojetí zabezpečen jinými regulačními prostředky.

Podobně je pak možno charakterizovat realistickou koncepci mezinárodních vztahů jako nikoliv popírající existenci a potřebu jakéhokoliv řádu a regulačního principu. Pro hospodářskou sféru postihl již Adam Smith princip soutěže regulující aktivity nezávislých subjektů svobodného hospodářského trhu, aniž by byl autoritou rozptylující jejich „suverenitu“ a kompetenci rozhodovat. Inspiraci pro přenesení konceptu konkurenční seregulace systému z hospodářské sféry do sféry politické lze nalézt u von Hayeka, kritizujícího systémy omezující iniciativu, anebo v ekonomizující teorii demokracie J. A. Schumpetera, který sledává analogii aktérů politických a hospodářských.

Tento problém souvisí s rozlišením významných pohledů na politickou integraci, které ještě čtenář nalezne. Ty se týkají přístupu (1) *idealistického*, totiž pojetí zastánců *kosmopolitní demokracie*, usilujících o radikální přebudování nadnárodních institucí v globální stát a o naprostou likvidaci národních států, (2) *realistického* pojetí, oceňujícího význam národních států a (3) *středového* pojetí *liberálních internacionalistů*, kteří míní jen rozvíjet a kultivovat dosavadní institucionalizaci mezinárodních vztahů bez potřeby bezprostřední likvidace národních států. Nicméně mimo zorné pole čtenáře se ocitá obsah významné diskuse s realisticky zbarvenými *demokratickými pluralisty*. Ti obhajují nezbytnost funkce národních států a poukazují na *konflikt* jako ustavující princip demokracie, transponovatelný i do procesu vyrovnávání mocenské rovnováhy mezinárodních vztahů národními státy, a zjišťují, že za humanistickou kosmopolitní rétorikou ve prospěch současného procesu institucionalizace – integrace mezinárodních vztahů – se paradoxně ukrývají ryze realistické zájmy jeho inspirátorů.

Je otázkou, zda výtka, že pluralisté preferují právo silnějšího, které vede snad až k „mrtvému míru“ absolutně porážených, je opodstatněná. Pokud dosud diverzifikovaný systém mezinárodních vztahů dával vzniknout dostatečně silným koalicím proti narušitelům jeho stability, pak právě princip konkurence vede členy dočasných vítězných koalic, aby ve vlastním zájmu viděli v současných porážkách příští potřebné spojení a spontánně pe-

čovali o diverzitu aktérů mezinárodních vztahů.

Ve světle těchto pochybností jsou normativní závěry o prospěšnosti transnacionální interakce nabízeny, aniž by byla vzata v úvahu i hodnota latentních záměrů jejich sponzorů. Normativní soudy čtenáře by neměla sugerovat ani prvoplánová bohuľibost aktivit vybraných nevládních organizací v případových studiích, neboť podobně aktivity nevládních organizací posilujících solidaritu mezinárodního dělnického či národněosvobozeneckého hnutí v minulosti musí být hodnoceny až v souvislostech skrytých strategických účelů.

Také se přimlouvám, aby nebylo bráno jméno „Ontologie“ nadarmo tam, kde autor usiluje postihnout téma disciplíny mezinárodních vztahů. Problém spočívá v tom, že termín byl „vymyšlen“, aby odkazoval na disciplínu, která tematizuje veškeré jsoucno s jeho nejobecnějšími charakteristikami. To se v případě zúžení perspektivy na „ontologii samotné disciplíny mezinárodních vztahů“ či na „ontologii šití bot“ nemůže podařit. Byť by se jednalo o přejímky z anglosaských textů, které mohou být v ledasčem směřodatné, proč nezůstat u našeho středoevropského pojetí, pokud je adekvátnější?

Nezbývá než jen vyslovit slova uznání nad výkonem, který zpřístupňuje obdivuhodný rozsah relevantní politologické literatury a přehledně třídí a zprostředkovává širšímu okruhu zájemců nesnadno přístupné proudy nedávných i současných debat politické vědy.

*) Jak mezinárodní instituce ovlivňují činnost nevládních organizací, MU, Brno 2004, 181 s.

M. PROCHÁZKA

Kant Revidivus (Průřez dílem filosofa)*

Pojednáváme o sborníku příspěvků účastníků konference uspořádané katedrou filozofie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity 9. prosince 2003 jako vzpomínka 200. výročí úmrtí Immanuela Kanta.

Milan Sobotka se zabývá otázkou, do jaké míry Kantův filozofický výkon odpovídá jed-

né ze základních tendencí osvícenství – demystifikací a demaskování dosavadních autorit absolutistického státu a „viditelné církve“. Kant ji má sledovat kritikou dosavadního metafyzického zdůvodnění nadzkušenostního světa – substanciálnosti, svobodné a nesmrtné duše, existence Boha. Oproti radikálnější zbarvenému západnímu osvícenství Kant nabízí jinou cestu. Tyto objekty nezavrhuje, nýbrž je restauruje na jiných základech, které pokládá v souvislosti s kritikou čistého rozumu za legitimní. Domnívám se, že je to proto, že povrchní západní osvícenství přehlédlo, že jsou nezcižitelným majetkem ortodoxní nauky „církve neviditelné“, která jej ovšem pohoršlivě nezneužívá jako ta viditelná.

Břetislav Horyna interpretuje tzv. Krakovský fragment, jehož autorství je připisováno Kantovi. Činí tak v širším kontextu transcendentální filozofie a zabývá se otázkami charakteru lidského vlivu na dějiny, otázkami míry, v jaké jsou zamýšleným či nezamýšleným důsledkem tohoto případného vlivu aj. Kantova transcendentální filozofie sice utěšuje, že interakce účelových příčin přírody se svo-

obodným lidským jednáním jednou způsobí, že dějiny vyústí v lepší stav lidstva, protože se však konkrétní obsah dějin má mít s předmětem poznání této filozofické koncepce, je v jejím rámci žertem připuštěno jen tolik, že *nutně* je v budoucím vývoji poznáváno, má-li někdo dosti síly, aby prosadil obsah dějin, který si sám předpověděl.

Takovým předpovědím silných jasnovidců se ale vytýká, že jsou vyprávěními jen krátkých příběhů na pozadí celkové neznalosti náplně budoucích dějin.

Dnes je na místě klást si otázku, zda časová omezenost předpovědi mocných jasnovidců neodpovídá jen éře mocensky diverzifikovaného systému mezinárodních vztahů, který je možno pokládat za deterministický chaotický systém umožňující jen krátké – taktické předpovědi. Mocensky primitivní globalizovaný svět bude tedy dynamickým systémem umožňujícím jeho vládci, aby předpověděl celou strategii jeho historie. Nevede pak přece jen cesta k poznání náplně dějin prostřednictvím rozvoje vědy, například skrze poznání mentality mocných jasnovidců?

Redakci Universitas došlo

pokračování ze str. 29

Laetae segetes. Griechische und Lateinische Studien an der Masaryk Universität und Universität Wien. Jana Nechutová, Irena Radová (ed.). Masarykova univerzita Brno, 2006

Muzeolog Z. Z. Stránský. Život a dílo. Jan Dolák, Jana Vavříková. Masarykova univerzita Brno, 2006

Náboženství a tělo. Iva Doležalová, Eleonóra Hamar, Luboš Bělka (eds.) Masarykova univerzita Brno, 2006

Parlamentní volby 2006 a česká politika. Břetislav Dančák, Vít Hloušek (eds.) Masarykova univerzita Brno, 2006

Praktice and Tudory of Automated Timetabling VI. Edmund K. Burke, Hana Rudová (Eds.) Masarykova univerzita Brno, 2006

Řízení místních samospráv. Simona Hrabalová, Svatava Nunvářová, Irena Opluštílová. Masarykova univerzita Brno, 2006

Skripta Facultatis scientiarum naturalium Universitatis Masarykianae Bru-

ensis. Geology. Production editor Václav Vávra. Masarykova univerzita Brno, 2006

3. letní škola aplikované informatiky. Editoři Jiří Hřebíček, Jaroslav Ráček. Sborník příspěvků. Bedřichov, 25. – 27. srpna 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Řada teoretická. Cyberspace 2005. Radim Polčák, Martin Škop and David Šmahel (eds.). Masaryk University, 2006

Středoevropské sympozium. VIII. Brněnské implantologické dny. Brno 23. – 25. 11. 2006. Masarykova univerzita Brno, 2006

Výzkum aktuálních problémů pedagogiky a oborových didaktik (v disertačních pracích studentů doktorských studijních programů). Petr Krecht (ed.) Masarykova univerzita Brno, 2006

Jindřich Karásek pokládá současný výklad Kantova pojetí sebevědomí za neslučitelný s jeho teoriemi transcendentální dedukce kategorií a lidské zkušenosti, neboť východisko – myšlenka „Já myslím“ – by tak zůstalo pro všechny akty zkušenosti nesjednoceno. Jeho sjednocení nachází v interním strukturním rámci sebevědomí, v čistých pojmech rozvažování. Ty jsou ustaveny předchozím aktem schematizace, který umožňuje rozlišení třeba i prázdných časových momentů ještě před jakoukoliv empirickou zkušeností.

Ivan Blecha konfrontuje Kantovo pojetí spojení smyslového materiálu teprve až jako produktu poznání s pojetím fenomenologickým, které ho ovšem shledává spojeným již jako poznávaný. Otázku „umístění“ poznání „esenciálního“ ohniska jsoucen považuje za velmi důležitou, neboť Kantovo pojetí ve spojení s pokantovskou relativizací forem názorů umožňuje relativizaci poznání vůbec a v tom důsledku i nežádoucí relativizaci hodnot životní praxe. Příspěvek lze doporučit i studentům, kteří dosud nenalezli hutný a přístupný výklad Husserlovy noetické koncepce.

Jan Kuneš hledá odpověď na otázku, proč se Martin Heidegger potřeboval rozsáhle zabývat Kantem, a byť odpověď na ni Heidegger přislíbil, nikdy ji výslovně neposkytl. Nalézá ji v inspiraci, kterou mu měl Kantův odkaz poskytnout ve sporu s marburským novokantovstvím.

Zatímco Blecha shledává fenomenologickou filozofii jako vhodnou korekci kantismu, omezující pozdější bezbřehou subjektivizaci a relativizaci poznání i mravní dekadenci, Tomáš Marvan naopak považuje Kantovo pojetí jedinečné formy transcendentální dedukce za absolutizaci jen jedině sady apriorních kategorií, je mu nemístně těsným omezením.

Jiří Chotaš odmítá relativizaci významu Kantova spisu *K věčnému míru*. Podobně jako Horyna jej interpretuje na základě širších souvislostí Kantova díla. Idea věčného míru může být poselstvím i pro naši dobu, pokud je chápáno její opodstatnění až v rámci Kantovy filozofie práva. Ne dosti silná argumentace v kontextu filozofie dějin má být považována jen za podpůrnou.

Josef Krob z Kantova odkazu „vybírání vidličkou“ témata spjatá s fyzikou a kosmologií,

poukazuje na momenty, kde inspiruje moderní vědu, ale i na meze této inspirace.

Ondřej Sikora nachází v otázce založení Kantovy praktické filozofie klíčovou funkci faktu rozumu – činu: jednak teoretické motivace vůle a jednak praktického činu jednatelického subjektu.

Helena Pavlincová a Jan Zouhar poskytují v příspěvcích o vyrovnávání se Vorovsky a Masaryka s Kantovým odkazem i širší informaci o vztahu celé české filozofie k jeho dílu.

Čtenář pestrého souboru textů se na závěr dočká i tématu logického: může sledovat, jak Pavel Materna, poté co odmítá Kantovo pojetí syntetického soudu apriori, přece jen v něm krok za krokem odhaluje racionální jádro, o kterém však sám Kant nevěděl.

*) MU, Brno 2004. 175 s.

(Rozsáhlá výběrová bibliografie české „kantovské literatury“).

M. PROCHÁZKA

Petr Jemelka: O přírodě, civilizaci, historii a dalším*

Petr Jemelka předkládá čtenáři sborník kratších prací, z nichž většina vyšla časopisecky nebo byla přednesena na různých konferencích v posledních deseti letech. Kniha je rozdělena do několika tematických oddílů: Příroda, civilizace, racionalita, České myšlení a Morálka, etika a hodnoty. Ačkoli jde o soubory zdánlivě nesourodé, mají několik vzájemně spojených jednotlicích témat a těmi jsou zájem o přírodu a životní prostředí, které jsou propojeny s otázkami etickými. Jak dnes žít v přírodě tak, abychom neubližovali sobě ani jí, jak ji zachovat pro budoucí generace? Jaké pojetí světa tomu odpovídá? Jak tento problém chápali někteří starší čeští filozofové a vědci?

V první části knihy rozebírá Jemelka pojem ekologické krize a ukazuje, jaké způsoby myšlení se nejvíce hodí k tomu, aby ji postihly a umožnily nám na ni adekvátně reagovat. Do jeho zorného úhlu se dostávají např. functionalismus, holistické myšlení, evoluční ontologie. Poukazuje na to, že právě odklon od statického chápání základních ontologických

problémů a pojmů, které je zachycují, by mohlo být jedním z takových přístupů. Odmítá některé dnešní pokusy o zavržení vědy a tvrdí, že při řešení současných problémů má věda své nezastupitelné místo, a to zvláště tehdy, budou-li si vědoma důsledků, které má lidská činnost pro celek přírodní i lidské skutečnosti. Ke schopnosti postihnout takové důsledky by měla být zaměřena i výchova.

V části druhé Jemelka nezapře své biologické vzdělání. Zabývá se některými českými filozofy a vědci, přičemž do popředí vystupuje jeho zájem o to, jak chápali přírodu, zejména přírodu živou. Jistou výjimku zde tvoří dvě jména: Vítězslav Gardavský a Vladimír Hoppe. V prvním případě Jemelka připomíná brněnského filozofa, enfant terrible marxistické filozofie, v druhém hledá Hoppeho místo v dějinách českého filozofického myšlení.

Poslední část je věnována etickým problémům. Od problematiky dějinně filozofické (Montesquieuovo chápání dobra) a teoretické (otázka pojmu hodnoty, případně vztahu morálky a moci) přechází Jemelka k problémům praktickým. Ukazuje, jak se etická problematika projevuje např. v dnešní masové zábavě, v literatuře, a to i v literatuře brakové.

V celku je kniha čtivým nahlédnutím do kuchyně filozofa, ovšem filozofa neodtrženého od světa. Naopak, svým přístupem Jemelka dokazuje, že i abstraktní filozofické kategorie mají vztah ke světu, v němž žijeme, a že nám mohou pomoci postihnout, vyjádřit a možná i řešit problémy, s nimiž se potýkáme.

*) Spisy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 2005, 136 s.

I. HOLZBACHOVÁ

Vladimír Spousta: Josef Bohuslav Foerster a moravskobudějovická větev jeho rodu*

Stále je možno objevovat nové a nové kontexty. I v biografích velkých osobností nacházíme pole dosud neoraná. Přiznáváme: *Josef Bohuslav Foerster* stává se dnes personalitou

„knižní“ více, než je zdrávo. Byl považován za jednoho z dědiců Smetanových. Učitelská tradice jeho rodu byla nám příkladem pro prezentaci rodové kantorské hudebnosti. V údivu jsme oceňovali jeho mnohooborové nadání, neboť byl nejen hudebním skladatelem, nýbrž také hudebním kritikem, a to ne ledajakým, esejistou, literátem, jemným znalcem písemnictví se zřetelem k básnickým hodnotám, stejně jako velmi schopným umělcem výtvarným. Málo se ví, že u nás jako jeden z prvních dovedl se kladně postavit k *Debussyemu*, ježž vysoce cenil, že napsal dosud jedinou původní českou práci o *Griegovi*, že z autopsie (z pronikavého osobního styku) poznal *Mahlera* a stál v údivu nad jeho uměním. Foerster byl osobnost harmonická. Centrum securitatis nacházel v pevné víře v Boha, ale nepatřil k bojovným klerikálům, věřil ve všeobjímající moc křesťanské lásky. Dnešek na něj poněkud zapomíná. Málo se hrají jeho skladby, jen sbory tu a tam zaznějí na koncertech. Novák, Suk, Janáček a mladší jeho dílo odsunují. Přece však Foerster patřil k světloňošům naší hudební kultury.

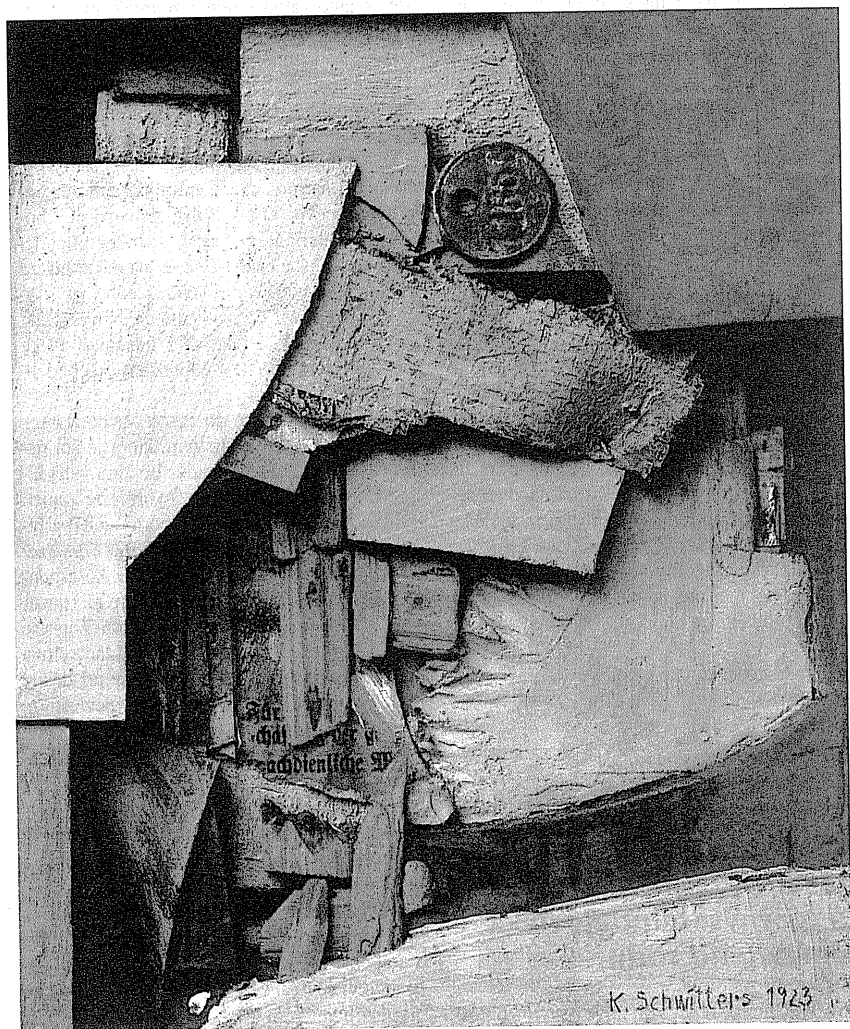
S radostí bereme do rukou každou práci, jež se zabývá tímto Mistrem, který je jen neprávem opomíjen. Spoustova brožura vytryskla nejen z lásky a obdivu, nýbrž i ze zaujetí biografického. Jeho otec, odborný učitel a ředitel školy, stýkal se s rodinou *Karla Förstera*; získal cenné dokumenty z okruhu korespondence J. B. Förstera s jeho příbuznými (pozůstalost Josefa Förstera sen. a Karla Förstera sen.) a rozvedl problematiku skladatelova vztahu k Moravským Budějovicím, jež dosud byla dosti opomíjena. Se svým nevlastním strýcem *Karlem Försterem sen.* byl skladatel Foerster v těsných stycích. Vždyť strýc připravoval se svou manželkou *Karlou* v Moravských Budějovicích oslavy 60. narozenin svého synovce (1920). Byl také činný hudebník a s Josefem Bohuslavem hrál např. houslovou suitu *Princezna Pampeliška*. Do moravskobudějovických oslav zasáhlo náhlé úmrtí *Karly Försterové*, kterou na věčnost záhy následoval i její manžel Karel st. Občané Moravských Budějovic byli si vědomi foersterovské tradice a založili ve svém městě pěvecké sdružení, jež nazvali skladatelovým jménem. Jeho členové tvořili základ *Jihomoravského pěveckého sdružení Foerster*.

Střípky Vladimíra Spousty k biografii J. B. Foersterova jsou doplněny genealogií Försterova rodu se zřetelem k skladateli a k moravské větvi jeho rodu. Hle, doklad pečlivé heuristické práce, která ústí do stránek, nad nimiž se dosud rozprostíralo starodávné: „Hic sunt leones.“ Minuciózní práce badatelova tu odhaluje

podrobnosti k životu velkého hudebního Mistra.

*) Městské kulturní středisko Beseda,
Moravské Budějovice 2006, 52 s.

RUDOLF PEČMAN

K. Schwitters: Reliéf, 1923

Z glosáře Pavla Blatného**DUCHOVNÍ HUDBA**

Jako praktikující katolík navštěvuji každou neděli chrám Páně – malý kostel v naší předměstské čtvrti. Zde zpívám buď známé mešní písně, z nichž mám nejraději Křížkovského Ejhle oltář Hospodinův září, nebo naslouchám ušlechtilým snahám chrámových sboristů vypořádat se třeba s Křížkovou Vánoční mší. Když tu jsem jednu neděli zažil něco, co jsem ještě nezažil. Bylo již léto, dveře kostelíka byly otevřeny do celého Brna, proto, když se ozvala kytara a trampský zpěv, domníval jsem se, že do mše nám proniká nějaká veřejná akce na náměstí. Posléze jsme pochopil, že kýžená hudba ke mně zalétá z kůru a že se tím představuje nový (už před tím avizovaný) chrámový soubor mladých, se zcela novou duchovní hudbou. Můj původní omyl – tj. že snad hraje nějaká trampská skupina z doby mého mládí – tato hudba však nijak nerozptýlila. Naopak, každým harmonickým obratem, jako časté mimotonální dominanty na 6. stupni, jen potvrzovala. Jakoby autoři z těchto let přesídlili do bezpečného a módního závětrí duchovna dnešních dní. Proto jsem podstoupil těžký vnitřní boj mezi ideologií a uměleckým cítěním, neboť většina mladých lidí v kostele se nacházejících začala okamžitě zpívat se skupinou; písně jí byly důvěrně známy. Jako katolík bych se měl radovat – tato hudba přece spojuje mladou generaci s tisíciletou tradicí církve, jako tvůrce, a tedy někdo, „kdo do toho vidí“, jsem se prudce ošíval u každé melodicko-harmonické banality i v populární hudbě už krutě nesoudobé. S moderním jazykem se tyto popěvky snažily propojit snad jen v sokolsky napsaných synkopách, kde nejděčnější slovo bylo právě Ježíš – Je-ži-ši etc. Co s tím? V tom jsem si ale vybavil rovněž nedávný zážitek, stojící však zcela na opačné straně hudebního spektra, a to provedení soudobé „Missy solemnis“ od soudobého avantgardisty na festivalu v Grazu „Steirischer Herbst“. Byla to jen doprovodná akce a autorem byl místní ctižádostivý regenschori. Zdánlivě tato mše, pohybující se v oblasti Nové hudby, stála o několik cihel výše než kytarové zpívanky kostelních mládežníků. Materiál byl však stejně vyčichlý brak vybrakovaný z těch nepokleslejších odnoží Nové hudby šedesátých let. Jen pro příklad: příchod kněze k oltáři byl doprovázen pekelným hřmotem rozběsněného gongu s totálním clustrem v celých varhanách (vyráběli ho hned tři snaživci) a hektickými glizandy v trombonech. Čekal jsem spíše, že závěrem vyšlehnou z oltáře plamen a že sám satan opanuje následné dění. Leč nikoliv a nastojte – pan farář i místní publikum – spíše věřící – pravidelní návštěvníci chrámu – si pochvalovali, jak jsou „up to date“ zcela na výši doby.

Jistě, sám sobě mohu hned namítnout, že jsou asi i jiné duchovní písně těchto dnů než ty, co připomínají „osadu snů“ třicátých let; a také nové mše napsané třeba i tradičněji, ale s invencí. Otazníky však zůstávají: nakolik je v této duchovní hudbě skutečně toho duchovního a zejména toho soudobě du-

chovního – především pro toho, kdo duchovním životem každodenně žije a pokud je navíc sám tvůrcem, jak toto vše má vyjádřit a dále sdělit. A snad právě proto píše již deset let jistou mši (kterou si u mě objednal pan farář od sv. Jakuba v Praze) a nemám odvahu ji dokončit.

ZÁJEMCI

Pozor! Nejsou to zájemci o pozemek, koupi domu, bytu, ojetého auta, sbírky mincí, starých tisků, kafemlejnku či onakých banalit, nýbrž zájemci o mou maličkost a výsledky mé tvůrčí práce či všelikých jiných aktivit. Takže často jsou to tací, kteří za našincem běží „vizaví“ přes ulici s napřaženou pravicí a volají – „To jsem rád, člověče, že tě vidím. Co proboha teď děláš, že o tobě není v poslední době vůbec nic slyšet?“ To se pak odehrává zpravidla v čase, kdy den předtím jsem měl třeba profil v rozhlasu nebo kdy jsem byl viděn v televizi, a to navíc (což je ovšem výjimečné) jak přebírám nějaký metál. Co mi zbývá, nastane-li aspoň taková situace, že před nebo po nějakém koncertu, mohu – najdu-li poblíž nějakou plakátovací plochu a nepřelepený plakát (často bývají přelepené ještě před koncertem, nejdéle vydrží filharmonické) – mohu dokumentovat, že přece jen žiji, ba že se i svým způsobem vyžívám. Jinak musím rezignovat a svého milého zájemce se ani nesnažím přesvědčovat. Asi by mi nevěřil, neboť „On“ to neviděl, „On“ to neslyšel. A správné je to „On“, neboť v podobných situacích se setkávám většinou s muži. Jsou ale opačné situace a zde zase dominují ženy. Takové chtějí být informovány, co bude. A to velmi precizně – kdy a kde, bude-li to s mou účastí, nebo jen ode mne a beze mne. U mediálních vysílacích časů chtějí vědět přesný čas, u veřejných akcí si žádají lístky – samozřejmě volňásky a samozřejmě i pro muzíka, kamaráda, kamarádku, babičku i obě děti. Ješitnost mi nedá – telefonuji, mejluji, posílám pozvánky, přicházím osobně. Reakce bývá dvojího druhu. Slova díky provází mírně zpochybnění, jestli to tehdy a ondy časově vyjde. Nejlepší by bylo před tím ještě zavolat, zeptat se, připomenout a nakonec snad i raději přijít a sám zapnout televizi či vyladit rozhlas. Druhé reakce jsou již jednoznačné – to je skvělé, to musím vidět, slyšet, přijít – ale – safra, safra, ten den mám přece doktora, stání u soudu, odjezd do Tramtárije, příjezd dědečka z Tramtárije a... ryze soukromou věc – však mi rozumíš! To vše má pak jednu společnou pointu: přijde telefon – že tento týden nemám opravdu nic, nic mi tedy nebrání, abych teď nepřišla všude tam, kde se ti (vám) něco hraje. A já – často, když se takto naplní čas – musím říct: Tento týden? Tak bohužel, to i já nemám ausgerechnet vůbec nic. Takže z toho se pak dá usoudit, že – potkají-li tyto zájemkyně některého zájemce odpovídajícího úvodním řádkům mého příspěvku, mohou si říci společně: Co s ním je? V poslední době není o něm slyšet!